

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI**

**MARDİN İLİNDEKİ ARKEOLOJİK ALANLARIN İLİN TURİZM
KALKINMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Yasir AK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

HAZİRAN-2022

BATMAN

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI**

**MARDİN İLİNDEKİ ARKEOLOJİK ALANLARIN İLİN TURİZM
KALKINMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Yasir AK

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

HAZİRAN-2022

BATMAN

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAYI

Yasir AK tarafından hazırlanan “**MARDİN İLİNDEKİ ARKEOLOJİK ALANLARIN İLİN TURİZM KALKINMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**” adlı tez çalışması 22/06/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

.....

Üye

Doç. Dr. Aytaç COŞKUN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AYDIN

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Osman PAKMA
Enstitü Müdürü V.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

İmza

Yasir AK

Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MARDİN İLİNDEKİ ARKEOLOJİK ALANLARIN İLİN TURİZM KALKINMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yasir AK

BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

2022, 124

Jüri

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

Doç. Dr. Aytaç COŞKUN

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AYDIN

Mardin'in sahip olduğu 238 Arkeolojik sit alanı, 3 tane kentsel sit ve 1403 tescilli kültür varlığı ile adeta bir açık hava müzesi konumundadır. Mardin'de birçok medeniyetin yaşamış olması kültürel açıdan şehri önemli kılmaktadır. Son yıllarda yapılan ziyaretler kültür turizmin önemini artmıştır. Mardin ilinin tarihi dokusu turistlerin ilgisini çekmektedir. Mardin ilinde işsizlik sorunu önemli problemlerden bir tanesidir. Mardin iline bakıldığında işsizlik sorununun giderilmesinde turizmin önemli bir etken olması beklenmektedir. Bölgeyi görmeye gelen turistler, antik şehir ve alanları gezmenin yanında bölgenin ekonomisine katkı sunmaktadır. Emek yoğun bir sektör olan turizm, istihdamı olumlu yönde etkilemektedir. Arkeolojik kazılar neticesinde de istihdam oluşmaktadır. Araştırmanın amacı, Mardin ilindeki arkeolojik alanların ilin kalkınması açısından değerlendirilmesi ve bazı antik yerleşim ve arkeolojik alanların tespit edilip kayıt altına alınması ile gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın alanı Mardin ili olup örneklem belirlenirken maksimum çeşitleme ve amaca yönelik örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma arkeolojik alanlara vakıf 6'sı arkeolog olmak üzere toplam 16 katılımcı ile yüz yüze yapılmıştır.

Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle işlenmiş olup veri haline getirilmiştir. Mardin ilindeki arkeolojik alanlarla ilgili çok çalışma yapılmadığı görülmüştür. Çalışma neticesinde kazı çalışması yapılan veya daha kazı çalışması yapılmayan yeni yerler tespit edilip kayıt altına alınmıştır. Çalışma neticesinde arkeolojik alanların turizme kazandırılması sonucu istihdam yaratacağı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik Alanlar, Antik Yerleşimler, İstihdam, Mardin, Turizm

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**EVALUATION OF ARCHAEOLOGICAL AREAS IN CITY OF MARDIN IN
TERMS OF TOURISM DEVELOPMENT OF THE PROVINCE**

Yasir AK

**BATMAN UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE EDUCATION
DEPARTMENT OF TOURISM MANAGEMENT**

Advisor

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

2022, 124

COMMITTEE

Prof. Dr. Mehmet Onur GÜLBAHAR

Assoc. Professor Aytaç COŞKUN

Asst. Professor Bülent AYDIN

It is almost an open-air museum with 238 archaeological sites, 3 urban sites and 1403 registered cultural assets of the province of Mardin. The fact that many civilizations have lived in Mardin makes the city culturally important. Visits made in recent years have increased the importance of cultural tourism. The historical texture of Mardin province attracts the attention of tourists. Unemployment is one of the important problems in Mardin province. When we look at the province of Mardin, it is expected that tourism will be an important factor in eliminating the unemployment problem. Tourists who come to see the region contribute to the economy of the region as well as visiting ancient cities and areas. The fact that tourism is a labor-intensive sector affects employment positively. Employment is also created as a result of archaeological excavations. The aim of the research is to evaluate the archaeological sites in the province of Mardin in terms of the development of the province and to identify and record some ancient settlements and archaeological sites and transfer them to future generations.

Qualitative research method was preferred as the research method and semi-structured interview technique was used as the data collection technique. The area of the study is the province of Mardin, and while determining the sample, maximum variation and purposeful sampling methods were used. The research was conducted face to face with a total of 16 participants, 6 of whom were archaeologists, who were foundations of archaeological sites.

The obtained findings were processed with descriptive analysis method and turned into data. It has been observed that there are not many studies on the archaeological sites in the province of Mardin. As

a result of the study, new places where excavations were carried out or where no excavations were carried out were determined and recorded. As a result of the study, it has been determined that the archaeological sites will create employment as a result of tourism.

Keywords: Archaeological Sites, Ancient Settlements, Employment, Mardin Tourism

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezimin hazırlık, yazım ve sunum sürecinde her türlü desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmet Onur Gülbahar'a canı gönülden teşekkür ederim. Değerli görüşlerini benimle paylaşan jüri üyesi sayın Doç. Dr. Aytaç COŞKUN'a ve tez sürecinde, gerek uzman görüşünde gerekse de bilgi ve tecrübe aktarımında bana yardımcı olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Bülent AYDIN'a da ayrıca teşekkür ederim.

Tez süreci boyunca bana akademik olarak destek sağlayan Batman Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bana desteklerini esirgemeyen ve her süreçte danıştığım İlker AKSOY ve Mesut BAŞ'a teşekkür ederim.

Bu süreçte zamanımı esirgemeyen, her konuda destek veren değerli Eşim Nesibet ve Çocuklarım Hayrunnisa, Şifa, İbrahim Halil ve Muhammed Furkan Ak'ı sevgilerle teşekkür ederim. Son olarak da bugüne dek zorluklarla beni büyüten, yetiştiren fedakâr annem ve babamın da ellerinden öperim.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xv
FOTOĞRAF DİZİNİ	xvi
HARİTA DİZİNİ.....	xvii
GİRİŞ.....	1
TURİZM VE KALKINMA.....	3
1.1 Turizm.....	3
1.1.1 Turizm Kavramı	4
1.1.2 Turizm Çeşitleri.....	5
1.1.2.1 Deniz Turizmi	7
1.1.2.2 Sağlık ve Termal Turizmi.....	8
1.1.2.3 Av Turizmi.....	8
1.1.2.4 Dağ ve Kış Turizmi.....	8
1.1.2.5 Yayla Turizmi	9
1.1.2.6 Mağara Turizmi.....	9
1.1.2.7 Kültür Turizmi	10
1.1.2.7.1 Kültürel Miras	10
1.1.2.7.2 Hüzün Turizmi	11
1.1.2.7.3 Etnik Turizm	11
1.1.2.7.4 Kent Turizm.....	12
1.1.2.7.5 Özel Etkinlik Turizm.....	12
1.2 Dünya’da Turizm Gelişimi	12
1.3 Türkiye’de Turizmin Gelişimi	14
1.3.1 Cumhuriyet Öncesi Turizm.....	14
1.3.2 Cumhuriyet Sonrası Turizm	15
1.4 Kalkınma	15
1.4.1 Kalkınmanın Amacı ve Önemi	16
1.4.2 Kalkınma Göstergeleri	16

1.4.3	Türkiye’de Kalkınma Planlarında Turizm Gelişimi	17
1.4.3.1	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	19
1.4.3.2	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	20
1.4.3.3	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	20
1.4.3.4	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	21
1.4.3.5	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	21
1.4.3.6	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	22
1.4.3.7	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	22
1.4.3.8	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	23
1.4.3.9	Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).....	23
1.4.3.10	Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)	24
İKİNCİ BÖLÜM		25
TURİZME KAZANDIRILMIŞ ARKEOLOJİK ALANLAR VE MARDİN ARKEOLOJİK ALANLARI		25
2.1	Dünyadaki Önemli Arkeolojik Alanlar.....	26
2.1.1	Machu Picchu (Peru)	26
2.1.2	Petra Antik Kenti (Ürdün)	28
2.1.3	Pompeii (İtalya)	29
2.2	Türkiye’deki Önemli Arkeolojik Alanlar	30
2.2.1	Efes Antik Kenti (İzmir).....	30
2.2.2	Assos Antik Kenti (Çanakkale)	35
2.2.3	Zeugma/Belkıs Antik Kenti(Gaziantep).....	38
2.2.4	Göbeklitepe (Şanlıurfa)	42
2.2.5	Troya	46
2.3.	Mardin Arkeolojik Alanları ve Turizm	50
2.3.1.	Mardin Tarihi.....	51
2.3.2.	Coğrafi Özellikler.....	52
2.3.3	Mardin Ekonomisi	54
2.3.4.	Tarım.....	54
2.3.5.	Hayvancılık	54
2.3.6.	Sanayi.....	55
2.3.7.	Ticaret	57
2.3.8.	Turizm.....	61
2.4.	Arkeolojik Alanlar	67

2.4.1. Dara/Oğuz Köyü	68
2.4.2. Boncuklu Tarla.....	71
2.4.3. Gırnavaz Höyüğü	75
2.4.4. Mardin Kalesi.....	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	78
MATERYAL VE YÖNTEM.....	78
3.1.Araştırmanın Problemi	78
3.2. Araştırmanın Amacı	78
3.3 Araştırmanın Soruları	78
3.4.Araştırmanın Önemi.....	79
3.5.Araştırmanın Sınırlılıkları.....	79
3.6. Araştırmanın Yöntemi.....	79
3.7.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	80
3.8. Veri Toplama Materyali ve Süreci	80
3.9. Araştırma Verilerinin Analizi.....	80
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	82
ARAŞTIRMA BULGULARI.....	82
4.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular	82
4.2. Mardin’de Bildiğiniz Arkeolojik Alanlar Nelerdir Sorusuna Dair Bulgular	84
4.3. Arkeolojik Alanları gezme imkânınız oldu mu? Öneride bulunsaydınız, bunlar içerisinde özellikle hangilerinin gezilmesini tavsiye ederiniz? Sorusuna dair bulgular	85
4.4. Arkeolojik Alanların Tanıtımının Yeterli Düzeyde Yapılıp Yapılmadığı Düşüncesine Dair Bulgular.....	86
4.5. Arkeolojik Alanların Restorasyonlarının Yeterli Düzeyde Yapılıp Yapılmadığı Sorusuna Dair Bulgular (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Arkeolog ve Rehberler)	88
4.6. Arkeolojik Alanlara Yapılan Ziyaretlerin Verileri Kayıt Altına Alınıp Alınmamasına ve Bu Alanların Yıllık Ziyaretçi Sayıları Dair Bulgular?	89
4.7. Mardin’deki Arkeolojik Alanların, Mardin’e Olumlu Etkilerine Dair Bulgular.....	90
4.8. Arkeolojik Alanların Son Yirmi Yılda (2000 ‘Den İtibaren), Mardin’de Turizm Sektörüne Katkısına (İşletmelerin Sayısı, Oda Kapasitesi, Modernizasyonu Vb.) Dair Bulgular (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Türob, Türsab, Ticaret ve Sanayi Odası).....	92

4.9. Arkeolojik Alanların Varlığının, Mardin'deki Diğer Sektörler Üzerinde Etkisine Dair Bulgular	93
4.10. Mardin'de Ortaya Çıkarılmayı Bekleyen Antik Yerleşim Yerlerine Dair Bulgular (Sadece Arkeologlar)	95
4.11. Mardin'de turizm gelirlerinin artması için hangi sektörlerin ve faaliyetlerin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz? Sorusuna İlişkin Bulgular	95
4.12. Mardin'deki Turizm Gelişim Sürecinde Arkeolojik Alanların İstihdam Üzerindeki Etkilerine Dair Bulgular	97
4.13. Kazı yapılması gereken arkeolojik alanlara görsel ve bilgiler:	98
BEŞİNCİ BÖLÜM	101
ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI VE ÖNERİLER	101
5.1. Araştırmanın Sonuçları	101
5.2. Öneriler	105
KAYNAKÇA	107
EKLER	122
ÖZGEÇMİŞ	124

SİMGELER VE KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
AB	: Avrupa Birliği
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇİKTM	: Çanakkale İl Kùltür Turizm Mùdùrlùđù
DİKA	: Dicle Kalkınma Ajansı
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
HDI	: İnsanı Gelişmişlik Endeksi
İşKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Mùdùrlùđù
İKTM	: İl Kùltür Turizm Mùdùrlùđù
K	: Katılımcı
KOBİ	: Kùçük ve Orta Büyùklükteki İşletmeler
M.Ö.	: Milattan Önce
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SS	: Sanayi Sitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TTMP	: Troya Tarihi Milli Parkı
TRC3	: Mardin, şırnak, Siirt ve Batman'ı kapsayan çalışma bölgesi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

- TOBB** : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- TÜROB** : Türkiye Otel Odaları Birliği
- UNESCO** : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
- UNDP** : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- VD** : Ve Diğerleri

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Ünlü önen vd. Göre (2011) Turizm Çeşitleri.....	6
Tablo 2: Ustaya göre (2009) turizm çeşitleri.....	6
Tablo 3: Kozak Vd. Göre(2011) Turizm Çeşitleri.....	7
Tablo 4: Efes Antik Kenti Ziyaretçi Sayıları (İKTm, 2021).....	34
Tablo 5: Assos'ta Yer Alan Yapılar (Ön Esen, 2020, s. 222-234).....	37
Tablo 6: Assos Antik Kenti Ziyaretçi Sayıları (ÇİKTm, 2021).....	38
Tablo 7: Mozaikler (Albuz, 2020, s. 502-528).....	41
Tablo 8: Zeugma Mozaik Müzesi Ziyaretçi Sayıları.....	42
Tablo 9: Troya Ören Yeri ve Troya Müzesi Ziyaretçi Sayıları.....	49
Tablo 10: Mardin İlindeki Sit Alanları.....	51
Tablo 11: 11 Mardin İlçe Nüfusu (Mardin Valiliği, 2021).....	52
Tablo 12: Mardin İli Hayvan Varlığı (Mardin Yatırım Portalı, 2021).....	55
Tablo 13: Hayvansal Üretim (Mardin Yatırım Portalı, 2021).....	55
Tablo 14: Kapasite Raporu Yazar tarafından TOBB verilerinden derlenmiştir.....	56
Tablo 15: Mardin OSB Altyapı Durumu (Mardin OSB, 2021).....	56
Tablo 16: Mardin Bulunan Sanayi Sitesi.....	57
Tablo 17: Sanayi Sektöründeki İstihdam Dağılımı.....	57
Tablo 18: Mardin İlinin Sektör Bazında İhracat Rakamları.....	58
Tablo 19: Mardin'in Dış Ticaret Rakamları.....	59
Tablo 20: Mardin Gümrük Kapısı Verileri (TÜİK, 2021).....	60
Tablo 21: : Nusaybin Gümrük Kapısı Verileri (TÜİK, 2021).....	60
Tablo 22: Mardin iline Ait Şirket Bilgileri.....	61
Tablo 23: Tescilli Sit Alanları.....	62
Tablo 24: Konaklama ve Geceleme Verileri.....	63
Tablo 25: Mardin İlçelerinin Konaklama Verileri (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).....	64
Tablo 26: Mardin İlçelerinin Konaklama Verileri (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).....	64
Tablo 27: Konaklama İstatistikleri (Kültür Turizm Bakanlığı, 2021).....	65
Tablo 28: : Mardin Müzesi Ziyaretçi Sayıları.....	66
Tablo 29: Milliyetlerine Göre Kalış Süresi (TÜRSAB, 2021).....	67
Tablo 30: Katılımcı Bilgileri.....	82
Tablo 31: Mardin İlindeki Arkeolojik Alanlara İlişkin Bulgular.....	84
Tablo 32: Mardin'de Henüz Ortaya Çıkarılmayı Bekleyen Antik Yerleşim Yerlerine Dair Bulgular (Sadece Arkeologlar).....	95
Tablo 33: Mardin'deki Turizm Gelişim Sürecinde Arkeolojik Alanların İstihdam Üzerindeki Etkilerine Dair Bulgular.....	97

FOTOĞRAF DİZİNİ

Foto 1: Macipıchu Antik Kenti	27
Foto 2: Petra Antik Kenti.....	28
Foto 3: Şehrin Hakimiyeti	31
Foto 4: Efes Antik Kenti.....	33
Foto 5: Efes Antik Kent Planı	34
Foto 6: Assos Antik Kenti	35
Foto 7:Zeugma Euphrates.....	39
Foto 8: Göbekli Tepe.....	43
Foto 9: Göbeklitepeden kareler.....	45
Foto 10 Troya Büyük Megaron Yapı Kalıntıları	46
Foto 11:Odeon Yapısı.....	47
Foto 12: İklim Göstergeleri.....	53
Foto 13: Dara	69
Foto 14:Dara Köyü	69
Foto 15:Büyük Su Sarmıcı	69
Foto 16:Zindan.....	70
Foto 17:Saray Yolu (Agora)	70
Foto 18:Farklı Evrelerden Ele Geçen Yontmataş Aletler Ve Çekirdekler	73
Foto 19:2017 Yılında Yılında Açılan Bazı Mezarlar	73
Foto 20:Farklı Mezarlardan Elde Edilen Boncuklar	74
Foto 21:Farklı Evrelerden Ele Geçen Boncuklar Ve Pendantlar	74
Foto 22: 2017 Yılında Ele Geçirilen Kulak Tıkacıküpe-Düğmeler	74
Foto 23: Yazar Tarafından Nusaybin Belediyesi	75
Foto 24:Gırnava Ortaya Çıkartılan bir kerpiç sanduka mezarı	75
Foto 25:Mardin Kalesi (Habertürk, 2021)	76
Foto 26:Kazı Çalışmalarında Görüntüler	77
Foto 27: Kazı Çalışmalarından Görüntüler.....	77
Foto 28: Bazıne Taka	98
Foto 29:Mor Yakup Kilisesi Bahçesi	99
Foto 30: Mor Yakup Kilisesi ve Bahçe	99
Foto 31:Mor Yakup Kilisesi Bahçesi	100

HARİTA DİZİNİ

Harita 1: Napoli Körfezi(Gates,2021,s.468).....	30
Harita 2: Efesin Yerleşim Alanı (Tanrısever, 2020, s. 330).....	31
Harita 3: Mardin İli (Mardin Valiliği, 2021)	53
Harita 4:Boncuklu Tarla Konumu (İpek & Çiftçi, 2020, s. 229).....	72

GİRİŞ

Emek yoğun bir sektör olan turizmin istihdama önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir (Çakır , 2002, s. 195). Tarihi yerler, sit alanları, tarihi müzeler, kiliseler, mimari yapılar ve tarihi anıtlar gibi fiziksel kültür unsurlarına olan ziyaret eğilimleri turistlerin satın alma kararlarına yön vermektedir. Farklı deneyimler yaşamak, aynı zamanda farklı tarihi ve kültürel değerleri öğrenmek için turistler kültür turizmine katılmaktadırlar (Huh, 2002, s. 7-8).

Dünyada bulunan arkeolojik alanların tarihi dokusu her zaman ilgi çekmiştir. Tarihi alanlara meraklı olan turistler, antik şehirleri ve alanları gezmenin yanında bölge ekonomisine de katkıda bulunmaktadır. Turizm gelirlerinin istihdamı arttırmadaki rolü yadsınamaz (Akyıldız, 2006, s. 45). Turizm açısından potansiyeli bulunan birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, tarihi alanları turizme kazandırmaya çalışmaktadır. Bilinen örneklerle bakıldığında; bunu başarmış olan ülkeler Gayri Safi Milli hasılları içinde turizm gelirleri önemli bir pay oluşturmaktadır. Örneğin Petra Antik Kentine sahip Ürdün'de GSMH'nin %14'ünü turizm gelirleri oluşturmaktadır. Bunun içindeki Petra Antik Kentinin oranı ise %81'dir (Hussein Mustafa & Abu Tayeh, 2011, s. 90).

Kültür turizmine olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Bu gelişme Türkiye'de de gözlemlenmektedir. Arkeolojik alanlara yapılan seyahatlerde yabancı turistlerin sayılarındaki artışla beraber yerli turist sayılarında da ciddi artışlar görülmüştür. Türkiye'de arkeolojik alanların ekonomik değer oluşturma potansiyeli anlaşıldıkça bu alanların değerlendirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin 2019 yılının Göbeklitepe yılı ilan edilmesi ve önemli tanıtımlar yapılması bu tür alanların cazibe haline gelmesini sağlamaktadır. Türkiye'de de ön plana çıkan ve yüksek oranda ekonomik getiri sağlayan önemli arkeolojik alanlar bulunmaktadır. İzmir'de bulunan Efes Antik Kenti milyonlarca ziyaretçi sayısına ulaşarak bölge için önemli derecede ekonomik değer oluşturmaktadır (İKTM, 2021). Bunun gibi Çanakkale'de bulunan Assos Antik Kenti ve Troya Antik Kenti de aldıkları yüksek ziyaretçi sayılarıyla bölgenin ekonomisine ciddi katkılar sunmaktadır (ÇİKTM, 2021). Ancak veriler incelendiğinde sahip olduğu potansiyele rağmen Mardin'in hem dünyadaki hem de ülkemizdeki örneklerine göre yeterli sayıda ziyaretçi sayısına ulaşmadığı görülmüştür.

Türkiye’de işsizlik sorunu önemli problemlerden bir tanesidir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kalkınma dinamiklerinin harekete geçirilmemesinden kaynaklı olarak işsizlik oranları, Türkiye ortalamasının üstünde olmuştur. Bu araştırmada incelenecek olan Mardin ili, TRC3 istatistiki bölgenin 4 ilinden (Mardin, Batman, Siirt, Şırnak) bir tanesidir. 2018 yılı TÜİK verilerine göre; Türkiye’de işsizlik oranının en yüksek olduğu yer TRC3 Bölgesidir.

Mardin, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar yaşayan bir il olmakla birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesinin en kadim şehirlerinden bir tanesidir (Baş, 2017, s. 82). Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber 1923 yılında il statüsünü almıştır. 2012 yılında çıkartılan 6360 sayılı Büyükşehir yasasıyla nüfusu 750 bin üzeri olduğundan büyük şehir olmuştur (TÜİK,2014:X). Mardin, sahip olduğu 238 arkeolojik sit alanı, 3 kentsel sit ve tescilli 1403 kültür varlığı ile açık bir hava müzesi konumundadır (TÜİK, 2021). Bu yönleriyle Mardin, bölgede turizm açısından potansiyeli bulunan en önemli şehir olduğu söylenebilir (Baş, 2017, s. 82).

Literatürde Mardin ilindeki Arkeolojik alanların kalkınma ilişkilerine yönelik çok çalışma bulunmadığı saptanmıştır. Bu bağlamda Mardin ilindeki bilinen veya az bilinen arkeolojik alanlar detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu merkezlerin daha fazla turist çekmesi ve kalkınmada önemli bir faktör olması için tespitler yapıp, öneriler geliştirilecektir.

Bu tez, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci bölümler kavramsal çerçevede ele alınmış olup, ilk bölümde Turizm ve Kalkınma kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde turizme kazandırılmış Arkeolojik Alanlar ve Mardin Arkeolojik Alanları, ele alınmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın materyal ve yöntem kısmını oluşturmakta olup başlıca; araştırmanın problemi, amacı, soruları, önemi, sınırlılıkları vb. açıklanmıştır. Dördüncü bölümde bulgular bölümü olup bu bölümde araştırmanın içeriğine ilişkin veriler sunulmuştur. Son bölümde ise sonuç ve öneriler bildirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURİZM VE KALKINMA

1.1 Turizm

Turizm sektörü GSMH içerisindeki payı yadsınmaz. Turizm; istihdam, ödemeler dengesi, cari açık gibi kavramları doğrudan etkilediği için önemli bir kavramdır. Ayrıca sektör, sosyo-ekonomik etkileri, alt yapıyı etkilemesi, hizmet sektörünü doğrudan etkilemesi açısından kalkınmayı da etkilemektedir. Turizm ekonomisi, ulaşım, ticaret, konaklama, inşaat ve yiyecek içecek sektörü gibi bir sektörü doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Bozgeyik & Yoloğlu, 2015, s. 1-2). Diğer bir deyişle turizm sektörünün yaklaşık olarak 30 sektör üzerinde doğrudan ve dolaylı etkisi olmakla birlikte bu sektörler üzerinde de bir çarpan etkisine sahiptir (Aydın vd., 2021).

Turizm sektörü emek ön planda olduğu için istihdamı doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Turistik harcamalar sonucu otel çalışanlarının artması doğrudan istihdamı etkilemektedir. Yine turistlerin yapmış olduğu harcamalar eğlence ve alışveriş sektörlerinde personel artışını sağlamaktadır. Bölge halkının turizm gelirlerini harcaması sonucu diğer sektörlerde de personel artışına gidilmekte ve dolaylı istihdama katkı sağlamaktadır (Şit, 2016, s. 103).

Turizm sektörü, en çok gelir getiren ve dünyada en çok gelişen sektörler arasında sayılmıştır. Sektörün gelişmesi ülkelerin turizm payından daha çok gelir elde etmeye ve ülkeleri turizm konusunda rekabete sevk etmiştir. Ülkeler açısından destinasyonların iyi bir şekilde pazarlanması ve tercih edilen yerler arasında olması rekabet açısından avantaj sağlayacaktır (Ceylan S. , 2011, s. 90).

İnsanların gidecekleri yer, seyahatlerinin şekillenmesinde önemli bir faktördür. Seyahat eden kişilerin seyahat ettikleri yerlerin ihtiyaçlarını karşılaması seyahat kararlarını etkilemektedir. Turizminden elde edilen gelirlerin ve turist sayılarının artırılması açısından seyahat edilen bölgenin özellikleri önem kazanmaktadır (Akyurt, 2008, s. 4). Burada destinasyon kavramı ön plana çıkmaktadır.

Destinasyon, varılacak yer olarak ifade edilmektedir (TDK, 2021). Destinasyon, turizm bölgesi, turistik istasyon ve turizm alanı gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Çilem Soylu, 2019, s. 5). Ayrıca destinasyon, turistlerin varış yeri olarak da ifade

edilmektedir (Ünal, 2015, s. 4). Turistik bir tesis, koy, ülke veya bir kıta turistik destinasyon olarak ön plana çıkmaktadır(Öter ve Özdoğan, 2005, 129). Turistik işletmelerin aktif olduğu yerler destinasyon olarak ifade edilmektedir. Bu yerler manzara, doğal kaynaklar, iklim, kültür, ulaşım tesisleri, yeme-içme imkânları gibi çeşitli zenginliklere sahip olmaktadır. Dolayısıyla destinasyon, turizm sistemini harekete geçiren önemli bir yer olarak ifade edilebilir (Aksoy & Kiyici, 2011, s. 480).

Destinasyon kavramını Tosun ve Jenkins (Tosun & Jenkins, 1996) “*insan zihninde belli bir imaja sahip markalaşmış ulusal bir alan olarak önemli turistik çekiciliklere, çekim merkezlerine, festivaller, karnavallar gibi çeşitli etkinliklere, bölge içinde kurulmuş iyi bir ulaşım ağına, gelişim potansiyeline, dahili ulaşım ağıyla bağlantılı bölgeler arası ve ülke düzeyinde ulaşım olanaklarına ve turistik tesislerin gelişimi için yeterli coğrafi alana sahip bir bölge*” olarak tanımlamıştır. Turistik alanın destinasyon olarak ifade edilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bunlar: çekicilik, imaj, konaklama, ulaşım, yiyecek-içecek, ören yerleri, müze, eğlenme ve dinlenme gibi özelliklerdir (Kavacık, Zafer, & İnal, 2012, s. 169-192).

1.1.1 Turizm Kavramı

Turizm kavramı Latince de tornus kavramından türemiştir. “Tornus” kelimesi dönme anlamında kullanılmıştır. “Tour” ve “touring” kelimeleri bu sözcükten üretilmiştir. “Tour” kelimesi kısa veya uzun süreli olarak yapılan ve başlanılan yere dönme olarak ifade edilmiştir. “Touring” ise eğitsel ve kültürel seyahatleri kapsayan ve zevk için yapılan gezileri kapsamaktadır (Tekerek, 2019, s. 17).

Turizmle ilgili tanımların 20. yüzyılın sonlarına doğru yapıldığı bilinmektedir. Turizmle ilgili birçok tanım yapılmakla birlikte ilk tanım 1905 yılında Guyer-Feuler tarafından yapılmıştır. Bunlar turizmi; doğa ve sanattaki güzelliği tanımakla birlikte modern çağa özgü bir olay olarak tanımlamaktadırlar (Bahar & Kozak, 2012, s. 2).

Turizmi karmaşık ve çok disiplinli yönünü ele alarak sosyo ekonomik perspektifte değerlendirerek tanımlamalar yapılmıştır. Caspar, turizm kavramını; turist, turizm işletmeleri ve turizm organizasyonlarını oluşturduğu alt sistemleri ile bu alt sistemlerin oluştuğu ekonomik, sosyal, hukuki, politik ve teknolojik ilişkilerine dayanan

global bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Olalı & Timur, 1986). Toskay'a göre turizm; insanların sürekli buldukları ve çalıştıkları yerlerin dışındaki seyahatleri ve bu yerlerdeki turistik işyerlerince üretilen mal ve hizmetleri talep ederek yapılan geçici konaklamalardan doğan ilişkiler bütünüdür. (Toskay, 1989). Özgüç de turizmi; rekreasyon veya boş zamanı değerlendirmek amacıyla seyahat eden bireylerin yolculukları sonucu ortaya çıkan ilişkiler bütünü olarak tanımlanmıştır (Özgüç, 2017, s. 13). Turizm, boş zamanın yapılan tasarrufun nasıl kullanılacağı ile başlayan ve tüketim, istihdam, dış satım ve kamu geliri gibi yönleri bulunan sosyo ekonomik bir olaydır. Yine Hunziker ve Krapf göre de turizm, sürekli kalışa dönüşmemek ve hiçbir gelir getirici faaliyette bulunmamak şartıyla geçici süreyle kalışlarından doğan ilişkilerin tamamına denilmektedir (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 2-3).

Merkezini insanın oluşturduğu turizmin bilimsel açıdan ele alınması ve tanımının yapılması 19. yüzyılın sonundan itibaren başlanmıştır. Daha önceleri turizm seyahat veya iktisadi bir olay tanımlanırken turizmin yarattığı dolaylı etkiden dolayı, konaklama ve dinlenme ile kavramları ile düşünüldüğünde bazı tanımlamalara ulaşılmıştır. Turizmi açıklayabilmek için politik, sosyolojik, coğrafi vb. açılardan yaklaşmak gerekir (Soykan, 2000, s. 39-57). Kozak vd. göre (2012) seyahatlerin turizm kapsamında değerlendirilmesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerekir bunlar:

- Seyahatin devamlı kalınan, çalışılan ve günlük gereksinmelerin sağlandığı yerler dışında yapılması,
- Konaklama esnasında genellikle turistik işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin talep edilmesi,
- Konaklamanın geçici olması,
- Seyahatin gelir elde etme amacıyla yapılmaması gerekmektedir.

1.1.2 Turizm Çeşitleri

Turistlerin gelirleri, seyahat türleri, konaklama şekilleri ve turistlerin zevkleri birbirinden farklı olduğundan, turizm işletmelerinin faaliyetleri de birbirinden farklı olmaktadır. Bu nedenle turizm işletmelerinin sınıflandırılmasında ve açıklanmasında fayda vardır (Usta, 2009, s. 11).

Turizm çeşitlendirilmesi turistin geliri, seyahat türü ve benzeri nedenlerden dolayı sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu çeşitlendirme aşağıdaki şekilde turizm alanında yetkin kişiler tarafından sınıflandırılmıştır.

Ünlü önen vd. göre (2011) turizm çeşitleri aşağıda belirtilmiştir;

Tablo 1: Ünlü önen vd. Göre (2011) Turizm Çeşitleri

Turizm Çeşitleri
1-Bavul turizmi
2-Sağlık Turizmi
3-Yat Turizmi
4-Üçüncü Yaş Turizmi
5-Sosyal Turizm/ Kitle Turizmi
6-Dağ ve Kış Turizmi
7-Öğrenci ve Gençlik Turizmi
8-Üçüncü Yaş Turizmi

Ustaya göre (2009) turizm çeşitleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.

Tablo 2: Ustaya göre (2009) turizm çeşitleri

Turizm Çeşitleri
1-Aile Turizmi
2-Dinlenme (Rekreasyon Turizmi)
3-Kültür Turizmi
4-Spor Turizmi
5-İnanç Turizmi
6-Fuar Turizmi
7-Siyaset Turizmi
8-Kongre Turizmi

Kozak vd. göre (2011) turizm çeşitleri daha detaylı bir şekilde sınıflandırdığını görüyoruz. Bu sınıflandırma aşağıda belirtilmiştir;

Tablo 3: Kozak vd. Göre (2011) Turizm Çeşitleri

Amacına Göre	Ziyaret Edilen Yere Göre	Katılanların Sosyo-Ekonomik Durumlarına Göre	Katılanların Yaşlarını Göre	Katılanların Kişi Sayısına Göre
1-Deniz Turizmi	1-İç Turizm	1-Sosyal Turizm	1-Gençlik Turizmi	1-Ferdi Turizm
2-Kong Turizmi	2-Dış Turizm	2-Lüks Turizm	2-Orta Yaş Turizmi	2-Kitle Turizmi
3-Termal Turizmi			3-Üçüncü Yaş Turizmi	3-Grup Turizmi
4-Yat Turizmi				
5- Mağara Turizmi				
6-Dağ ve Kış Turizmi				
7-Av Turizmi				
8-Golf Turizmi				
9-İnanç Turizmi				
10- Yayla Turizmi				
11-Akarsu Turizmi				

1.1.2.1 Deniz Turizmi

Deniz Turizmi, kişinin ikamet ettiği alandan uzak bir yere seyahatini kapsayan ve merkezinde deniz veya deniz çevresi olan eğlence ve dinlenme faaliyetlerini içerir. Deniz turizmi birden çok faaliyeti içerisinde barındırmaktadır. Bunlar içerisinde; rüzgar sörfü, balıkçılık, yelkencilik, yat turizmi, deniz müzeleri, tüplü dalış gibi aktiviteler sayılabilir (Kozan, Özdemir, & Günlü, 2014, s. 116).

Türkiye'ye yapılan seyahatlerin %90 oranla deniz turizmi endeksli yapılması nedeniyle en çok talep edilen turizm türüdür. Seyahat eden turistler deniz-kum-güneş üçlüsünden yararlanmaktadırlar. Türkiye'nin uzun kıyılara, temiz denizlere, uygun kumsallara, doğal ve tarihi güzellere sahip olmasının yanında uygun iklim koşullarına sahip olması bu turizm türüne canlılık kazandırmaktadır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 18).

1.1.2.2 Sağlık ve Termal Turizmi

Turizmin amacı, sadece gezmek ve eğlenmek değil; aynı zamanda şifalı su ve termal kaynaklarından da faydalanmaktır (Ünlüöner, Tayfun, & Kılıçlar, 2011, s. 21). Sağlık turizmi; sağlığını korumak amacıyla ve genellikle 21 gün yer değiştiren bireylerin turistlik bir tesise giderek kür uygulaması, konaklama ve beslenme ihtiyaçları karşılması sonucu ortaya çıkan bir akımdır (Boz M. , 2004, s. 132).

Sağlık turizm denilince ilk akla gelen termal ya da kaplıca turizmdir. Son 10 yıl içerisinde insanların daha donanımlı hastanelere ulaşma isteği, hastaneleri de bu turizm kapsamına dahil etmiştir. İnsanların gerek tedavi olmak veya estetik ihtiyaçlarını karşılamak için hastane, klinik gibi sağlık kuruluşlarına başvuruların kapsamaktadır. Bu sektör 100 milyar dolarlık hacme ulaşarak tüm ülkelerin dikkatini çekmektedir Sağlık turizm aşağıdaki şekilde bir sınıflama gittiğini görmekteyiz (Aydın O. , 2012, s. 92).

- Termal Turizm
- Güzellik ve Zindelik (SPA, Wellness) Turizmi
- Medikal Turizm ya da Tedavi Amaçlı Sağlık Turizmi.

1.1.2.3 Av Turizmi

Av Turizmi, bilinçli bir şekilde yapılan ve doğaya zarar verilmeden sadece belli bir olgunluğa erişmiş hayvanların avlanmasıdır. Bu turizm türünde hayvanlar çiftliklerde beslenmekte ve avlanmaları için doğaya bırakılmaktadırlar. Türkiye’de 1970’li yıllarda başlamasına rağmen düzensiz bir şekilde yapılması av turizmini sekteye uğratmıştır. Düzenli bir şekilde 1981 yılında Antalya’nın Düzlerçamı bölgesinde Dağ Keçisi ve domuz avı ile başlanmıştır. Artvin Yusufeli gibi yerlerde de Dağ Keçisi ve Bozayı avı başlamıştır. Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü’nün kurulması ile bilinçli avcılık ve av turizmi 1992 yılından itibaren tekrardan gündeme alınmıştır. Kurallara uyulması durumunda her yönüyle olumlu etkileri olan bir turizm türüdür. Ayrıca av turizminin önemsendiği yerlerde av hayvanları sayıca çoğalmakta ve çevreyi koruma hassasiyeti artmaktadır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 22).

1.1.2.4 Dağ ve Kış Turizmi

Dağların temiz ve güzel havasından faydalanmak için dağlara yönelik olan turizm türüdür. Yürüyüş veya tırmanma şeklinde olabilir. Kentlerde hava kirliliğinin artması insanları doğaya yöneltmiştir. Üniversitelerin dağcılık kulüpleri başlayan dağ turizmi

seyahat acentalarının yapmış olduğu turlar ile gelişmiştir. Türkiye dağ ve kış turizm bakımından zengindir. Bu amaçla Bakanlar Kurulu kararı ile 11 adet kış ve dağ spor merkezi ilan edilmiştir. Bu merkezlerin çevre düzenlemesi ile uygulama imar planları yapılarak turizme kazandırılmıştır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 22).

Sanayileşme ile birlikte bireyler sıkıcı hayatlarından uzaklaşmak amacıyla yazın deniz kenarlarına, kışında karlı, dağlık alanlara yönelmektedir. Özellikle dağ ve kış turizmine öncülük eden ülkeler Amerika, Kanada ve Japonyadır (Ünlüöner, Tayfun, & Kılıçlar, 2011, s. 22).

1.1.2.5 Yayla Turizmi

Yayla, dağ tepelerindeki düzlüklere denir. Yaylaların en fazla olduğu Doğu Karadeniz Bölgesinin en belirgin özelliği hayvancılığa elverişli bitki örtüsünün olmasıdır. Yayla kelimesi otlak ya da mera olarak da kullanılabilir. Yaylalar son yıllara kadar turizmden çok hayvanların beslenmesi ve yakacak amacıyla yerleşilen yerler olmuştur. Yaylaların tercih edilen yerler olmasının bir diğer nedeni ise insanların şehir gürültüsünden uzaklaşma eğiliminde olmalarıdır. Ayrıca yaylaların tarih, kültürel ve arkeolojik değerlerinin olması, dağ ve doğa yürüyüşleri, rafting, kış sporları ve avlanmaya uygun yerler olması yayla turizminin tercih edilme nedenlerinden bazılarıdır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 24).

1.1.2.6 Mağara Turizmi

Mağara, yeraltında yer alan ve en az bir kişinin sığabileceği kadar genişliği olan boşluklara denir. Ülkemiz 40.000 üzerindeki mağara sayısı ile adeta mağara cenneti olarak adlandırılmaktadır. Önceleri bilimsel ve spor maksatlı ziyaret edilen mağalar, çevresel düzenlemeler ile turizmin hizmetine sunulmuştur. Bu güne kadar 13 adet mağara turizmin hizmetine sunulmuştur. ABD turizme açılan 229 mağara ile dünyada ilk sıradadır. 114 mağara ile Fransa, 93 mağara ile de Japonya bu ülkeyi takip etmektedir. Ülkemizde ise bu sayı 33 mağara ile dünyada 10. sıradadır. Isparta'daki Pınargözü Mağarası 16 km uzunluğu ile ülkemizin en uzun mağarası, Mersin'deki Peynirlikönü ise 1453 m derinliği ile en derin mağara unvanını kazanmıştır (Arpacı, Zengin, & Batman, 2012, s. 60-62).

1.1.2.7 Kültür Turizmi

Ülkemiz Hititler, Sümerler, Urartular, Lidyalılar, İyonlar, Romalılar, Bizanslılar, Osmanlılar olmak üzere birçok medeniyetin izlerini taşıdığı için kültürel açıdan zengin bir ülkedir. Sahip olduğumuz kültürel zenginlikleri içinde tarih, örf, adet, müzik, resim, el sanatları, giyim tarzı gibi önemli değerler bulunmaktadır (Emekli, Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm, 2005, s. 103).

Kültür ve turizm arasındaki güçlü bağ ile ziyaretçilerin kültürel deneyimlere artan ilgisi sektöre bir canlılık getirmektedir. Dünya turizm rgt kültür turizmini tanımlarken Şu ifadeler kullanmaktadır: ziyaretçilerin somut ve somut olmayan çekicilikleri keşfetmek, deneyimlemek ve tüketmek olarak ifade edilmektedir (UNWTO, 2022). Destinasyonlarda turistler; sanat ve dokumacılık eserleri, danslar ve hanlarda yenen yemekler gibi faaliyetlere katılım sağlanır (McIntosh & Goldner, 1990, s. 140-141).

Turistler farklı toplum yapılarını tanımak amacıyla seyahat etmektedirler. Farklı kültürleri görüp tanımak amacıyla gerçekleşen bu seyahat ve konaklamalara kültür turizmi denilmektedir. Kültür turizmi, gelir getiri etkisinin yanında kültürel varlıkların korunması açısından önemlidir. Medeniyetlerin beŐiėi olan Türkiye'de bu turizm türü kapsamında gelen turist sayısı ve elde edilen turizm gelirlerine bakıldığında kültür turizminin yeterince gelişme göstermediği görülmektedir (Meydan Uygur & Baykan, 2007, s. 32).

Ceylan , etin, & zdipiner (2019), kültüre dayalı turizm çeŐitlerini Şu Şekilde sınıflandırmıŐtır.

- Kültürel miras
- Hüzün turizmi
- Etnik turizm
- Kent turizm
- Özel etkinlik turizmi

1.1.2.7.1 Kültürel Miras

Kültür kelimesini kökeni, Latince'den gelen "Cultura" sözcüğünden türemiştir. Miras kavramı ise geçmişteki unsurların günümüzdeki değeri olarak ifade edilmektedir

(Bal, 2021, s. 2). İki kavramın birleşiminin oluşan Kültürel Miras, ortak bir geçmişin çatısı altında bireyleri buluşturan ve bu bireylerin birbirleriyle bağlarını güçlendirerek geleceğe dönük adımlar atmasına olanak sağlayan bir kavramdır (Aksoy A. , 2012). Bu kavramın içerisinde dini ve tarihi yerler, olaylar ile kültür varlıklarını bulmak mümkündür. Kültürel Miras, kaleler, surlar, gelenek, görenek, dil, müzik gibi unsurları içerisinde barındırmaktadır. Kültürel Miras, zamanla tarihi eserler olarak anılmaktan çok insanla bütünleşen bir şekil almıştır. Bunun gerekçesi ise tüm tarihi eserlerin insan merkezli şekillenmesidir (Bal, 2021, s. 2).

1.1.2.7.2 Hüzün Turizmi

Hüzün, gam veya sıkıntı anlamlarına gelmektedir. Bireyler ya da toplumlar üzünde gururlanma ve duygusallığın etkisinin yoğun görüldüğü savaş alanlarına yapılan seyahatleri hüzün turizm ile ifade etmektedir (Kılıç & Sop, Katarsis ve Alternatif Katarsistik Bir Destinasyon, 2011, s. 9). Hüzün Turizmi, teknolojik felaketlere, savaş alanlarına, doğal afetlere veya ünlü kişilerin mezarlarının olduğu yerlere yapılan turistik seyahatleri kapsamaktadır (Kılıç & Akyurt, 2011, s. 213). Dünyadan hüzün turizmine örnek verilebilecek yerler arasında Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer ile Kerbela örneği verilebilir. Yine Ülkemizde Çanakkale savaşlarının yapıldığı alanlar ve Gelibolu Yarımadası Hüzün Turizmine örnek verilebilir (Çelik , 2017, s. 44).

1.1.2.7.3 Etnik Turizm

Türk Dil Kurumuna göre Etnik sözcüğü, “kavimle ilgili, kavmi, budunsal” anlamında kullanılan bir sözcüktür. Fransızca “ethnique” sözcüğünden dilimize geçtiği bilinmektedir (TDK, 2021). Etniklik, bir grup insanın kendilerini ortak bir atadan geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu kişiler duygusal bağlarla hareket edip, kendilerini çoğunluktan ayırmışlardır (Erbil & Yılmaz , 2018, s. 277). Etnik Turizm, bireylerin geçmişteki hatıraları üzerine inşa edilen etnik ve ırksal ayrımcılık algısı ile oluşturulan bir kültürel üretim şekli olarak ifade edilmektedir (Gül & Gül, 2019, s. 1239). Bu turizm türüne örnek verecek olursak; Panama'daki San Blas Hintlerini ve Hindistan'daki izole edilmiş Assam tepe kabileleri gösterilebilir (Jomantaite, 2015, s. 17).

1.1.2.7.4 Kent Turizm

Kent yaşamı; kültür, tarih, kongre, spor, gece hayatı gibi birçok etkinliği içerisinde barındırmaktadır. 1990 yılında 835 turizm ofisini kapsayan çalışma neticesinde Kent Turizm'i, kasaba ve kentlerde ziyaretçilere sunulan turizm faaliyet olarak tanımlanmıştır. Turizmin en eski türlerinden olan kent turizmi son yıllarda yeniden ortaya çıkan bir turizm şekli olmuştur (Şarkaya İçerlioğlu, 2014, s. 42). Tatil yapmak, tarihi ve kültürel bilgiye ulaşmak, spor müsabakalarını izlemek, alışveriş yapmak ve diğer toplumların yaşayışların araştırmak amacıyla yapılan kısa süreli seyahatleri kapsamaktadır (Emekli, 2014, s. 29).

1.1.2.7.5 Özel Etkinlik Turizm

Kültür turizminin bir çeşidi olan etkinlik turizmi, son yıllarda destinasyonlara katkılarından dolayı popüler olmaya başlamıştır. Destinasyonlar, özellikle düşük sezonda turistleri alanlara çekmek için etkinlik turizminden yararlanmaktadır. Etkinlikler sayesinde kentsel yenileme, alt yapı iyileştirilmeleri yapılmaktadır (Timur, Çevik, & Kıyık Kıcı , 2014, s. 58). Anadolu'nun en büyük uygarlıklarından olan Hitit'lere bakıldığında inanç etkinlikleri yaptıkları görülmüştür (Yüksel, 1993). Türkiye'de ise deve güreşleri yaklaşık 2400 yıllık tarihi ile Anadolu'da yapılan etkinlik turizmine örnek verilebilir (Aydm, 2011).

1.2 Dünya'da Turizm Gelişimi

Dünyadaki Turizmin, MÖ 4000'lere dayandığı ve yazıyı ve tekerleği keşfeden Sümerlerin Turizm olayını başlattığı bilinmektedir. MÖ 3000'lerde Mısır, bünyesinde barındığı tapınak ve piramitler sayesinde gezginlerin uğrak mekânı olmuştur. Yine Gezginlerin konaklamaları için Mısır ve Babil'de evlerin ve bahçelerin inşa edildiği görülmektedir (Yıldız Z. , 2011, s. 56). Komşu ülkelerin uluslararası ticaret amacıyla farklı ülkelere yaptıkları ziyaretler, turizm kapsamında değerlendirilmektedir. Karayolların düzenli olmaması, seyahatlerin deniz yolu ile yapılmasını sağlamıştır (Doğanay, 2001, s. 17). Eski Yunan'da olimpiyatların olması, farklı ülkelere seyahatlerin yapılmasını sağlamış ve seyahatlere katılım sağlayanlar da köy ve kasabalarda konaklama yapmışlardır (Bayer, 1992, s. 12). MÖ. 395 yılından İstanbul'un Fethine kadar turizm etkinliği dini amaçlı olmuştur. İlk Çağda turizm etkinliği genelde ekonomik, spor ve dini kapsamlı olmuştur (Yıldız Z. , 2011, s. 56). Marco Polo, Orta

Çağın bilinen en ünlü gezginidir. Bu gezgin İran ve Afganistan Geçmiş ve Çine Ulaşmıştır. Hindistan'ı da gezen Polo, tekrar İtalya'ya dönmüştür. Yine İbn-i Batuta, Mekke ve Hindistan'a seyahatler düzenlemiştir (Barutçugil, 1984, s. 29). 1453 yılından 1789 yılı olan Fransız İhtilaline kadar, Bizans bilginlerinin Roma sığınmaları ve Yunancayı Romalılara öğretmeleri Antik Kültüre olan ilgiyi artırmıştır. Bu ilgi Romalıların Antik eserleri görme isteği seyahatleri arttırmıştır. Böylece kültür amaçlı seyahatler artmıştır (Doğanay, 2001, s. 21). 1492'de Portekizli denizci olan Vasco de Gama'nın Hindistan'a yapmış olduğu deniz yolculuğu ile 1519'da Macella'nin yapmış olduğu dünya seyahati, insanların görmedikleri yerleri keşfetmek isteklerinin temelini oluşturmaktadır (Akat, 2000, s. 9).

Avrupa'da değişen bir dizi sosyal gelişmeler; sanayileşme, kentleşme, demografik değişimler, ulaşımdaki devrim ve bununla birlikte işçi haklarının düzeltilmesi reel gelirdeki artışı, boş zamanı geçirme kavramı ile değerlendirilerek kitle turizmin gelişmesi ile birlikte kısa ve günlük geziler popüler hale geldi. Demiryolu ağlarının ve gemilerin kullanımı hızlı bir şekilde gelişmesi turizmde de etkin bir şekilde kullanılmaya başlandı. 1812 Steam Navigasyonu İskoçya'da kullanıma başlandı. 1820'de Alman su yollarında buhar gemilerinin sürekli kullanımı izledi. 1823'te İsviçre ilk buharlı gemisini Cenevre gölüne bıraktı. İlk hat bölümleri; İngiltere'de 1825'te, Fransa'da 1828'de, Almanya'da 1835'te, İsviçre'de 1844/1847'de ve İtalya'da 1839'da açıldı. Ancak demiryolunun turistik rotaları ve destinasyonları kullanması ve yaygınlaşması ancak bir süre sonra başladı. Yeni ulaşım araçlarının kullanımı kapasiteyi artırmakla birlikte maliyetleri de düşürdü. Gemi ve tren seyahati turistlerin görüş alanını genişleterek farklı bir bakış açısı ortaya çıkarmıştır. Tüm bu gelişmeler kitle turizm fikrini ortaya çıkarmıştır. Seyahat eden bireylerin maliyetlerini düşüren her şey fikri 1840'larında başında İngiliz girişimci Thomas Cook tarafından ortaya konulmuştur. 1841'deki ilk her şey dahil tatili, 571 kişiyi Leicester'dan Loughborough'a götürdü ve Cook, 1855'ten itibaren yurt dışında rehberli tatiller sundu (Gry, 2010, s. 8).

Birinci ve ikinci dünya savaşları ile birlikte turizm sektörü ancak 1960'lardan itibaren canlanmaya başladı. 1972'lerde otobüsle yapılan yolculukların karavanla ve uçakla yer değiştirilmesi farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Charter turizmi gelişen pazar sektöründe yer edinmeye başladı. Dış turizm, önce komşu ülkeleri etkiledi. Avusturya ve İsviçre Alman tatilciler arasında popülerdi. Ancak daha sonra İtalya ve İspanya da önem

kazanmaya başladı. Genel olarak, yurt dışı tatillere giden gençlerin ve yetişkinlerin sayısı 1991'den önceki 40 yıl içinde üç kattan fazla artarak dokuzdan 32 milyona çıktı. 1970'lerin ortalarında, İskandinavya'nın yetişkin nüfusunun yüzde 70 ila 80'i tatile çıkarken, Britanya, Hollanda ve İsviçre'de bu rakam yüzde 60 ve İtalya'da yaklaşık yüzde 25'ti. Bu aşamaya dış turizm hakim oldu ve çoğu Akdeniz'deki tatil köyleri ve plajlar ve yeni açılan Alp ülkelerindeki bölgeler önem kazandı Alp köyleri (St. Moritz, Zermatt, Lech) tamamen turistik ve kayak merkezlerine dönüştürüldü; kırsal iller (Provence, Côte d'Azur, Tirol), şehirler (Venedik, Media Link Salzburg), sahil bölgeleri (Media Link), Rodos ve Maldivler gibi adalar önem kazanmaya başladı (Gry, 2010, s. 10).

1.3 Türkiye’de Turizmin Gelişimi

Türkiye’de turizm gelişim incelenirken cumhuriyet öncesi dönem ve cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki başlık altında incelenecektir. Cumhuriyet sonrası dönem incelenirken 1963 yılında kalkınma planlarının işin içinde olması hasebiyle kalkınma öncesi ve sonrası olarak da iki kısımda irdelenecektir.

1.3.1 Cumhuriyet Öncesi Turizm

Osmanlı döneminde getirilen buharlı gemiler, Türkiye’de ilk turizm etkinliklerine örnek teşkil etmektedir. II. Mahmut döneminde Kırlangıç adlı buharlı geminin alımıyla başlayan deniz taşımacılığı, 1829 yılında Tersaneyi Amire tarafından alınan büyük ve küçük gemilerin alınması ile ilerleme kat etti. Akabinde yapılan gemilerle Bandırma ve Tekirdağ seferleri başladı. 1838 yılında Fransa seferi yapmak üzere Peyki Şevket Vapurunu yapılmıştır. Otel d’angletter, 1841 yılında kurulması ile Türkiye’nin kurulan ilk otel unvanını almıştır. Akabinde 1882 yılında Büyük Londra Oteli hizmete girmiştir. Dönemin faaliyet gösteren en ünlü otellerinde Pera Palas otel 1892 yılında kurulmasına rağmen hala İstanbul’da faaliyet göstermektedir. Genellikle yabancı uyruklu vatandaşlara hizmet amacıyla kurulan bu oteller, yabancılar yoğunlukta olduğu yerlere ve konsolosluk yakınlarına kurulmuştur (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 103).

Türkiye’de turizmle ilgili çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu’na kadar dayanmaktadır. 1846 da Aya İrini Kilisesinin Askeri Müzeye dönüştürülmesi, 1863 yılında Osmanlı Umumi Sergisi adlı fuarın açılması, aynı yılda seyahat acentesinin kurulması, 1890 yılında seyahat edenlere tercümanlık yapanlar hakkında 190 sayılı Nizamname’nin yayınlanması ve Pera Palas adlı otelin açılması turizm açısından önemli olaylar arasında sayılmıştır. Daha sonra I. Dünya Savaşının patlak vermesi nedeniyle turizm olaylarını yavaşlatmıştır (Sarkamış & Bahar, 2013, s. 21).

1.3.2 Cumhuriyet Sonrası Turizm

Cumhuriyet sonrası turizm faaliyetleri incelenirken kalkınma planlarının Devlet Planlama Teşkilatı kurulması esas alınacak olup, planlı dönem öncesi turizm faaliyetleri ve planlı dönem sonrası olmak üzere iki başlık olarak incelenecektir. Planlı dönem, Kalkınma başlığı altında detaylı olarak incelenecektir.

Planlı dönem öncesi turizm faaliyetleri Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı kısıtlı bir şekilde devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıl olan 1923 yılında Reşat Saffet Atabinen ve arkadaşları tarafından kurulan "Seyyahin Cemiyeti" turizm alanında faaliyet gösteren ilk kuruluş olmuştur. Bu kuruluşun ismini daha sonra "Türkiye Turing Kulübü" ve ardından "Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü" olarak değiştirerek faaliyet göstermiştir. Bu kuruluş sayesinde Türkiye karayolu haritası bastırılmış, ilk tercümanlık sınavları yapılmış ve turizmle ilgili detaylı incelemeler yapılmıştır (Samırkaş & Bahar, 2013, s. 22).

1.4 Kalkınma

Kalkınma, mevcut durumdan daha bir iyi bir duruma dönüşü ifade eden bir kavram olmakla birlikte tanımı en çok yapılan kavramlar arasına girmiştir. Kalkınma bir ülkenin ekonomik ve toplumsal alanda ilerlemesi, gelişmiş ülkeler kategorisine girmesi olarak da tanımlanabilir. Uygarlaşma ve moderleşme anlamlarını barındıran bu kavram dilimize, ilerleme veya çağdaşlaşma kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır

Kalkınma kavramı genellikle büyüme kavramı ile karıştırılmaktadır. Kalkınma, üretimin yada kişi başına milli gelirin artması olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının değiştirilip, yenileştirilmesidir. Sanayi kesiminin gelir ve ihracat payının çoğalması, üretim faktörlerinin etkinlik ve üretim miktarlarının değişmesi ve kişi başına milli gelirin artması kalkınmanın temel öğelerindedir. Büyüme ise nicelik olarak ortaya çıkan bir kavramdır. İşin nitelik kısmına bakılmaz. Büyüme, kişi başına milli gelirin ve üretimin artması olarak ifade edilebilir. Kalkınma sadece az gelişmiş ekonomilerle ilgili olmakla, büyüme ise gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerde denk gelen bir kavram olabilir. Az gelişmiş bir ekonomi kalkınmayabilir ama büyüme sürecinde olabilir denilebilir. Asıl olan kalkınma dinamiklerini başlatabilmek ve sürdürmektir. Üretilen kalkınma kuramları az gelişmiş ekonomilere ışık tutarken, büyüme kuramları kalkınmış ve gelişmiş ekonomilere ışık tutmaktadır (Han & Kaya, 2013, s. 2)

1.4.1 Kalkınmanın Amacı ve Önemi

Kalkınma kavramı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için kullanılan bir kavram olmakla birlikte bu ülkeler için ekonomik, sosyal ve siyasi açılardan önem arz etmektedir. Bu ülkelerin ekonomik refaha kavuşmaları kalkınma sayesinde olacaktır. Ekonomik arenada ülkelerin ben varım diyebilmesi için kalkınmış olması ve toplumun her bireyine belli bir refah sağlamasıyla mümkündür. Kalkınmanın amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir

- İlköğretim uluslararası düzeyde sağlanması
- Cinsiyet eşitliğinin savunması
- Çocuk ölümlerinin azaltılması
- Doğal ve fiziksel çevrenin korunması
- Kalkınma için küresel bir ortaklık oluşturulması
- Dünyanın değişik bölgelerindeki aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması

1.4.2 Kalkınma Göstergeleri

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ne olduğu oldukça önemlidir. Birçok kurum ve kuruluş istatistikî bilgiler vererek ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin sıralamasının yapmaktadır. OECD ve Dünya Bankası gibi kurumların ülkelerin sadece gelir düzeylerine bakmaktadır. Bunun yanısıra, okur-yazarlık, yaşam beklentisi, çocuk ölümleri ve şehirleşme ölçütleri kalkınmışlık göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bütün göstergelerin bir arada kullanıldığı endeksler mevcut olup, en sık rastlanılan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişmişlik Endeksidir (HPI). Ekonomik kalkınmayı, bireylerin yaşam standartlarının yükselmesi olarak ifade edersek, bu en iyi ölçme yöntemi insanların mal ve hizmetlere ulaşma düzeylerinin ölçülmesidir. İnsanların ülkedeki hizmetlerden ne ölçüde yararlandıkları, ne kadar otomobil aldıkları, ulaşım ve haberleşme hizmetlerinden ne ölçüde yararlandıkları kalkınma açısından önemlidir. Bunu ölçmek oldukça zordur. Ancak bir ülkenin GSMH'na bakılırsa kalkınma hakkında bir izlenim elde edilebilir. GSMH bir ülkede üretilen mal hizmetlerin parasal karşılığı olarak ifade edilmektedir. Kişi başına GSMH ise, elde edilen GSMH'nın ülkeden yaşayan toplam nüfusuna bölünmesi ile elde edilir (Yanar, 2014, s. 10).

Yanar'a (2014) göre kalkınma göstergelerini yaşam beklentisi ve eğitim oranı, okuma yazma oranı, şehirleşme düzeyi olarak ifade etmiştir. Son zamanlarda farklı göstergeler ile ekonomik kalkınma arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Henderson ve arkadaşlarının yaptığı Dış Mekandan Ekonomik Büyüme Ölçmek adlı çalışmayla uzaydan çekilen şehir ışıkları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarında doğru orantılı bir ilişki olduğu saptanmıştır (Henderson, Storgard, & Weil, 2009).

Kalkınma göstergesi için bir çok endeksi içerisinde barındıran endekslere denk gelmek mümkündür. Bunlardan en yaygın olanı Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsani Gelişim Endeksidir (HDI). 1990 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan bu endeks hem ekonomik hem de sosyal kalkınmışlık düzeyini ölçtüğünden kalkınma için önemli bir ölçüttür. Bu endeks hesaplanırken eğitim, sağlık ve yaşam standartı ölçütlerine göre hesaplanmaktadır. Endeksin değeri sıfır ile bir arasında bir değer alır. Endeks birle yaklaştıkça ülkenin insani açıdan geliştiğinin belirtisidir (Yanar, 2014, s. 12). 2019 HDI verileri göre en üst sırada yer alan Norveç'in HDI değeri 0,95 iken, 189. sıradaki nijeryanın HDI değeri 0,39 dur. Türkiye 0,82 ile 54. sırada yer almaktadır (2019 HDI verileri, 2021).

1.4.3 Türkiye'de Kalkınma Planlarında Turizm Gelişimi

İlk Sanayi Planı'nın 1933 yılında hazırlanarak yürürlüğe konulması ile birlikte ülkemiz, çok hızlı bir şekilde kalkınma ve büyüme çabası içerisine girmiştir. Bu dönemde bireylerin ve kurumların yapamadığı sosyal ve ekonomik kalkınmayı devlet gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1923-1933 ile 1950-1962 yılları arasında liberal ekonomi uygulanmış 1933-1950 yılları arasında ise devletçi ekonomi modeli uygulanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yedi yıllarında ekonomi, savaştan çıkmış olarak mevcut kapasitenin ortaya çıkarılması şeklinde olmuştur. 1930'lu yıllarda ekonomik buhranın olması devletçilik politikasının etkilemiş olmakla birlikte özel sektörü geliştirme çabaları sonuçsuz kalmıştır. 1947 yılına gelindiğinde, enerji ulaştırma ve enerji sektörleri gibi tarım sektörünü destekler nitelikte bütüncül bir Kalkınma Planı karşımıza çıkmaktadır. 1947'deki plan, Vaner Planı olarak karşımıza çıkmıştır. İsmi Süleyman Vaner'den alınan bu plan her ne kadar uygulaması da Türkiye için bir kırılma noktası olmuştur. 1960 yıllara gelindiğinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmaya başlanmış ve 1961 Anayasasında resmi bir nitelik taşımıştır Devlet Planlama Teşkilatı kurulduğundan bu yana 10 adet

Kalkınma Planı yürürlüğe konulmuştur. Kalkınma Planları beş yıllık hazırlanmasına rağmen dokuzuncu kalkınma planı yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. DPT tarafından hazırlanan planların II. Dünya savaşından önce hazırlanan planlardan farkı sadece sanayiye kapsayan planlar olmaması ve içerisinde iktisadi ve sosyal planları da kapsamıdır (Batman, Türkay, & Uluma, 2018, s. 228).

Cumhurbaşkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığınca yayınlanan kalkınma Planları aşağıda belirtilmiştir (SGB, 2021).

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
- Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Her plan yapıldığı dönemin konjüktürel yapısından etkinlenmekle birlikte dönemin siyasi hükümetleri tarafından yürütülen politikalardan etkilenmiştir. Beş yıllık kalkınma planları kamu kesimi zorunlu olmakla birlikte özel sektör için yol gösterici bir özelliğe sahiptir (Baratov, 1999, s. 94).

Planlı dönem sonrası ilk kalkınma planında turizm sektörüne hizmetler başlığı altında yer verildiği görülmüştür. Turizm sektörü, diğer sektörleri harekete geçirmesi ile birlikte döviz girdisi sağlayarak dış ticaret açıklarını kapatması hasebiyle 1963 yılından itibaren kalkınma planlarında yer almıştır. 1983 yılına kadar hazırlanan planlarda kitle turizmi, sosyal turizm ve iç turizmin geliştirilmesi konularına değinilmiştir. V. Beş Yıllık Kalkınma Planında ilk kez kitle turizme değinilmiş ve bireysel turizmin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. VI. Kalkınma Planında kış, av ve su sporları ile festival, termal, sağlık ve 3. Yaş turizminin gelişmesi gerektiği konularına değinilmiştir. VII. Kalkınma Planında turizmle ilgili hukuksal ve kuramsal düzenlemelerin yapılmasına

karar verilmiştir. Bu planda Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu'nun çıkarılacağı ve TÜRSAB yasası gibi yasaların çıkarılacağı ifade edilmiştir. VIII. Kalkınma Planında sektörde yer alan işletmelerin KOBİ olarak değerlendirmesi ve bir önceki planda yer alan yasaların çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir. IX. kalkınma planında yine turizm sektörüne hizmetler başlığı altında değinilmiş olup, X.Kalkınma Planında da Sağlık Turizmin geliştirilmesi konularına değinilmiştir (Batman, Türkay, & Uluma, 2018, s. 253)

Kalkınma planları, ekonomi politikasının ortaya koyduğu hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için belirlenen görev, yetki ve araçları saptamak için yapılan ve kamu kurumları için emredici, özel sektör için teşvik edici unsurlar barındıran ve mecliste kabul edilen kanunlar niteliğindedir. 1961 Anayasası ile başlayan beş yıllık kalkınma planları ilk kez 1963 yılında yürürlüğe giren ilk beş yıllık kalkınma planı ile birlikte bugüne kadar 10 adet beş yıllık kalkınma planı yürürlüğe girmiştir. Kalkınma planları; turizme aktif katılan ziyaretçi sayıları, alternatif turizm çeşitleri, iç turizm, istihdam, tanıtım ve turizm gibi başlıklar barındırmıştır (Dinçer & Çetin, 2015, s. 171). 1961 yılında ülkemize 129 bin turist gelmekle birlikte toplam 7,5 milyon dolar bırakmışlardır. Ortalama harcama 60 dolar, ortalama geceleme süresi ise dört gündür. Kalkınma planlarında turizm için belirlenen hedefler aşağıdaki gibidir (Dinçer & Çetin, 2015, s. 174):

- Turizm kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmek
- Turist sayılarını ve turist gelirlerini arttırmak
- Vatandaşların turizm aktivitelerine katılımının sağlanması
- Turizmin çeşitlendirilmesi
- Ortalama kalış sürelerinin arttırılması
- Ürün ve hizmet kalitesinin arttırılması
- Turizm yatırımları ile ilgili teşviklerin verilmesi

1.4.3.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Kalkınma Programı incelendiğinde turizmin de öncelik verilen sektörler arasında olduğu görülecektir. Kalkınma Planında kaynakların sınırlı olduğu ve öncelikle fayda sağlanacak alanlara yoğunlaşması sağlanması ifade edilmiştir. Ortalama turist başına harcamasını 60 dolardan 100 dolara çıkarılması hedeflenmiştir (Dinçer & Çetin, 2015, s. 175). Turizm kurumlarına kredi imkânları genişletecektir. Turizm

gelişimini sağlayacak karayollarının yapımına öncelik verilecektir. Turizm gelirlerinin giderlerinden fazla olmasına özen gösterilecektir. Turizmle ilgili önemli projeler şöyle sıralanabilir: (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 2021, s. 427)

- Tatil köyleri ve kamplarının kurulması,
- Milli Parkların kurulması,
- Turistlere hizmet vermek amacıyla danışma bürolarının kurulması,
- Turizm Personelinin eğitimine önem verilecek,
- Bölgedeki turizm kaynaklarının yerel paydaşlara tanıtılması,
- Balkanlar, Yunanistan, İsrail ve İtalya gibi ülkeler ile her türlü ulaştırma imkânlarının geliştirilmesi,
- Hac yolu turistik yolun tamamlanması sağlanacaktır.

1.4.3.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel işlevinden tam olarak yararlanmak ve turizm gelirlerini çoğaltmak ile birlikte yabancı turist sayılarını arttırmak amaçlanmıştır. İç turizminin geliştirmesi amaçlanmakla bir kitle turizminin turizm yatırımları çerçevesinde yasal ve finansal desteklerin verilmesi amaçlanmıştır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 110). Turizm yatırımlarının büyük çoğunluğu konaklama tesislerine yapılacaktır. Kitle turizmi önemsenmektedir. Turizmin emek yoğun bir sektör olması hasebiyle istihdamı yükselteceği ifade edilmiştir. 1968-1972 dönemleri arası 150 bin kişilik istihdam oluşturacağı ifade edilmiştir (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları, 2021).

1.4.3.3 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Dış turizm, iç turizm ve sosyal turizmin geliştirilmesi temel hedeflerdendir. Kıyıların ve ulusal park niteliğindeki alanların toplumun yararına uygun bir şekilde mevzuatların hazırlanması ve sosyal turizmin geliştirilmesi ön plana çıkmıştır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 110). Turizmde yetişmiş personelin ihtiyacına vurgu yapılmış ve bu sayının 27.000 olacağı ön görülmüştür. Kitle turizmi ön plana çıkarılmış ve kitle turizm kapsamındaki destinasyonların yatak kapasitesinin 72 binden 126 bine çıkarılması ve yatırımların özel sektör öncülüğünde yapılması hedeflenmiştir (Üçüncü Kalkınma Planları, 2021).

1978 yılında dördüncü beş yıllık kalkınma programı yetişmediğinden yıllık olarak program hazırlanmıştır. Turizm sektörü ana politikasının oluşturulması, kıyı yasasının çıkarılması, tanıtma ve pazarlama hizmetlerinde eşgüdümün sağlanması gibi konulara değinilmiştir (Dinçer & Çetin, 2015, s. 178).

1.4.3.4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

1973 yılında başlayan ekonomik durağanlık nedeniyle Üçüncü BYKP’ında belirlenen hedeflere ulaşılmadığı belirlenmiştir. Turizmde öncelikli bölgelerin kurulması ve kitle turizmini kapsamına alan tesislerin kurulması kabullenilmiş ve çalışmaların bu doğrultuda bitirilmesi amacıyla Organize Turizm Bölgelerini geliştirilmesi ifade edilmiştir. Çalışanların tatil imkânlarından faydalandırılması için gerekli çalışmaların yapılması ve deniz, göl ve nehir kıyılarının toplum yararına kullanımının sağlanması ile birlikte turizm sezonunun tüm yayılması bu planda yer almaktadır. Ayrıca 1980 darbesinin bu plan döneminde olması nedeniyle turist sayılarında oldukça düşüşler yaşanmıştır (Polat, 2016, s. 91).

Emekli Sandığı ve Turizm Bankasının yatırımlara destek verdiği görülmektedir. Vize ve gümrük işlemlerin kolaylaştırılması, yabancı iş gücünün çalışmasının kolaylaştırılması yabancı iş gücünün özendirilmesi ve turist başına düşen harcamaların arttırılması bu planın hedefleri arasında sayılmıştır (Dinçer & Çetin, 2015, s. 178).

1984 yılında dördüncü beş yıllık kalkınma programı yetişmediğinden yıllık olarak program hazırlanmıştır. Turizm öncelikli alanların belirlenmesi ve bu alanların geliştirilmesi ile birlikte Türkiye’ye seyahat düzenleyen tur acentalarının ve havayolu şirketlerinin desteklenmesi yer almaktadır (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 112).

1.4.3.5 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Kalkınma planı incelendiğinde yurt dışından gelecek turist sayısının 3 milyon, elde edilecek gelirin ise 540 milyon dolar olacağı tahmin edilmektedir. Konaklama tesislerinin, inşa halindeki tesislerin yaratacağı ilave 38.000 yatak ile Beşince Kalkınma Planı sonunda 100.000 yatak kapasitesine ulaşması hedeflenmiştir. Kitle turizmine önem verilmesi gerektiği ancak bireysel turizmine de önem verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Çalışanlara uygun tatil imkânlarının sağlanacağı belirtilmiştir. Turizm ile ilgili istatistiki verilerin yetersizliğine vurgu yapılmıştır. 2634 sayılı kanun gereğince belirlenen turizm alanlarının merkezlerinin geliştirilmesi ön plana alınacaktır. Devlet; yat ve kış turizm,

termal turizm için alt yapı çalışmaları yapacak ve bunun için Güney Antalya Projesi'ne benzer projeler geliştirecektir. Yatak kapasitesinin arttırılması sağlanacak ve yabancı sermaye teşvik edilecektir (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2021).

1.4.3.6 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Turizm alanlarının alt ve üst yapılarının niceliğinin ve niteliğinin yükseltilmesine ağırlık verilecektir. Tesislerdeki doluluk oranlarının arttırılmasına ve mevsim uzatıcı faaliyetlere önem verilmesine ilişkin önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Turizm gelirlerinin toplamı plan dönemi bitiminde 5.514 milyon dolar olması hedeflenmiştir. Turizm gelirlerinde artışı hızlandırmak için turizm yatırımları özendirilmeye devam edilmekle birlikte tanıtım faaliyetlerine hız verilecektir. Doğal ve kültürel alanlar korumaya alınacaktır. Özel hava yolu şirketlerinin sorunları çözülmesi hedeflenmekte birlikte havayolu kiralama ve hava-taksi işletmeciliği alanında destekler verilecektir. Plan dönemi sonunda yurda gelecek turist sayısının 7,4 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Belgeli tesislerdeki yatak kapasitesinin inşa halindeki tesislerle birlikte 350.000 ulaşması beklenmektedir. Kış, av ve su sporları, sağlık, gençlik, termal golf ve 3.yaş turizmi cazip getirilmesi planlanmıştır. Charter taşımacılığı geliştirilecek, tesislerin nicelik ve niteliği geliştirilecek, turizm sektöründe çalışan elemanların eğitilmesi, aile işletmeciliği geliştirilecektir. Turizm ağırlıklı meslek liselerine ağırlık verilecektir (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2021).

1995 yılında Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Programı yetişmediğinden yıllık olarak program hazırlanmıştır. Turizmin geleceğini teminat altına alabilmek için turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını düzenlemek ve yeni potansiyel alanlar oluşturmak amacıyla golf, dağ, kış, yayla, sağlık kongre, eğlence gibi turizm faaliyetlere ağırlık verilecektir (Kozak, Kozak, & Kozak, 2011, s. 112).

1.4.3.7 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Turizm sektörün artan önemine binaen bu sektörde nitelikli eleman yetiştirmesine önem verilecektir. Havaalanı alt yapısı yetersiz olan, ancak turizm kapasitesi olan yerleşim yerlerine havaalanı yatırımları yapılacaktır. VII plan dönemi sonunda net turizm gelirlerinin 11,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi, Türkiye'ye yurt dışında gelecek olan turist sayısının da 13-17 milyon arasında olması beklenmektedir. Belediyeler dahil

belgeli tesislerin toplam yatak kapasitelerinin de 1,3 milyon olması beklenmektedir. Turizmin yoğun olduğu bölgelerde yerel halkın ve yerel yönetimlerinde turizm faaliyetlerine katılımının sağlanmasına vurgu yapılmıştır. Hizmet kalitesinin artırılması için sertifikasyon çalışmalarının yapılması kararlaştırılmıştır. Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu, Deniz Birliği Yasası, Türkiye Turistik Otelciler ve İşletmecileri Birliği Yasası, Rehberler Birliği Yasası çıkarılacaktır. Türkiye Seyahat Acenteler Birliği Yasasında günün koşullarına uygun hale getirilecektir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2021).

1.4.3.8 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Türkiye'nin var olan turizm potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek amacıyla başlatılan çalışmalar neticesinde turizm gelirlerinde artış beklenmektedir. 2000 yılında 7,2 milyar dolar gerçekleşmesi beklenen turizm geliri, 2005 yılında 11,6 milyar dolar olarak revize edilmiştir. İstanbul'un turizm merkezi olacak bir metropol şehir olması için çalışmalar yapılacaktır. Kırsal alanda işsizliği azaltmak için turizm faaliyetleri desteklenecektir. Turizm endeksli sportif faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve bu alanda yatırımların yapılması kararlaştırılmıştır. Eko-turizmi geliştirmek amacıyla milli parklar ön plana çıkartılacaktır. Dünya turizminden elde edilecek gelirlerden alınacak payın artırılması hedeflenmekle birlikte turizm sezonunun tüm yıla yayılması amaçlanmaktadır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2021).

1.4.3.9 Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı diğer Beş Yıllık Kalkınma Planları'ndan farklı olarak yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. Cari açığın 18,2 milyar dolar çıkması turizm sektörünü gelir getirici ve cari açığı azaltma etkisinden dolayı daha fazla ön plana çıkarmıştır. (Dinçer & Çetin, 2015, s. 184). Bu plan AB ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji belgesi olarak hazırlanmıştır. Plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsamıştır. Yapılan bu planlamalar çerçevesinde Türkiye dışardan turist kabul eden ülkeler arasında 12. Sıralardan 8.sıraya ulaşmıştır. Türkiye'de var olan kültür turizm potansiyelinin korunmasına devam edilecektir. Kültür Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı birleştirilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı sonucunda turizmle ilgili tahmin edilen rakamların şu şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir. Turizm gelirleri 36,4 milyar dolara, gelen ziyaretçi sayısının 38 milyona ve ülke dışına çıkacak ziyaretçi sayısının da 15 milyona çıkması beklenmektedir. Toplam yatak kapasitesinin de 1,3 milyona ulaşması hedeflenmektedir. Kırsal alanlarda turizm faaliyetlerine ağırlık verilecektir. Ülkemizdeki

jeotermal kaynaklar değerlendirilerek sağlık turizmine ön plana çıkarılacak olup, dağ, golf, termal, kongre turizmi ve eko turizmine önem verilecektir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2021).

1.4.3.10 Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı, 2023 hedefleri doğrultusunda hazırlanmış ve halkın refah düzeyini en yüksek seviyelere çıkarmayı hedeflemiştir. Sağlık turizmi başta olmak üzere alternatif turizm çeşitlendirmesine gidilecektir. Özellikle sağlık turizmine dönük sağlık turizm geliştirme programı yapılmıştır. Plan döneminde turizm gelirlerinin 40,8 milyar dolar olması beklenmektedir. Ziyaretçi sayısının da 42 milyon civarında olması beklenmektedir. Kişi başına ortalama turist başına harcama tutarı 932 dolar olması beklenmektedir. Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı yerlerde sivil toplum kuruluşları ve yerel halkın katılımı sağlanacak olup, nitelikli personelin yetiştirilmesine önem verilecektir. Turizmin yoğun olduğu illerin ulaşım alt yapısını güçlendirmek için ulaşırma ağları geliştirilecektir. Havayolu ulaşım alt yapıları daha güçlü hale getirilecektir (Onuncu Kalkınma Planı, 2021).

İKİNCİ BÖLÜM

TURİZME KAZANDRILMIŞ ARKEOLOJİK ALANLAR VE MARDİN ARKEOLOJİK ALANLARI

Tarihe bakıldığında; kentlerle birlikte kültür ve medeniyetin ortaya çıktığı, geliştiği ve yayılmaya devam ettiği görülmüştür. Kentlerin büyük çoğunluğu medeniyetlerle ortaya çıkmış, medeniyetlerin kaybolmasıyla kentler büyük tahribatlara maruz kalarak yok olmuştur. Başlangıçta insanlar yerleşik hayata geçemedikleri için büyük kentler oluşmamıştır. Avcılıkla uğraşan insanoğlu sürekli yer değiştirdiği için kalıcı yaşam alanları oluşmamış daha sonraları yerleşik hayata geçmesiyle topluluklar halinde yaşamlar başlamış ve büyük kentler ortaya çıkmıştır. Modern anlamda ilk kent örnekleri M.Ö. 3500–4000 yıllarında Mezopotamya’da görülmüştür. Tarihte kentler uygarlıkların gelişmesiyle büyük dönüşüm geçirmişlerdir. Kentler sırasıyla site, polis, komün ve kent devleti olarak dönüşüm sağlamışlardır (Pustu, 2006, s. 129).

Kentler, onları farklı kılan nitelikleri ile tanımlanmıştır. Kimi zaman bir Akdeniz kenti gibi coğrafi bir isim alırken, kimi zaman da orta çağ kenti ve roma kenti gibi dönemsel isimlerle anılmıştır. Ayrıca kentleri tanımlamak veya farklılıklarını ortaya çıkarmak için çok yönlü çalışma yapılması ve coğrafya, tarih, jeoloji ve arkeoloji gibi bilim dallarından yararlanılması gerekmektedir (Şahin & Altunkasa, 2020, s. 69). İnsanlık kentlerin doğuşu ile devlet yapılanması ile tanışmış ve ilkel toplumdaki uygarlığa doğru adım atmıştır (Bumin, 1998, s. 26).

Kent kavramının iki yönü ön plana çıkmaktadır. Bunlar demografik ve idari-sosyo ekonomik yönüdür. Bir yerleşim yerinin kent olabilmesi için sadece nüfus yoğunluğunun yeterli olmadığı Weber tarafından dile getirilmiştir. Weber kentin savunma için kalesi, pazarı, mahkemesi ve kısmi olarak ekonomisi olan kentleri siyasi birim olarak ifade etmiştir. Karl Marx, kenti üretim araçlarının, ticaret ürünlerin toplandığı yer olarak ifade ederken, Emile Durkheim, kent dayanışma ve iş bölümü kavramları ile ilişkili olarak ele alır. Sorokin ise kenti farklı grupların bir araya gelerek oluşturduğu bütünü olarak ifade etmektedir (Aktaran: Pustu, 2006, s. 2).

Antik kentler, ibadet maksadıyla oluşturulan tapınaklar, ticaret endeksli pazarlar ve tiyatorlardan oluşan mekanlar olarak tanımlanabilir. Antik kentler imparatorluklar içinde iyi korunmuş merkezi yerler olarak ifade edilebilir. Kentler, ayırt edici bazı

özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Bu şehir çeşitli semboller ve kavramlarla özdeşleştirilmiştir. Örneğin antik Babildeki Ur şehrindeki cennet ve şehir arasındaki bağlantılar için bazı geometrik kodlar kullanılmıştır. Pekin, köle ticaretine dayanan bir şehirdi. Mancu kenti, imparatorluğun Başkenti idi. Ming henedanı şehrin kutsallığına ön plana çıkararak şehrin girişini engelledi. Böylece yasak şehir olarak ifade edilen tarihi yer oluşmuştur (Karaca, 2017, s. 90).

Anadolu toprakları konumu itibarı ile eski çağlardan bugüne değin sürekli yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bu süreklilik içerisinde yerleşim yerlerinde pek çok medeniyetin yaşam biçimlerini ve yaşayışlarını yansıtan yapılar ortaya çıkmıştır. Bu yerleşmelerde kültürel ve fiziksel katmanlaşma meydana gelmiştir. Bu yapıların çevresinde kırsal yerleşimler olmuş ve antik merkezler üzerinde bazı yapılar inşa edilmiştir (Aslan Harman & Can, 2017, s. 2). Önceki uygarlıkların izlerin taşıyan arkeolojik yapılar, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmektedir. Bu mirasın süreklilik arz etmesi için toplum tarafından koruma bilincinin artması gerekmektedir. Ulaşım olanaklarının artması nedeniyle hem kendi kültürlerini hem de farklı kültürlerin yaşayışlarının merak eden turistler bu tarihi mekânlara seyahatler düzenlemektedirler. Turizmin sayesinde tarihi mekânları ziyaretler çoğalmakta ve bu alanlarda tahribatlar oluşmaktadır. Koruma-kullanma dengesinin sağlanması bu eserlerin gelecek nesillere aktarılması açısından oldukça önemlidir (Tandoğan, 2011).

Dünyada birçok arkeolojik alan turizme kazandırılmakla birlikte bunların önemli görülmesine burada değinilecektir. Bunlar:

- Machu Picchu – Peru.
- Petra Antik Kenti – Ürdün.
- Pompeii – İtalya.

2.1 Dünyadaki Önemli Arkeolojik Alanlar

2.1.1 Machu Picchu (Peru)

Machupicchu Tarihi Koruma Alanı, 32.592 hektarlık doğal sit alanı içerisinde bulunmaktadır. Antik şehir kültürel ve doğal yapısı ile muazzam bir manzara sunmaktadır. 35’den fazla arkeolojik alanı ve içerisindeki flora ve fauna türleri ile ilişkisi ve nesli tükenmekte olan birçok canlıyı içerisinde barındırması bu alanı özel kılmaktadır (Reglado & Arias, 2006, s. 4).

Foto 1: Macipichu Antik Kenti (<https://www.bizevdeyokuz.com/machu-picchu-erisim>) Tarihi:12.03.2021)

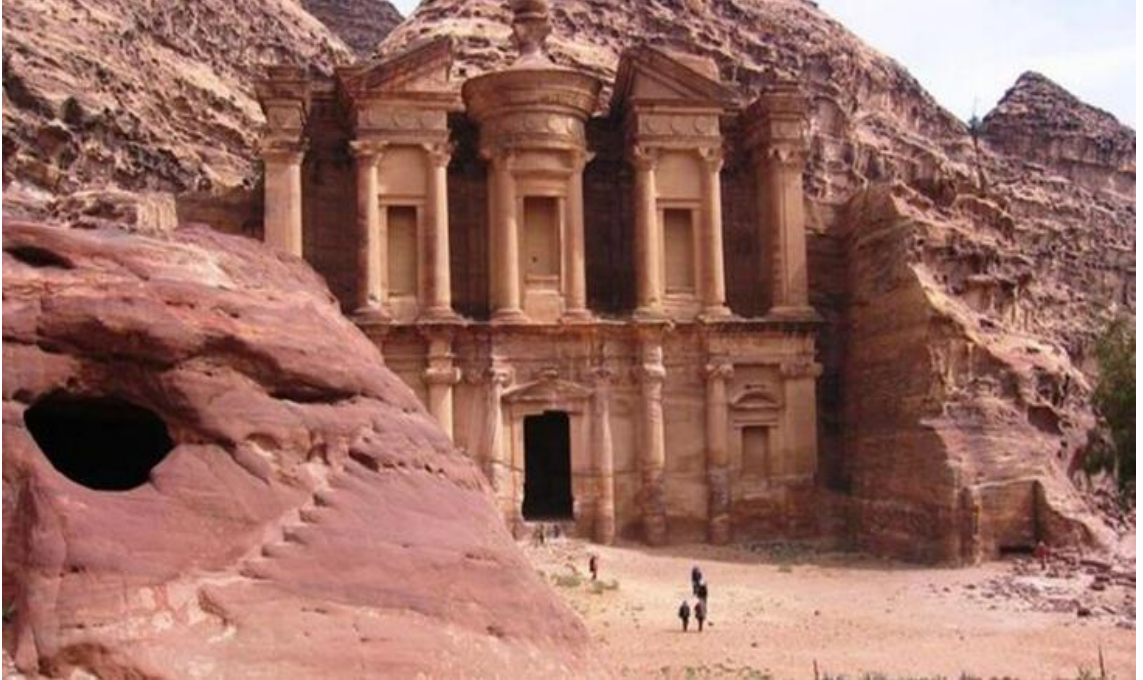

Machu Picchu'nun antik kalesi, İnkâ hükümdarı Pachacuti için kraliyet mülkü olarak 1460 ile 1470 yılları arasında inşa edildi. Amerikalı kâşif Hiram Bingham tarafından keşfedildi. 1911 yılına kadar gizli kalan antik kent, daha sonra popüler olmaya başladı. 1983 yılında UNESCO tarafından dünya miras alanı olarak belirlenerek koruma altına almıştır. Manchu Picchu ekosistemi, farklı habitat ve zengin bir biyoçeşitlilik içerir. Yüksekliği 1850 ila 4600 m arasında değişmektedir. Antik Şehir, And Kaya Horozu, nesli tükenmekte olan Gözlüklü Ayı gibi birçok canlıya barınak olmaktadır. Uluslararası kuruluşlar tarafından önemi kavranan bu alan daha fazla dikkat çekmeye başladı. 1990 yılında Peru, Güney Amerika'nın tüm turizminin %5 inden azını oluşturuyordu. Ayrıca Peru'ya yapılan ziyaretlerin yarısı bu antik alana yapıldığı bilinmektedir. 1990'lı yıllarda alt yapının yapılması ve Peru'daki şiddet olaylarının son bulması nedeniyle turistler için daha cazibe haline gelmiştir. Günlük ziyaretçi sayısı 400 ile 3000 kişi arasında değişen ve yıllık ziyaretçi sayısı da 2008 yılında 900.000 kişiyi bulan bu antik kentin yıllık ziyaretçi sayısındaki artışın ortalama %6-%10 arasında olması beklenmektedir. 2009 ve 2010 yılında sel ve çamur kaymaların nedeniyle saha kapanmaları yaşanmış ve ziyaretçi sayısında düşüşler olmuştur. Olumsuz tahribatları engellemek adına Peru hükümeti tarafından günlük ziyaretçi kısıtlamasına gidilmiştir (R.Larson & C.Poudyal, 2012, s. 4-5).

2.1.2 Petra Antik Kenti (Ürdün)

Petra Antik Kenti, İsveçreli gezgin J. Burckhardt tarafından 22 Ağustos 1812'de keşfedildi. Nebatilere başkentlik yapmıştır. Ürdün'ün Güneyindeki Vadi Musa Kulesi'nin dışında, Amman'a 260 km. uzaklıktadır. El Haznesi, Manastırı, Amfi Tiyatrosu ile 7 Temmuz 2007 tarihinde dünyanın yedi harikası arasına girmiştir. 40 m. yüksekliğindeki sağlam kayadan oyulmuş olup, Petra'nın tüm anıtları El Khazneh (Hazine) üzerinde genişlemektedir. Petra'nın böyle arkeolojik yapılar barındırması antik kenti önemli merkez haline getirmiştir (M. A. Magablih & Mustafa, 2011, s. 1-2).

Foto 2: Petra Antik Kenti <https://www.milliyet.com.tr/tatil/petra-antik-kenti-nerede- hangi-ulkede-giris-ucreti-tarihcesi-ve-ozellikleri-6313746> Erişim Tarihi:16.03.2021

Turizm etkinliği iyi bir şekilde yönetilmezse antik alandaki arkeolojik malzemeler geri dönmeyecek şekilde kaybolacaktır. Ziyaretçi sayılarındaki artışlar bunu zorunlu hale getirmiştir (C.Comer & J.H.Willems, 2011, s. 506). Ürdün'de yer alan bu antik kent, ülke için büyük gelir kaynağını oluşturmaktadır. 2008 yılı verilerine göre Ürdün'de turizm sektörü GSMH'nin %14 üne tekabül etmektedir. Petra'da elde edilen turizm geliri tüm gelirin %81'ini oluşturmaktadır. Antik kentin çevresinde turistlerin konaklayacağı oteller mevcuttur. Petra, çevresinde yaşayan aşiretlerin gelir kaynağı oluşturmaktadır. Kabileler turizm sektöründe istihdam edilmektedir. Kabile mensupları, otellerde, seyahat

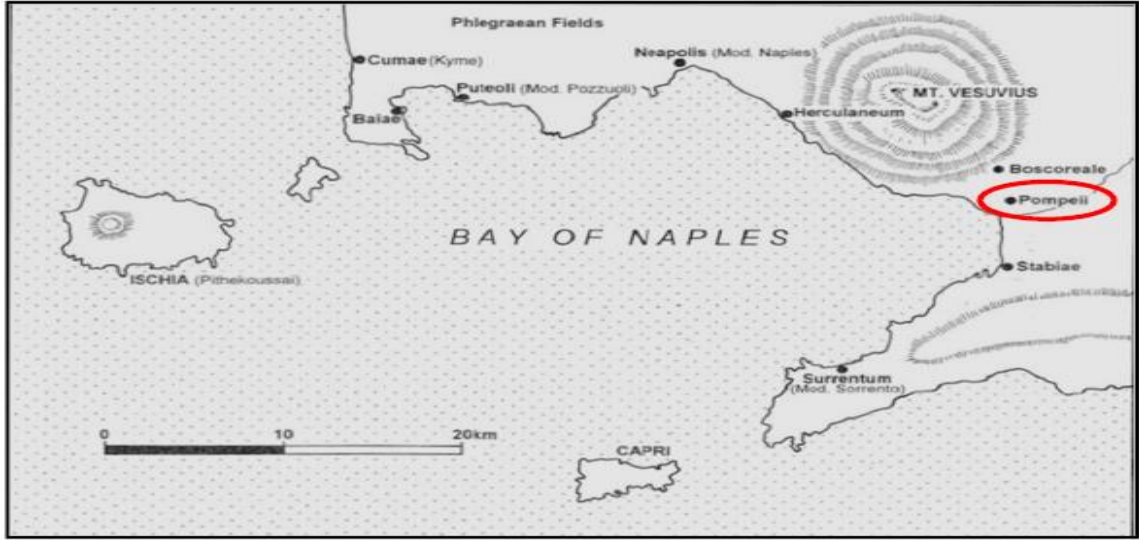
acentalarında ve araç kiralama dâhil birçok sektörde çalışmaktadırlar. Turist ziyaretlerde gerçekleşen bazı davranışların, olumsuz etkileri de olmaktadır. Turistlerin her şeyi kavrayan yumuşak ayakkabıları ve botlar giymesi kayalara oyulmuş özelliklerin hızlı bir şekilde kaybolmasına neden olmaktadır. Turist ziyaretlerinde aşırı kalabalıklar nedeniyle ortaya çıkan nem antik kente zarar vermektedir. Khazneh'in hazine cephesine rehberlerin turistlere burada oturmaya izin verdikleri için yarım metreküp kum kaybına neden olduğu görülmüştür. Ayrıca turist gezileri için kullanılan eşek ve develerin toynakları da kum taşı erozyonuna neden olmaktadır (Hussein Mustafa & Abu Tayeh, 2011, s. 90).

2.1.3 Pompeii (İtalya)

MÖ altıncı yüzyılda dor düzeninde yapılan tapınaklar, Pompeinin ilk başlardaki nüfuzlarını göstermektedir. MÖ 474'te Etrüskler, Yunanlılar tarafından püskürtüldü. Pompeii yerin altında yapılan kazılarda Etrüsk çömleri kentte temaslarının olduğunun göstergesidir. MÖ 5. yüzyılda Pompeii, latinlerle akraba olan Samnitlerin egemenliği altında olduğu görülmüştür. MÖ 290 yılında Romalılar Samnitleri yenerek burayı egemenliği altına almıştır. Pompeii etnik olarak samnit olarak kalmaya devam etti. MÖ 80' de yapılan ayaklanma başarısız olunca Pompeii'ye gaziler kolonisi kuruldu ve antik yerleşmenin Romalılaştırılması tamamlanmıştı. MS 1. yüzyılda ticaret ve tarım merkezi olarak 10.000 ile 20.000 nüfusa sahip zengin bir yerleşim oldu. Ürünleri, yün çiçekler ve sardalye içlerinden yapılan ve fermente edilmiş bir balık sosuydu. MS 62'de depremle Pompeii'nin doğal dengesi bozuldu ve 24 Ağustos 79'da Vezüv patlayarak ponza, zehirli gazlar, taş, kül ve çamur püskürttü. Birçok bu patlamada volkanik lavlar altında can verdi. Aradan zaman geçmesine rağmen insanların et ve kemikleri ve volkanik lavlar sayesinde korunacaktı. Pompeii yaklaşık 4 metre uzunluğunda ponza ve kül altında kaldı. Olaydan yaklaşık otuz sene sonra genç tarihçi Plinius'un tarihçi Tacitusa yazdığı mektupta volkanik patlama detaylı bir şekilde aktarılmıştır (Gates, 2021, s. 468).

Pompeii, Napoli Körfezinde Napoli kentinin güneyinde yer almaktadır. Kıyı da yer aldığından ticaret olarak gelişen bir bölgedir.

Harita 1: Napoli Körfezi(Gates,2021,s.468)

Pompeii, Napoli kenti yakınında yer alan bir tarım kentidir. MS 79'da Vezüv Dağında gerçekleşen volkanik patlama sonucu çevreye yayılan atıkların altında kalmıştır. Kentin ortaya çıkarılması için 1748'de ikinci Sicilya krallığının desteklediği arkeolojik kazılar başladı. Yapılan araştırmalar başlarda basit düzeyde yapılmaktaydı. 1860'larda Giuseppe Fiorelli yönetiminde daha profesyonel bir şekilde araştırmalar sürdürüldü. Kazılar devam etmekte olup, antik kentin büyük bölümü gün yüzüne çıkarılmıştır (Gates, 2021, s. 467)

2.2 Türkiye'deki Önemli Arkeolojik Alanlar

2.2.1 Efes Antik Kenti (İzmir)

Efes, İzmir'in 70 km güneybatısında yer alan Selçuk ilçesinin yakınında bulunmakta olup, Kuşadası'na 19 km uzaklıktadır. Politik, ticari ve tinsel olarak sahip olduğu konumu ile dünyada sürekli olarak popüler bir yer edinmiştir. En büyük antik çağ kütüphanesini içerisinde barındırması, Meryem Ana ve Aziz Jonh'un anılarının yaşandığı yer olması ve Ege'nin en büyük felsefe okulunun bu yerleşim yerinde olması ününün haklı gerekçelerindedir. Türkiye'de en çok ziyaret edilen antik kenti ve açık hava müzesi unvanına sahiptir. Efes 1994 yılında UNESCO geçici listesine alınmış, 2015 yılında da kalıcı listeye eklenmiştir (Tanrısever, 2020, s. 329).

Antik tarihçiler Efes'in savaşı kadın olan amazonlar tarafından kurulduğunu iddia etse de arkeolojik bulgular şehrin Luvi, Karya ve Leleg haklarında kurulduğunu ifade eder (Çetinarslan, 2001). İsminin Apasas'tan geldiği ve ana tanrıça kenti anlamında olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer efsaneye göre Atina Kralının oğlu Kodros'un oğlu Androklos'un efesi bir balık ile bir domuzun rehberliği sonucu kurmuştur (Nasuhoğlu, 2014, s. 3).

9000 yıllık tarihi Efes kenti bazı sebeplerden dolayı dört defa yer değiştirmiştir. Şekil 2 de gördüğümüz alanlar Efes kentinin yerleşim alanlarıdır. Neolitik dönemde Çukuriçi Höyüklerinde doğan yaşam Tunç Çağ'ının sonuna kadar Ayasuluk Tepesinde devam eder (Tanrısever, 2020, s. 330). Kurulan ilk Efes'in Ayasuluk Kalesi'nin altında olduğu söylenmektedir (Türkoğlu, 1971).

Harita 2: Efesin Yerleşim Alanı (Tanrısever, 2020, s. 330)

Şehir MÖ 8000'lerden MS 19.yüzyıla kadar Lidyalılardan, Perslerden, Roma imparatorluğundan, Selçuklulardan, Osmanlılardan günümüze kadar pek çok imparatorluğun hâkimiyeti altında kalmıştır. Şehir'in hâkimiyet geçirdiği evreleri kapsayan kronolojisi aşağıda Tablo 4'te verilmiştir (Tanrısever, 2020, s. 330-335).

Tablo 4: Şehrin Hakimiyeti (Tanrısever, 2020, s. 335)

Yüzyıl	Genel Hatlarıyla Olaylar
MÖ 7000-2000	Eski Yerleşimler
MÖ 2000	Apasas
MÖ 14 yy.	Hitit Dönemi
MÖ 11 yy.	Akadların Bölgeye Gelmesi, Androklos Efsanesi
MÖ 8-9 yy.	Artemis Tapınağı, Kimmer İstilasası
MÖ 7 yy.	Lidya Hakimiyeti
MÖ 6 yy.	Bilimde, sanatta gelişme, Lidya Kralı Kroisos Dönemi Akamenid Kralı Kyros Dönemi
MÖ 356 yy.	Büyük İskenderin doğduğu gece Herostrastus'Artemis Tapınağı'nı yakması
MÖ 4 yy.	Büyük İskender Dönemi, Lysimachos Dönemi
MÖ 3 yy.	Seleukoslar Dönemi
MÖ 2 yy.	III. Attalos'un Romalılara mirası ve Roma Dönemi, Asia Minor
MÖ 1 yy.	Agustus Dönemi
1 yy.	Felaketler Dönemi, Aziz Paul ve Meryem Ana'nın gelişi
2 yy.	Hadrian Dönemi
3 yy.	Got Yağması
4 yy.	Limanın dolmaya başlaması
5 yy.	Ekümenlik Konsül
6 yy.	Surların inşası
7 yy.	Arap İstilasası
11 yy.	Selçuklu-Bizans Dönemleri
14 yy.	Aydınöğulları Dönemi
15 yy.	Osmanlı Dönemi
16 yy.	Şehrin terkedilmesi
19 yy.	Kazıların başlaması

Efes Antik Yunan dönemindeki yönetimi oligarşi olup, 500 kişilik bir meclis tarafından yönetilmiştir. Yine Roma döneminde 450 kişilik senatörler ile yönetilmiştir. Şehri ilgilendiren önemli kararların alındığı tiyatrodaki 5000 kişilik bir halk meclisi bulunmaktadır. Prostros ismi verilen bir başkan meclisin başında bulunur ve bir yıllığına seçilir. Grousia meclisin yetkilerini kullanarak tapınağı denetler, Epheboiler ise hamam ve bayram törenlerini yönetir (Deighton, 2012).

Efesin keşfi birçok bilim adamının ilgi alanına girmiştir. 1863-1874 yılında Mimar John Turtle Wood, British Museum tarafından Dünyanın Yedi Harikasından biri olan Artemis Tapınağını bulmak için görevlendirilmiştir. John, 1869 yılında 7 metre derinlikte tapınağın mermer kapılarına ulaşsa da istenilen sonuca ulaşamamıştır. 1874 yılında kazı çalışmaları parasal sıkıntılar nedeniyle sonlandırılmıştır. 1893'te Avusturya

Viyana Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Otto Benndorf Osmanlı Hükümetine olan talebi olumlu olunca kazılar başlamıştır. Almanlar tarafından desteklen bu kazı sonucunda elde edilen buluntular Kunsthistorisches Müzesinde sergilenmektedir. 1906 yılında bulunan tüm kazılar ülkemizde efes müzesinde sergilenmektedir. 1926 sonrası Josef Keil bülük gymnasiumlar, yedi Uyurlar Mezarlığı ve St. John Bazilikası kazılarına başladılar. Fritz Eichler döneminde Yamaç Evleri ile Artemis Tapınağı kazılarına 1960 yılında başladılar. 1969 yılında Hermann Vettirs döneminde yamaç Evler kazılarına devam edilmiş Celsus Kütüphanesi Ayağa Kaldırılmıştır. Gerhard Langmann ile Stefan Karweise 'in başkanlığında Agora, Atemision, Tiyatro, Aziz Meryem Kilisesi kazılarına devam edilmiştir (Tanrısever, 2020, s. 340).

Foto 3: Efes Antik Kenti <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77418/efes-selcuk.html> Erişim Tarihi:21.03.2021

Efes'te alt ve üst giriş olmak üzere iki giriş mevcuttur. Efes bir yokuşta kurulduğunda tur operatörleri turistleri üst girişte bırakır ve gezi sonunda alt girişten almaktadır. Ayrıca kentin gezilecek yerleri Resim 5'te belirtilmiştir.

Foto 4: Efes Antik Kent Planı (Tanrısever, 2020, s. 342)

Efes Antik Kentini ziyaret eden turist sayısı İzmir İl Kültür Turizm Müdürlüğünden alınan bilgiler doğrultusunda Tablo 4’te belirtilmiştir. 2018 yılında 1.478.792, 2019 da 1.810.791 ve 2020 yılında da 362.917 kişi tarafından ziyaret edilmiştir (İKTM, 2021).

Tablo 4: Efes Antik Kenti Ziyaretçi Sayıları (İKTM, 2021).

Efes Antik Kenti	
Yıl	Ziyaretçi Sayısı
2018	1.478.792
2019	1.810.791
2020	362.917

2.2.2 Assos Antik Kenti (Çanakkale)

Akropolis olarak adlandırılan bu kentin kelime anlamı tepedeki kenttir (Erşen, 2015, s. 52). Assos isminin İliada geçen pedasos isminden geldiği ifade edilmektedir (Ön Esen, 2020, s. 217). Troas bölgesinin en önemli antik merkezlerinden bir tanesi olan Antik Kent Çanakkale ilinin Ayvalık ilçesine bağlı Behramkale köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Şehir Antik Çağ kentleri arasında önemli bir yere sahiptir (Tombul, 2015). Bu alandaki neredeyse bütün yapıların oluşumunda andezit taşı kullanılmıştır (ÇİKTİM, 2021). Midili (Lesbos) adası ve Lepethymnos dağının karşısında yer almaktadır. Kuzeyde Gönen Çayı, Güneyde Edremit Körfezi ile sınırlanmıştır. Koni biçimde olan sarp ve kayalık olan bir volkanik alanda kurulmuştur (Ön Esen, 2020, s. 213).

Foto 5: Assos Antik Kenti (İKTİM, 2021).

Homeros İliada destanında Leleglerin denizcilik ve korsanlıkta mahir oldukları ve troas bölgesinin yerli haklarından olduğu, Romalı Coğrafyacı Strabonunda Assos'un Leleglerin kontrolünde olduğunu ifade etmektedirler. MÖ 7. Yüzyılda Assos'a 10 km uzaklıktaki Midilliden Aiolisli göçmenler yerleşmeye başladı. Bu tarihten itibaren kent gelişmeye başlar. MÖ 560 'da Lidya Kralı'nın egemenliğine geçen Troas bölgesinin en önemli kenti olmuştur (Çanakkale İKTİM, 2021). MÖ 546 yılında Perslere yenilen Lidyalılar kentin egemenliğini perslere bırakmıştır. MÖ 348-345 yılları arasında kente Aristoteles'in geldiği ve dünyada bilinen ilk felsefe okulunu kurduğu bilinmektedir. MÖ 345 kent yine Perslilerin eline geçmiştir. MÖ 334 yılında büyük İskender ile persler arasında gerçekleşen savaş sonucunda Büyük İskender'in zafer elde etmesi Assos'a

bağımsız bir kent olma özelliği kazandırmıştır. Kendi adına para basan ve imar faaliyet gerçekleştiren bir yerleşim yeri olmuştur. MÖ 241 yılında Bergama Krallığı hâkimiyetine geçen kent, Bergama kralının Vasiyeti üzerinde MÖ 133 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. 1080 yılına kadar Bizans imparatorluğu hâkimiyetinde olan kent, 1080 yılından itibaren Anadolu Selçuklularının hakimiyetine girmiştir. 1097'deki I. Haçlı seferi sonucu 1337'e kadar Bizans imparatorluğunun hakimiyeti altında kalmıştır. MS 13 ve 14. Yüzyılda Karesi Beyliğine geçen Assos, 1359 da tüm Çanakkale ve çevresinin Osmanlı imparatorluğunun hâkimiyetine geçmiştir (Ön Esen, 2020, s. 218-220). Günümüzde ise Behramkale olarak küçük belde olarak yaşam sürmektedir. Kent, kentsel sit olarak koruma altındadır. Tahmini nüfusu 4500 civarında olan kentte, geçim kaynağı tarım, hayvancılık, maden, üzüm, şarap ve zeytinyağı idi. Ayrıca limana gelen ve demirleyen gemilerden alınan vergiler önemli gelir kaynaklarından (Tombul, 2015, s. 130).

Assos Antik Kentinin deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 234 metredir. Türkiye'nin her yerinden Assos'a direk olarak gidilmesi pek mümkün değildir. Kara ve hava yolu ile ulaşım en yakın merkeze sağlanmaktadır. Balıkesir Koca Seyit Havalimanına 60 km uzaklık ile en yakın havalimanıdır. Kent Çanakkale havalimanına 90 km İzmir havalimanına ise 290 km dir. Ayvalık ile Assos arası ile 17 km dir (Ön Esen, 2020, s. 213).

Antik Kentteki ilk çalışma Picturesque Voyage çalışması olup Choiseul-Gouffier'e aittir. 1800 yılında Assos'u ziyaret eden Colonel Leake edindiği izlenimlerini 1817 yılında yayınlamıştır. Dr. Hunt, kenti 1801 yılında ziyaret etmiş ve kalıntılarla ilgili raporlar yayınlamıştır. 1816 yılında Von Richter kenti gezmiş ve Assos'un duvarlarıyla ilgili çalışmalar yapmıştır. Troias düzlüğünde çalışan Philip Barker Webb ise 1821'de Assosla ilgili İtalyanca eser olan *Bibliothica Acerbi*'yi yayınlamıştır. 1830'da Poujoulat ve Michaud, 1835'de Charles Texier ve 1865'te pullan kenti ziyaret etmiş ve çeşitli çalışmalar yapmıştır (Kahraman, 2010, s. 14). Kentle ilgili ilk kapsamlı çalışma 1881-1883 yılları arasında Amerika Arkeoloji Enstitüsü tarafından J.T. Clarke, F.H. Bocan ve R. Coldevey tarafından yapılmıştır. Yaklaşık üç yıl süren kapsamlı çalışmada; agora ve çevresi, Akropoli ve nekropoliste ait çizimler yapılmıştır. 1898 yılında yayınlanan eserde, akropoliste yer alan Athena Tapınağı ilgili veriler, 1902 yılında yayınlanan ikinci eserde ise, kentin pek çok yerine ait çizimler ve fotoğraflar ve H.Bocan'un açıklamaları yer almaktadır (Ön Esen, 2020, s. 216).

Clarke ve Bocan'nun yaptığı çalışmalar neticesinde elde edilen veriler, Osmanlı Hükümetinin iziyle Amerika Birleşik Devletleri-Boston güzel sanatlar müzesinde sergilendiği belirtilmiştir. Yaklaşık yüzyıl sonra kazı çalışmaları, 1981 yılında Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu tarafından başlatılmış ve vefat yılı olan 2005 yılına kadar 25 yıllık bir çalışma yapılmıştır. Serdaroğlu; batı nekropolis ağırlıklı olmak üzere, agora, tiyatro ve akropoliste çalışmalar yapmış ve çalışmalarını Assos Adlı bir eserde toplamıştır. (Kahraman, 2010, s. 15)

2005 yılında Serdaroğlu'nun vefatından hemen sonra kazı çalışmalarını sürdürmek için Prof. Dr. Nurettin Arslan kazı çalışması başkanlığında getirilmiştir. 2006 yılında kazı çalışmalarında başlatan Arslan, öncelikle batı Nekropolü olmak üzere, çevre düzenlemesi ile küçük onarımlar gerçekleştirmiştir. Arslan, stoa, ayazma kilisesi gibi kazı çalışmalarını sürdürmektedir. Athena tapınağının yeniden restore edilmesi için çalışmaları bulunmaktadır (Buruldağ, 2009). Beate Böhlendorf ile Arslan, *Assos, Taşın Hayat Verdiği Kent* isimli bir çalışma yayınlamıştır (Ön Esen, 2020, s. 217). Assos'ta yer alan tarihi yapılar Tablo 5'te sıralanmıştır.

Tablo 5: Assos'ta Yer Alan Yapılar (Ön Esen, 2020, s. 222-234)

Sıra No	Assos'ta Yer Alan Yapılar
1	Surlar
2	Athena Tapınağı
3	Murat Hüdaverdi Cami
4	Nekropol
5	Gymnasion
6	Agora
7	Kuzey Stoa
8	Güney Stoa
9	Bouleuterion(Meclis Binası)
10	Agora Tapınağı
11	Batı Kilisesi
12	Ayazma Kilisesi
13	Roma Hamamı
14	Tiyatro

Assos Antik Kentini ziyaret eden turist sayısı Çanakkale İl Kültür Turizm Müdürlüğünden alınan bilgiler doğrultusunda Tablo 6'da gösterilmiştir. 2018 yılında 151.020, 2019 da 145.380 ve 2020 yılında da 82.843 kişi tarafından ziyaret edilmiştir (ÇİKTM, 2021).

Tablo 6:Assos Antik Kenti Ziyaretçi Sayıları (ÇİKTM, 2021).

Assos Antik Kenti	
Yıl	Ziyaretçi Sayısı
2018	151.020
2019	145.380
2020	82.843

2.2.3 Zeugma/Belkıs Antik Kenti(Gaziantep)

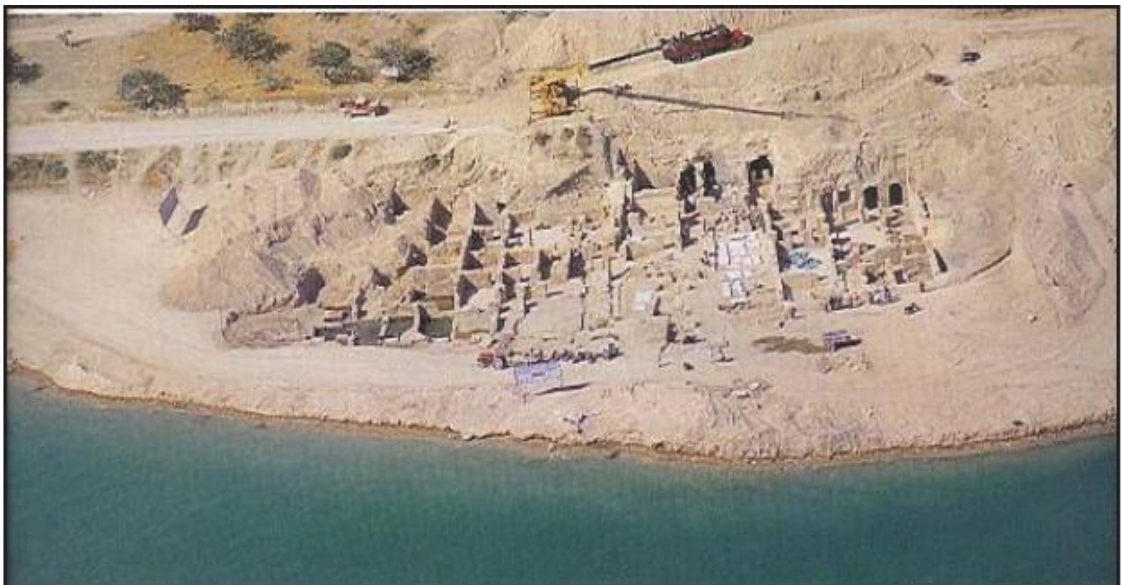
Çingene Kızı (Meanad) Mozaïği ile tanınan Antik Kent, Gaziantep'in Nizip ilçesinin 10 km doğusunda ve 21 dekarlık alan üzerinde inşa edilen bu yerleşim yeri, Birecik Barajının kıyısında yer almaktadır. Ulaşımı viyadükler, tüneller ve bölünmüş yollar sayesinde oldukça kolaydır. Gaziantep Havalimanı'na 20 km uzaklıkta olup Ankara ve İstanbul'dan her gün, İzmir ve Antalya'dan da haftanın belirli günlerinde seferler bulunmaktadır. Zeugma Antik Kenti, Gaziantep şehir merkezine 50 km uzaklıktadır. Antik kente ulaşmak için önce Nizip araçlarına sonrasında Belkıs köyü araçlarına binmek gerekmektedir (Albuz, 2020, s. 495-496). Çine kadar uzanan ipek yolu Zeugma'dan geçmekteydi. Doğudan Edessa'dan, Batıdan Dülük, Güneyden Antakya, Halep ve Palmira gibi antik kentlerinden gelen yollar bu kentte birleşmekteydi. İpek, baharat ve değerli taşlar Zeugma gümrüğünden geçerek pazaryerinde tüccarların alışverişine sunulmuştur. Elde edilen ve yüz binin üstündeki mühür baskılar, kentin ticaret ve haberleşmede ne kadar üstün olduğunu göstermektedir (Gaziantep İl Kültür Müdürlüğü, 2021).

MÖ 300 tarihinde Büyük İskender'in generallerinden Seleukos I. Nikator, kenti adında bir kent kurmuştur. Bu kent Fırat'ın en kolay geçilebilen yerinde kurulmuştur. Kentin ilk adı Seleukeia Euphrates olarak bilinmektedir (Gür, 2007). MÖ 163 yılında

Komagene Krallığı bölgeye hâkimiyet kurmuştur. Fırat'ın en sığ yerinde kurulduğundan köprü görevi üstlenmiştir. Köprü, geçit yeri anlamında kullanılan Zeugma adını almıştır. Zeugma, Komagene krallığının büyük kentlerinden birini oluşturmaktadır (Görkay, 2016). Roma dönemine kent zengin bir dönem yaşamıştır. MS 98-211 yılları arasında imparator Traianus ile Septimus Severus zamanında kentin en parlak dönemini yaşadığı yapılan kazılan neticesinde anlaşılmaktadır. Zeugma Antik kenti'nin sınırlarının genişlediği ve nüfusunun 80 bine yaklaştığı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Uysal & Bulgan, 2016). Kentin ticari yapısı olmakla birlikte IV. Lejyon'un burada konuşlanması kentin Askeri yapısını da ön plana çıkarmaktadır.

Nehrin manzarasına karşı; Romalı üst düzey yöneticiler, Askeri idareciler ve tüccarların villalar inşa ettikleri görülmektedir (Akşit , 2008). MS 256 yılında Sasani'ler tarafından ele geçirilmiş olup Kral Şapur, kenti yakıp yıkmıştır. Daha sonra büyük bir depremle büyük tahribatlara uğramıştır. 5. ve 6. Yüzyılda Bizans hâkimiyet altında olan kent, 7. Yüz yüzyılda Arap akınları sonucunda terk edilmiştir (Gaziantep İl Kültür Müdürlüğü, 2021). 9-12. Yüzyılda ise Abbasi hâkimiyeti altında olan kentte 17. Yüzyılda Belkıs Köyü kurulmuştur. MS 325 yılından sonra Zeugma Antik Kentinin ismi sadece kilise kayıtlarına rastlamak mümkündür. Antik kente Belkıs Harabeleri, yakınındaki köye ise Belkıs Köyü denilmesinin sebebi; 16.ve 17. Yüzyılda bölgeye yerleşen Türk boylarının, kentin kalıntılarını dini hikâyelerinde Saba Melike'si Belkıs'ın ülkesine benzetilmesinden kaynaklanmaktadır (Albuz, 2020, s. 499).

Foto 6:Zeugma Euphrates (Fırat) ve Poseidon (denizlerin tanrısı) Villaları (Akyol, Kadioğlu, & Demirci, 2011, s. 39).

1917 yılında F. Cumont tarafından saptanan Antik Kentte, J.Wagner tarafından yüzey araştırmaları yapılarak kent ile ilgili önemli bilgilere erişilmiştir. Birinci derece arkeolojik sit alanı olan kentteki ilk kazılara, 1987 yılında Belkıs tepesinin güneyinde Gaziantep Müze idaresi tarafından başlanılmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi Kapsamında birecik barajının inşası kazıya yeni bir boyut kazandırmıştır. 1992 yılından itibaren kazı çalışmaları hız kazanmıştır. Müze müdürlüğünce gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda; Roma dönemi vilları, taban mozaikleri, duvar resimleri gibi birçok arkeolojik bulguya ulaşılmıştır (Akyol , Kadioğlu, & Demirci, 2011, s. 38). 1996 yılında kazı çalışmalarına Fransa'dan Nantes Üniversitesi kazı ekibine dahil olmuştur. 1997 yılında İsviçreli ve Alman arkeologlar kazı çalışmalarına dahil olmuştur (Önal, 2006 , s. 49). 2000 yılında Mars heykelinin bulunması kazıya ayrı bir ün kazandırmıştır.

2000 yılında sular altında kalmadan önce atölye, villa, dükkân Erken Bizans Kilisenin bir kısmı, agora ve mozaikler ortaya çıkarılmıştır (Uysal & Bulgan, 2016, s. 23). 2005 yılından itibaren Ankara Üniversitesi Öğretim üyesi Doç. Dr. Kutalmış Görkay öncülüğünde kazı çalışmalarına yeniden başlanılmıştır (Akyol , Kadioğlu, & Demirci, 2011, s. 38). Kazı çalışmaları sonucunda elde bulunan mozaik ve heykeller Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenmektedir. Müzede; Roma dönemine ait 2.448 m2 mozaik, tunçtan yapılan Mars heykeli, 4 adet Roma dönemi Çeşmesi, heykel, lahit gibi eserler sergilenmektedir. Zeugma mozaik müzesinde birden çok eser sergilenmektedir. Bunlar aşağıdaki Tablo 7'te sıralanmıştır. Yapılan kazılarda Fırat nehrinden çıkarılan taşlarla ve renkli cam tesseralarla yapılmış birden çok taban mozaiği bulunmuştur (Albuz, 2020, s. 502-528).

Tablo 7: Mozaikler (Albuz, 2020, s. 502-528)

Sıra No	Mozaik Adı
1	Diyonysos ve Ariadne'nin Mozaïği
2	Metiokhos ile Parthenope Mozaïği
3	Diyonysos ve Ariadne'nin Karşılaşması Mozaïği
4	Akratos ve Euphrosine Mozaïği
5	Meaned(Çingene Kızı)Mozaïği
6	Okeanos ve Tethys Mozaïği
7	Pasiphae ve Daidalos Mozaïği
8	Dionysos'un Hindastan Dönüşü Mozaïği
9	Poseidon, Okeanos ve Tethys Mozaïği
10	Aphrodite'nin (Venus) Doğuşu Mozaïği
11	Akhilleus Skyros'ta Mozaïği
12	Perseus ve Andromeda Mozaïği
13	Diyonysos , Telete ve Skyrtos Mozaïği
14	Satyros ve Antiope Mozaïği
15	Erros(Aşk) ve Psykhe(Ruh) Mozaïği
16	Euphrates ve Nehir Nympheleri Mozaïği
17	Demeter Mozaïği
18	Nereidler Mozaïği
19	Dionysos ve Ariadne Mozaïği
20	Kahvaltıdaki kadınlar Mozaïği
21	Theono- Leukippe Pantomim Mozaïği

Zeugma Antik Kentini ziyaret eden turist sayısı Gaziantep İl Kültür Turizm Müdürlüğünden alınan bilgiler doğrultusunda Tablo 8'de gösterilmiştir. 2018 yılında 266.560, 2019 da 356.355 ve 2020 yılında da 97.798 kişi tarafından ziyaret edilmiştir (Gaziantep İl Kültür Müdürlüğü, 2021).

Tablo 8: Zeugma Mozaik Müzesi Ziyaretçi Sayıları (Gaziantep İl Kültür Müdürlüğü, 2021)

Zeugma Mozaik Müzesi	
Yıl	Ziyaretçi Sayısı
2018	266.560
2019	356.355
2020	97.798

Tablo 8 incelendiğinde 2019 yılında ziyaretçi sayılarında ciddi artış söz konusu iken 2020 yılında tüm dünyada ve ülkemizde yaşanan Covid 19 salgını nedeniyle müzelerin bir dönem kapalı olması nedeniyle ziyaretçi sayılarında ciddi düşüşler yaşanmıştır.

2.2.4 Göbeklitepe (Şanlıurfa)

Göbeklitepe’de yapılan kazılar sonucunda yerleşik hayatla ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Tarihi 12.000 yıl öncesine dayanan Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait bir olma özelliğine sahip bir inanç merkezidir. 2005 yılında 1.dereceden sit alanı olan ören yeri, 80 dönümlük bir alana sahiptir (Yıldız S. , 2014, s. 3). Harran ovasına hakim bir konumda bulunan Göbeklitepe, 200-300 metre yüksekliğinde olan bir höyüğün üzerinde inşa edilmiştir. Kireçtaşı kayalıklardan oluşan höyük, göbeğe benzetildiği için Göbekli tepe olarak isimlendirilmiştir (Göler, 2016, s. 47).

Foto 7: Göbekli Tepe<https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-233968/gobeklitepe-fotograflari.html> ET.01.04.2021

Göbeklitepe, Şanlıurfa il merkezine uzaklığı 15 km olan bir ibadet ve ayin merkezidir. İnsan eliyle yapılmış olan dünyanın bilinen ilk ibadet merkezidir. Merkez, Cilalı Taş Devrinin Çanak Çömleksiz evresine denk gelmektedir. Çanak Çömleksiz dönem, insanların avcılık ve toplayıcılık dönemden çıkmadıkları, yerleşik düzene geçmeyip tarım faaliyetlerinde bulunmadıkları evredir. Yaklaşık 12 bin yıl önce insanların çanak çömlek olmadan yaklaşık 5,5 metre yüksekliğinde ve 10-15 ton ağırlığında T şeklinde stilize yekpare taşları, göbekli tepeden ayırıp kült alanına taşımışlardır. Kireç taşıyla çakmak taşıyla kesip işlemişlerdir. Ayrıca T şeklindeki dikili taşlara havyan kabartmaları yapma kabiliyetleri mevcuttur. 12 bin yıl önce insanların Mimari, Matematik ve sanat bilgisine sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Dinsel alandaki yapılan çalışmalara bakılarak neolitik dönemde insanların tarım faaliyetleri yaparak yerleşik hayata geçtikleri söylenebilir (Avcı, 2019, s. 3).

1963 yılında İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırma Karma Projesi çerçevesinde yapılan araştırmalar neticesinde Göbekli tepe tespit edildi (Sümer , 2007, s. 268). 1980'lı yıllarda Göbeklitepe ile ilgili bir rapor

yayınlanmakta ve Göbekli tepenin keşfinin pek mümkün olmadığı görülmektedir. Klaus Schmidt, göbeklitepe'nin keşfini, 1994 Ekim ayında Şavaki Yıldız ile karşılaşmasında başlatmaktadır. Yine 1960'ta şavaki yıldız, Peter Benedict'e de Göbeklitepe'yi göstermiştir. 1986 yılında Şavaki Yıldız tarlasında çift sürürken bulduğu kireç taşından heykeli Şanlıurfa Müzesine götürmüş ve bulunan heykel pek önemsenmeyerek müzenin deposuna kaldırılmıştır. Alman arkeologlar, 1992-93 yıllarında Nevarı Çori'de buldukları eserleri teslim ederken depoda buldukları kireçtaşı heykel, Arkeologları Almanya'ya dönmekten vazgeçirmiş ve Göbekli tepenin hikâyesi başlamıştır. Göbekli tepe'nin ortaya çıkarılmasında Harald Hauptmann'ın ve öğrencisi Klaus Schmidt'in çok büyük katkıları olmuştur (Toprak, 2019, s. 163).

Alanın gerçek değeri, 1995 yılında yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkmıştır. 2003 yılında Klausun hocası Hauptmann'ın vefatı nedeniyle çalışmaları Klaus sürdürmüştür. 2007 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Kazı statüsü kazanan alanın başkanlığına Klaus Schmidt getirilmiştir. Göbekli tepe kazıları, 1994 yılından itibaren vefat yılı olan 2014 yılına kadar Klaus rehberliğinde yapılmış daha sonra Şanlıurfa Müzesine geçmiştir (Yağmurlu , 2020, s. 54).

Göbeklitepe, dünyanın eski tapınağı olma özelliği ile bilinmektedir. Bu merkezin 3 ayrı katmanı bulunmakta olup, birinci ve ikinci katmanı toprak ve taştan oluşmaktadır. Üçüncü katmanda T şeklindeki stelleri kapsamaktadır. Neolitik dönemde inşa edilen yapılandan farklı olarak yüksek bir alanda yapılması, yerleşim alanı olarak kullanılmaması ve dini bir yapı olarak kullanılması tespit edilmesi onu dünyanın en eski tapınak merkezi olma düşüncelerini desteklemektedir. Göbeklitepe'yi karakterize eden en önemli özelliği T şeklindeki dikili taşlardır (Birinci, Kaymaz, & Aykut, 2018, s. 1358).

Foto 8: Göbeklitepe'den kareler <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/TR-233968/gobeklitepe-fotograf-lari.html> ET.03.04.2021

Kazılarda elde eserlerde çöl varanı, sürüngen kabartmaları, kurt kafaları, yaban domuzları, turna, leylek, tilki, yılan, akrep, yabani koyun, aslan, örümcek ve kafası olmayan insan kabartması bulunmaktadır (Resim 1, 2, 3). Hayvan figürlerinin ne anlama geldiği ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunların ilki, mağarada çizilen hayvan figürlerine benzediği, ikincisi ise tapınağı ziyaret eden kabilelerin sembolü olduğu dile getirilmiştir (Yıldız S. , 2014, s. 8). Göbekli tepe ören yerinin resmi sponsoru 2035 yılına kadar Doğu Grubu'dur (Çelebi, 2020, s. 6).

2.2.5 Troya

Çanakkale ilinin Tevfikiye köyü sınırları içerisinde Çanakkale Boğazı ile Ege Denizi'nin birleştiği noktada yer alan kent, il merkezine 30 km uzaklıktadır (Dülgeroğlu & Atay, 2019, s. 150). Antik kentin adı ile ilgili bazı kavram kargaşaları vardır. Halk dilinde antik kent, Truva olarak adlandırılmaktadır. Fransızca Troie, İngilizce Troy ve İtalyanca Troia olarak ifade edilmiştir (Salcan, 2017).

Homesun ünlü İlyada destanında da kentin ismi farklı isimlerle anılmıştır. Destanda hem Troia hem de İlios(İlion) ismine rastlamak mümkündür. Destanda 49 kez Troia, 106 kez de İlios ismi geçmektedir (Kurnaz, 2020, s. 66). Troia, Sağlam duvarlarla çevrilmiş, güçlü kuleli, geniş caddeli ve rüzgârlı olarak tanımlanmıştır. Kentin ismi 19.yüzyıldan itibaren de Truva olarak da bilinmektedir (Çanakkale İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021). Troya Tarihi Ören Yeri Milli Parkının kenti, Troya ile isimlendirdiği görülmüştür (TTMP, 2021). Bu nedenle kentin ismi tezimizde de Troya olarak kullanılacaktır.

Foto 9 Troya Büyük Megaron Yapı Kalıntıları (Atalay, 2009, s. 95-96).

Foto 10:Odeon Yapısı (Atalay, 2009, s. 95-96)

Hisarlık Tepe olarak adlandırılan Antik Kentin tarihi M.Ö. 3 bin yılına dayanmaktadır. Heinrich Schliemann tarafından 1870 yılında kazıları yapılan kentin, ilk yerleşim katmanı Tunç Çağına, son yerleşim katmanı Bizans dönemi izlerini taşımakta olup, şu ana kadar on yapının olduğu ortaya çıkarılmıştır (Atalay, 2009, s. 27). Troya, üzerinde en çok yazılan uygarlıkları arasında sayılmıştır. Bunun nedeni MÖ 12 yüzyılda yapılan, egemenlik ve ticari kaygılara sonucu ortaya çıkan büyük bir savaş olduğu bilinmektedir. Savaş Akhalar ile Troya'lular arasında yapılmıştır (Değirmencioglu & Ahipaşaoğlu, 2011, s. 164). Avrupa kültürünün yaşatılmasına öncülük eden ve MÖ 100 ve MS 500 yıllarda antik merkezlere ve Avrupa'ya hüküm süren Romalıların atalarının Troyalı'lar olduğu öne sürülmektedir. 1462 yılında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet de Troya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 1998 yılında UNESCO dünya miras listesine alınan antik kent, arkeolojinin temelini atıldığı merkez olduğunu ifade etmekte fayda vardır (Kurnaz, 2020, s. 66-67).

Kent, Homeros'un İlyadasında yer aldığından popüler bir merkezdir. Frank Calvert ilk kazıları gerçekleştiren kişidir. Daha sonra 1870-1890 yılları arasında Schliemann altı farklı kazı gerçekleştirmiştir (Kershaw, 2009, s. 423). Troya tarihi antik kentinin tarihini değiştirecek kişi şüphesiz Frank Calverttir. Hisarlık Tepe'nin bir

kısının da sahibi olma Calvert, daha sonra sahip olduğu bu araziyi 1899 yılında Osmanlı Devleti'ne hibe etmiştir. Calvert, ekonomik sıkıntılar yaşamaktaydı. Çeşitli girişimlerde bulunsa da bir sonuç elde edemedi. British Museum'dan finansman desteğini mektup ile istese de bu isteğinden de bir sonuç elde edemedi. 1868 yılının ağustos ayında Schliemann ile karşılaşması Troya'nın ortaya çıkış seyrini hızlandırmıştır. Heinrich Schliemann'ın küçüklüğünden beri arkeoloji merakı olan bir kişiliktir. Troya için gerekli finansmanı sağlayacağını belirten Schliemann Calvertle buluştuktan sonra Parise döndü. Bir müddet aralarında mektuplaşmalar oldu. Nihayet 1870 yılında ilk kazı gerçekleştirildi (Sönmez , 2020, s. 14-20).

1872 yılında Schliemann'ın yaptığı kazılar sonucunda bir duvara denk gelmesi sonucu kentin surları olduğunun kanısına vardı. Schliemann'ın kazı için bu kadar istekli olması Hemerosun İlyada destanında MÖ 700 yıllarda Troya ve çevresinin ayrıntılı anlatılmasıdır. İlyada'da yazılanlar doğrultusunda kazılarına devam eden Schliemann 1873 yılında yaptığı bir kazıda bir saraya denk gelmiştir. Böylelikle buranın Troya olduğu neredeyse kesinleşmiştir. Yine yapılan kazı çalışmalarında Schliemann parlak bir cisme denk gelir ve tüm işçilerin oradan uzaklaştırarak kazıya kendisi tek başına devam etmiştir ve heyecanla altın aramaya devam etmiştir. Priamos hazineleri olarak adlandırılan eserler, Schliemann'a büyük bir ün kazandırmıştır.

Neredeyse bir gecede dünyaca ünlü bir arkeolog olmuştur. Bulduğu hazineyi Türkiye'den kaçırmış ve Atina'daki evinde sergilemiştir (Kurnaz, 2020, s. 64-65). 1890 yılında kazıları son bulan Schliemann dan sonra kazılara Wilhelm Dörpfeld devam etti. Dörpfeld, höyüğün altı üstüne getirilerek bir şeyler bulmaya çalıştı. 1932-1938 yılları arasında Cari W. Blegen başkanlığında, Amerikalıların gerçekleştirdiği kazılarla troya bilimsel düzeyde incelenmeye başlandı. Manfred Korman 1988 yılından 2005 yılına kadar kazıları Tübingen Üniversitesi adına yürütmüştür. Korfman, kazılarla öyle bütüleşti ki osman lakabını alarak Türk vatandaşlığına geçmiştir. Prof. Korfman'nın 2005 yılında vefatından sonra kazılara yine aynı üniversteden Prof. Dr. Ernst Pernicka ve Dr. Peter Jablonka yönetmiştir (Troya Tarihi Ören Yeri, 2021).

Kazı çalışmalarına Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesinden Prof. Dr. Rüstem Aslan Tarafından devam edilmektedir (Kurnaz, 2020, s. 65). Troya ören yerinin sahip olduğu kültürel zenginlikler sayesinde dünyadan ve ülkemizden birçok ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Troya ülkemizin önemli bir turizm markasıdır. Şehrin. Truva savaşları ile bilinmesi ve İlyada Destanı'nda da geçmesi nedeniyle dünyada önemli bir üne kavuşmuştur. Ülkemizde 2018 yılının Troya yılı ilan edilmesi Troya'nın ön plana

çıkmasında önemli bir katkısı vardır (Dülğaroğlu & Atay, 2019, s. 151). Kentin sahip olduğu tarihi kalıntıları şu şekilde sıralamak mümkündür (Kurnaz, 2020, s. 77-79).

- Büyük Tiyatro
- Anıtsal Çeşme
- Küçük Tiyatro (Odeon)
- Meclis Binası
- Kuzey Doğu Bastiyon
- Truva Atı

Müzeler tarihi kalıntıların ve eserlerin sergilendiği yerlerdir. Troya Müzesi Tevkifiye mahallesinde yer almaktadır. 90.000 m² büyüklüğe sahip olup, 12.765 m² kapalı alan ve 37.250 m² de açık alandan oluşmaktadır. Zemin artı üç kattan oluşan müzede her kata ulaşmak için toplam uzunluğu 480 metre olan rampadan çıkmak gerekmektedir (Troya Müzesi, 2021).

Troya Antik Kentini ve Troya Müzesini ziyaret eden turist sayısı Çanakkale İl Kültür Turizm Müdürlüğünden alınan bilgiler doğrultusunda Tablo 9 gösterilmiştir. 2018 yılında Troya Ören 531.530, 2019 da 584.877 ve 2020 yılında da 96.999 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Troya Müzesini 2018 yılında 11.007, 2019 da 95.769 ve 2020 yılında da 45.922 kişi ziyaret etmiştir. (Çanakkale İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021)

Tablo 9: Troya Ören Yeri ve Troya Müzesi Ziyaretçi Sayıları

Troya Ören Yeri		Troya Müzesi
Yıl	Ziyaretçi Sayısı	Ziyaretçi Sayısı
2018	531.530	11.007
2019	584.877	92.769
2020	96.999	45.922

2018 yılında ülkemizde Troya yılı olarak ilan edilmesi ziyaretçi sayılarında ciddi bir artış olmasını sağlamıştır. Yine 2020 yılında Covid 19 salgının olması ve müze ve ören yerlerinin kapalı olması ziyaretçi sayılarında düşüşe neden olmuştur.

2.3. Mardin Arkeolojik Alanları ve Turizm

Mardin, tarımsal faaliyetin gerçekleştiği Verimli Hilal diye adlandırılan Mezopotamya Ovası'na ve devletler arası ticaret yolu olarak bilinen tarihi İpek Yoluna yakın olması hasebiyle ekonomik olarak ön plana çıkan bir merkez olmuştur. Kültürel anlamda, şehrin Mezopotamya Ovası ile Diyarbakır Platosu'nun geçiş noktasında olması sonucu birçok etnik topluluk, aşiret, kavim Mardin'de yaşam şansı bulmuştur (Küçük , 2013, s. 120). Turizm açısından inanç ve kültür merkezi olan kentin turizm dinamiğini kültürel değerler oluşturmaktadır. Birçok tarihi merkeze sahip kentte yaz kış turizm etkinlikleri yapılmaktadır. Farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan manastırlar, medreseler, antik kentler ve tarihi yapıları bünyesinde barındıran kent, inanç ve hoşgörü şehri olarak bilinmektedir. Mardin'de tescilli ve tescilsiz birçok tarihi yapı bulunmaktadır (Bayşu, 2018, s. 123). Mardin, kültürel ve tarihi zenginlikleri ile bilinmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi için önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir. Son yıllarda şehre gelen turist sayısında önemli artışların olması, kenti daha da önemli hale getirmiştir. Turist sayısının artması; yeni yollar, oteller ve havalimanları yapımını gerekli kılmıştır (Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi, 2021, s. 2).

Turizm gelişiminin bölgeye katkı sağlayacağı aşikârdır. Yapılan birçok araştırmada turizm faaliyetinin istihdam, ek gelir, döviz ödemelerine katkı sağlayarak diğer alt sektörleri harekete geçirdiği ifade edilmektedir (Doğan & Özer, 2020, s. 205). Turizm dünyanın en hızlı gelişen olgularından ve sektör haline gelen bir olgu olmuştur. Bundan dolayı dünyadaki tüm ülkeler turizm pastasından daha fazla pay alma yarışı halindedir. Turizm sektörünün çeşitlenmesi ile birlikte kültürel turizm hızlı bir şekilde gelişme sağlamıştır (Günel, 2005, s. 92). Son zamanlarda Mardin, dünyanın ilgisini çekmeye başlamış ve tarihi yapısı ile Unesco'nun Dünya Mirası Kenti Listesine girmeye adaydır. Bu zenginlik iyi bir şekilde değerlendirilse, ilin kalkınmasına etkisi olumlu olacağı açıktır (Aydın A. , 2008, s. 310).

Sınırları içerisinde birçok tarihi yapıyı barındıran Mardin, adeta açık hava müzesini andırmaktadır. Bünyesinde çıkarılan taşlarla eşsiz bir mimarı kenti dünyaya sunan kent, orta çağda olduğunuzu hissetmektedir. 21 cami ve medrese, 16 kilise ve manastır, 2 çarşı, 2 hamam, 5 kale, konukevleri, mağaralar ve 300'e yakın tescil edilmiş yaşayan tarihi ev barındırdığından son yıllarda bir turizm atağı gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllarda 50.000 olan turist sayısı son yıllarda 1.000.000'na ulaşmıştır. Gününbirlik ziyaretlerin hafta sonu tatile dönüşen kent son yılların en çok tercih edilen destinasyonları arasında sayılmaya

başlamıştır. Mardin’de nüfusunun %61 i genç nüfus oluşturmaktadır. Yeni kurulan üniversite ile işgünün eğitilmiş bir hale gelmesi ve işgücünün maliyetlerinin bir kısmının devlet tarafından karşılanması gibi faktörler nedeniyle bölgeye gelecek yatırımcılar açısından oldukça önemlidir (Dicle Kalkınma Ajansı, 2021). Mardin ilinde istihdam verilerine bakıldığında ciddi rakamları görmek mümkündür. İstihdam oranı %26 da kalırken, işsizlik oranlarında %33,5 ‘de kalmıştır (TUİK, 2021). Mardin ilindeki arkeolojik ve kentsel alanlarına ilişkin istatistiki bilgi aşağıda verilmiştir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2021).

Tablo 10: Mardin İlindeki Sit Alanları (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2021).

MARDİN İLİNİN SİT ALANLARI (2020 İTİBARI İLE)	
SİT ALANLARI	SAYISI
Arkeolojik Sit Alanı	225
Kentsel Sit Alanı	3
Kentsel Arkeolojik Sit Alanı	2
Karma Sit Alanları	
Arkeolojik ve Kentsel Sit Alanı	1
Toplam	231

Dördüncü bölümde tezin ana merkezini oluşturan arkeolojik alanların turizm kalkınmasına etkisine detaylı bir şekilde bakılacaktır. Ayrıca yapılan yarı yapılandırılmış gözlem formunun bulguları beşinci bölümde verilecektir.

2.3.1. Mardin Tarihi

Mitanniler, Hititler, Asurlu’lar gibi birçok medeniyetin hüküm sürdüğü kentte Artuklu hanedanının hüküm sürmesiyle tam kent görünümüne sahip olmuştur (Davutoğlu, 2019, s. 75). Mezopotamya havzasında yer alan kent, tarih öncesinden bu yana ticaret ve yerleşim alanlarından biri olmuştur. İnsanlığın gelişmesinde ve farklı uygarlıkların yaşam alanı haline gelen Mardin’de; Asur, Babil, Roma, Bizans, Pers, Emevi, Abbasi, Artuklu, Selçuklu, Eyyubi, Osmanlı gibi birçok medeniyetten devlet hüküm sürmüştür. Taş mimarisi ve kentsel sit alanları ile kültür ve inanç turizmi açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. Yukarı Mezopotamya havzasında bulunan Mardin’de,

yapılan arkeolojik kazılar neticesinde bulunan Boncuklu Tarlanın Göbekli Tepeden daha eski bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir (Mardin Yatırım Portalı, 2021). 1911-1929 yılları arasında Alman arkeolog Baron Marvan Oppenheim tarafından yapılan kazılar sonucu elde edilen Babil ve Sümer Katları arasındaki kiremitlerin incelenmesi sonucu Mardin'nin tarihinin M.Ö.4500-3500 yılları arasına denk gelmektedir (Davutoğlu, Kültürel Turizmin Bir Yerel Kalkınma Aracı Olarak, s. 76). 829.221 nüfusa sahip kentin, toplam yüz ölçümü 8891,00 km² dir. 10 ilçe ve 11 belediyeden oluşmaktadır. İlçe adları ve toplam nüfusları Tablo 11'de belirtilmiştir. (Mardin Valiliği, 2021).

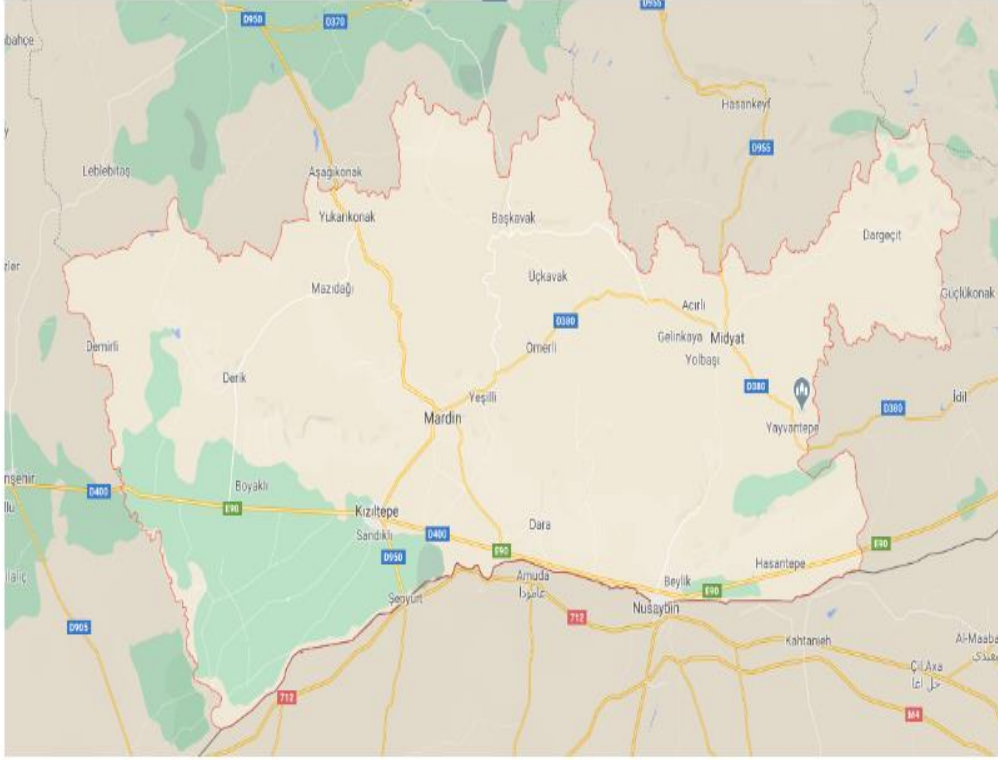
Tablo 11: Mardin İlçe Nüfusu (Mardin Valiliği, 2021)

Mardin İlçe Nüfusu		
Sıra No	İlçe	Nüfus
1	Artuklu	174.731
2	Dargeçit	28.553
3	Derik	61.830
4	Kızıltepe	252.656
5	Mazıdağı	35.757
6	Midyat	113.367
7	Nusaybin	105.884
8	Ömerli	14.233
9	Savur	27.304
10	Yeşilli	14.906

2.3.2. Coğrafi Özellikler

Mardin, 39° 56'-42° 54' doğu boylamları ve 36° 55'-38° 51' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu sınırları içerisinde yer alan kentin doğusunda Şırnak ve Siirt, batısında Şanlıurfa, kuzeyde Diyarbakır ve Batman, güneyinde ise Suriye toprakları yer almaktadır (Mardin Yatırım Portalı, 2021).

Harita 3: Mardin İli (Mardin Valiliği, 2021)

Mardin'in kuzeyinde yüksek dağlar bulunmakta güneyde ise, çöl iklimi hüküm sürmektedir. Bölgede kış aylarında oluşan yüksek basınç etkisi kışları soğuk geçmesine neden olmaktadır. Çöl iklimi olmasından dolayı yazın sıcak geçmektedir. Derik, Nusaybin ve Savurda pamuk, fındık ve zeytin gibi ürünlerin yetişmesi Akdeniz ikliminin belirgin özelliklerini taşımaktadır (Mardin Valiliği, 2021).

Foto 11: İklim Göstergeleri (1950-2015) (DİKA, 2017)

İl/Bölge	Gösterge	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Mardin	Ortalama Sıcaklık	3,1	4,1	8,0	13,5	19,5	25,6	29,9	29,6	25,1	18,3	10,7	5,2
	Ortalama En Yüksek Sıcaklık	5,8	7,2	11,6	17,3	23,8	30,5	34,9	34,6	30,0	22,7	14,2	8,0
	Ortalama En Düşük Sıcaklık	0,5	1,3	4,6	9,7	14,8	20,0	24,4	24,5	20,6	14,5	7,7	2,7
	Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	4,2	5,0	6,6	7,2	9,4	12,1	12,3	11,3	10,1	7,4	5,5	4,2
	Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	11,5	10,6	11,6	10,5	7,4	1,6	0,5	0,2	0,8	5,2	7,6	10,8
	Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (kg/m ²)	114,8	108,8	97,6	80,5	44,6	4,7	1,3	0,3	2,2	32,9	68,9	109,8
	En Yüksek Sıcaklık	19,4	18,4	27,5	33,6	35,4	40,0	42,5	42,0	38,8	35,6	26,1	24,1
	En Düşük Sıcaklık	-13,4	-14,0	-11,7	-5,3	2,6	5,0	11,8	12,8	8,0	1,0	-9,5	-11,9

2.3.3 Mardin Ekonomisi

Mardin ekonomisi genel itibarı ile aşağıdaki sektörler bazında incelemek mümkündür. Bunları sırasıyla; Tarım, Hayvancılık, Sanayi, Ticaret, Turizm olarak sınıflandırılmaktadır.

2.3.4. Tarım

Tarımsal alanlar ilin yüz ölçümünün %51,39 'sını kapsamaktadır. Mardin ilinin en geniş ovası olan Kızıltepe'de tahıl üretimi yoğundur. Geniş tarımsal bulunsa da iklim kurak ve sulama imkânları kısıtlıdır. GAP kapsamında yapımı sulama imkânlarının bölgeye ulaşması ile verimli ürünlerin üretiminin artması beklenmektedir. TRC3 bölgesinin tarım alanları yoğunluğu bakımından en yüksek il Mardin olup, 106.159 hektar ile Kızıltepe de Mardin ilin tarım alanı en yoğun ilçesidir. Mardin ilinin tarımsal alanına bakıldığında; %51,39 tarımsal alan, %35,13 ü orman ve yarı doğal alanlar geriye kalan %13,48 i de çayır ve mera alanıdır. Tarımsal alanların sulanması açısından yer altı ve yer üstü su kaynakları önemli bir yere sahiptir. Su kaynaklarının doğru tesbit edilerek etkin kullanımı oldukça önemlidir. Devlet Su İşlerine göre mardin ili önemli yer altı su kaynaklarına sahiptir. Sadece Kızıltepe ilçesinde 5.000'den fazla sulama kuyusu tarım alanlarında kullanılmaktadır. Bu durum elektrik kullanımının artmasına neden olmakla ve elektrik arzı konusunda sıkıntılar çıkarmaktadır. Yer altı suyu kullanımı bilinçsiz bir şekilde kullanımı toprak dengesini bozmakta ve toprakların verimsizleşmesine neden olmaktadır (Mardin Yatırım Portalı, 2021).⁷

2.3.5. Hayvancılık

2019 yılının verilerine bakıldığında kentte küçükbaş yetiştiriciliğinin ön planda olduğu görülmektedir. Özellikle yerli koyun ve kıl keçisinin yetiştiriciliği diğer türlere nazaran daha fazladır. 2019 yılı sayısal verilerine doğrultusunda TRC3 bölgesinin toplam küçükbaş hayvan varlığının %23 'ünü Mardin ili karşılamaktadır. Küçükbaş hayvanların %55,62'sini yerli koyun, %43,76 sınıda kıl keçisi oluşturmaktadır. Kümes hayvanı yetiştiriciliği konusunda da Mardin ili TRC3 bölgesinin toplam hayvan varlığının %74,6'sını oluşturmaktadır. İldeki kümes hayvanı yetiştiriciliğinde ilk sırayı yumurta tavuğu, ikinci sırayı ise hindi yetiştiriciliği yer almaktadır (Mardin Yatırım Portalı, 2021).

Tablo 12: Mardin İli Hayvan Varlığı (Mardin Yatırım Portalı, 2021)

Tür	Miktar(Adet)
Sığır Dana, Buzağı (0-1 Yaş)	22.168
Sığır İnek, Öküz, Düve, Tosun (1 Yaş ve üzeri)	101.202
Büyükbaş Toplam	123.370
Koyun	549.328
Keçi	433.472
Küçükbaş Toplam	982.800
Yumurta Tavuğu	1.502.780
Hindi	38.151
Kümes Hayvanı Toplam	1.540.931

Mardin ili TRC3 bölgesinin toplam inek sütünün %40'nı, Koyun ve keçi sütü'nün de %24'ünü ve bal üretiminin de %13'ünü karşılamaktadır (Mardin Yatırım Portalı, 2021).

Tablo 13: Hayvansal Üretim (Mardin Yatırım Portalı, 2021)

	Mardin	TRC3
Ürün	Miktar (Ton)	Miktar (Ton)
İnek Sütü	150.146	373.869
Koyun Sütü	24.851	122.788
Keçi Sütü	28.754	97.868
Bal	263	1.986

2.3.6. Sanayi

Kapasite kullanım Raporu; bir firmanın mevcut makine parkı ve işgücüsüyle, bir yıl zarfında kaç birimlik üretim yapabileceğinin belli kriterlerden hareket ederek bilimsel bir şekilde belirlenmesi sonucu düzenlenen belgedir. Bu belgenin geçerlilik süresi 2 yıldır. Üretim için önemli bir belgedir (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası , 2021).

Tablo 14: Kapasite Raporu Yazar tarafından TOBB verilerinden derlenmiştir (TOOB, 2021)

MARDİN İLİ SANAYİ KAPASİTE RAPORU İSTATİSTİKLERİ								
Yıl	Kapasite Rapor Sayısı	Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari	Toplam	Rapor Başına Sayı
2015	295	156	71	349	4534	409	5634	19
2016	324	162	97	395	4616	446	5831	18
2017	253	179	89	412	5062	463	6235	24,64
2018	266	279	112	430	5991	563	7380	27,74
2019	280	281	142	437	6626	540	8031	28,68
2020	319	199	160	572	8163	570	6969	30,31

Kapasite rapor sayısı 2016 yılından sonra düşüş gösterse de sonraki yıllarda artış sağlamıştır. TRC3 bölgesinin sanayisi, doğal kaynakların zengin olmasına rağmen ülke genelindeki sanayi büyüme oranlarına yetişememiştir. Bilgi ve teknolojinin yetersiz kullanımı Ar-Ge ye önem verilmemiş olması, girdi maliyetlerinin yüksek olması ve güvenlik riski gibi nedenler sayılabilir (Mardin Yatırım Portalı, 2021).

Tablo 15: Mardin OSB Altyapı Durumu (Mardin OSB, 2021)

Gösterge	1. OSB	2.OSB
OSB Alanı (ha)	392	104
Toplam Sanayi Parsel Sayısı (adet)	274	72
Tahsis Edilen Sanayi Parsel Sayısı	274	0
Boş Sanayi Parsel Sayısı	0	72
İnşaat Halindeki Firma Parsel Sayısı	14	-
Üretimdeki Firma Parsel Sayısı	138	-
Doluluk Oranları (%)	100	0

Organize Sanayi Bölgelerinde Mardin, üretimdeki aktif işletme sayısı açısından 138 parsel ile 1.OSB ön plana çıkmaktadır. Son dönemlerde gelen talebi karşılamak için Mardin Artuklu merkeze 15 km uzaklıkta 1.040 dönem ve 72 parsel ile 2.OSB kurulmuş altyapı çalışmaları tamamlandıktan sonra faaliyete geçecektir (Mardin Yatırım Portalı,

2021). Mardin 544 işyeri bulunan 3 adet küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Yapımı devam eden sanayi sitesi bulunmamaktadır.

Tablo 16:: Mardin Bulunan Sanayi Sitesi (T.C. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı, 2021)

Sıra No	Sanayi Sit. Adı	İşyeri Sayısı	Dolu İşyeri Say.	Boş işyer	Dol.Oranı(%)
1	Mardin SS	190	180	10	94
2	Kızıltepe SS	200	200	0	100
3	Nusaybin SS	154	154	0	100
Toplam		544	534	10	98

Mardin ilinde sanayi sektöründeki istihdam dağılımı Tablo 17’te teknoloji ve sanayi bakanlığının verilerinden derlenmiştir.

Tablo 17: Sanayi Sektöründeki İstihdam Dağılımı (T.C. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı, 2021)

Sektör Adı	Çalışan Sayısı	İl Payı
14-Giyim eşyaları	2.250	43,25%
10-Gıda ürünleri	1.562	30,03%
23-Metalik olmayan mineral ürünler	640	12,30%
22-Kauçuk ve plastik	177	3,40%
20-Kimyasal ürünler	131	2,52%
31-Mobilya	120	2,31%
08-Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	82	1,58%
28-Makine ve Ekipmanlar	56	1,08%
25-Metal ürünleri	56	1,08%
24-Ana metal	33	0,63%
Diğer sektörler	95	1,82%
Toplam	5.202	100,00%

Sektörler arasında en çok çalışan istihdam edilen sektörün 2250 kişi giyim sektörü olduğu Tablo 17’te görülmektedir.

2.3.7. Ticaret

Ticarette ihracat ve ithalat önemlidir. Bir ülkenin ürettiği malları ürünleri başka ülkelere satmasına İhracat denilmektedir. Dış satım olarak da ifade edilmektedir. İthalat ise bir ülkeden mal getirme veya alma olarak nitelendirilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2021).

Tablo 18: Mardin İlinin Sektör Bazında İhracat Rakamları (1000 \$) (Mardin Ticaret ve Sanayi Odası, 2021)

Sektör	1 OCAK - 31 ARALIK		
	2019	2020	DEĞ.
Çelik	29.979,41	29.513,86	-1,55%
Çimento, Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	10.340,38	35.278,00	241,17%
Demir ve Demir Dışı Metaller	5.369,73	6.451,11	20,14%
Deri ve Deri Mamulleri	9.632,07	8.913,60	-7,46%
Diğer Sanayi Ürünleri	146,97	116,86	-20,48%
Elektrik Elektronik	16.396,90	15.816,39	-3,54%
Fındık ve Mamulleri	39,48	153,71	289,38%
Gemi ve Yat	9,45	14,25	50,81%
Halı	5.519,11	4.589,36	-16,85%
Hazır giyim ve Konfeksiyon	162.635,15	136.592,29	-16,01%
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	360.811,76	370.456,19	2,67%
İklimlendirme Sanayii	3.015,47	3.998,22	32,59%
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	51.633,04	57.935,42	12,21%
Kuru Meyve ve Mamulleri	2.577,46	2.289,33	-11,18%
Madencilik Ürünleri	4.105,87	14.368,02	249,94%
Makine ve Aksamları	21.290,26	135.499,56	536,44%
Meyve Sebze Mamulleri	3.402,44	3.197,16	-6,03%
Mobilya, Kağıt ve Orman Ürünleri	52.206,76	45.331,44	-13,17%
Mücevher	261,65	169,76	-35,12%
Otomotiv Endüstrisi	37.330,40	1.237,68	-96,68%
Savunma ve Havacılık Sanayii	0,59	0,50	-15,89%
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	1.345,78	4.186,72	211,10%
Süs Bitkileri ve Mam.	0,00	4,96	
Tekstil ve Hammaddeleri	11.917,51	13.164,67	10,46%
Yaş Meyve ve Sebze	3.218,57	14.210,44	341,51%
Zeytin ve Zeytinyağı	740,81	444,11	-40,05%
TOPLAM	793.927,02	903.933,60	13,86%

Sektörel bazda ihracat rakamları Tablo 18’de verilmiştir. Tablo detaylı bir şekilde incelendiğinde Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamullerin en çok ihracatının yapıldığı görülmektedir. Bu da tarım sektörünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Mardin ilinde 2020 yılında ihracat ve ithalat verileri Tablo 19 aşağıda verilmiştir.

Tablo 19: Mardin’in Dış Ticaret Rakamları Yazar Tarafından TÜİK verilerinden derlenmiştir (TÜİK, 2021)

2020 Yılı Mardin İlinin Dış Ticaret Rakamları		
Ay	İhracat	İthalat
Ocak	66.081,06	25.490
Şubat	65.082,35	29.972
Mart	63.389,35	35.229
Nisan	51.544,57	12.481
Mayıs	47.291,12	24.317
Haziran	70.549,25	18.692
Temmuz	80.569,76	21.303
Ağustos	84.836,80	44.231
Eylül	90.454,93	49.145
Ekim	95.086,49	16.377
Kasım	88.760,43	24.523
Aralık	100.287,72	25.800
Toplam	903.933,60	327.561

Mardin ilinde iki adet gümrük kapısı bulunmaktadır. Bunlar Mardin ile Nusaybin gümrük kapısıdır. İkisi de Suriye açılmaktadır. Suriye’de iç savaşın olması hasebiyle Nusaybin sınır kapısı çok sık kullanılmamaktadır (Mardin Yatırım Portalı, 2021). Mardin iline ait ihracat ve ithalat bilgileri gümrük kapıları bazında aşağıda verilmiştir.

Tablo 20: Mardin Gümrük Kapısı Verileri (TÜİK, 2021)

Sınır Kapısı	Yıl	İhracat (1000 \$)	İthalat (1000 \$)
Mardin Gümrük Kapısı	2016	702.139	6.657
	2017	714.634	9.012
	2018	708.098	6.826
	2019	694.727	3.376
	2020	662.462	2.841

Son beş yılın verileri incelendiğinde Mardin gümrük kapısında ihracatın en çok yapıldığı yıl 2017 de olup toplam ihracat rakamı 714.634.000 milyon dolardır. İthalatın ise en çok yapıldığı yıl 2017 yılı olup toplam ithalat rakamı 9.012.000 milyon dolardır.

Tablo 21: : Nusaybin Gümrük Kapısı Verileri (TÜİK, 2021)

Sınır Kapısı	Yıl	İhracat (1000 \$)	İthalat (1000 \$)
Nusaybin Sınır Kapısı	2016	100.090	29
	2017	242.789	368
	2018	337.634	101
	2019	332.852	199
	2020	351.300	172

Son beş yılın verileri incelendiğinde Nusaybin gümrük kapısında ihracatın en çok yapıldığı yıl 2020 de olup toplam ihracat rakamı 351.300.000 milyon dolardır. İthalatın ise en çok yapıldığı yıl 2017 yılı olup toplam ithalat rakamı 368.000 bin dolardır.

Mardin ilinde kurulan şirket sayısına bakıldığında 2020 yılında 962 (Şirket, Kooperatif ve Gerçek Kişi İşletmelerinin toplamı) adet şirket kurulduğu ve kapanan şirket sayısının da yine 2020 yılında 74 adet olduğu tablo 18 de görülmektedir. Bu bilgiler Tablo 22’de verilmiştir. Covid 19 salgınının 2020 yılında pik yapması kurulan şirket sayısında çok fazla etki yapmadığı sayısal rakamlarda görülmektedir.

Tablo 22:Mardin iline Ait Şirket Bilgileri Yazar tarafından TOBB verilerinden derlenmiştir (TOBB, 2021)

YIL	Mardin İline Ait Şirket Bilgileri									
	KURULAN				TASFİYE		KAPANAN			
	ŞİRKET	KOOP.	GER. KİŞİ TİC. İŞL.		ŞİRKET	KOOP.	ŞİRKET	KOOP.	GER. KİŞİ TİC. İŞL.	
2020	779	9	174		21	4	25	13	36	
2019	445	1	97		24	13	17	12	40	
2018	483	4	138		15	13	9	17	42	
2017	428	10	165		12	12	14	23	29	
2016	281	3	133		11	28	24	15	37	

2.3.8. Turizm

Bir yerden bir yere en az 24 saat kalmak koşuluyla eğlence, spor, din ve sağlık gibi amaçlarla gerçekleştirilen seyahatlerdir. Seyahatler süresinde mal ve hizmet alınma turizm denilmektedir (Kaya, 2019, s. 4). İnsanlar boş zamanlarını farklı etkinliklerle değerlendirdikleri gözlenmektedir. Boş zamanın değerlendirilmesi kişiye göre ve yetiştiği kültüre göre farklılık göstermektedir. Bireyler, boş vakitlerini spor yaparak, kitap okuyarak, yürüyüşe ve tiyatroya giderek, turizm faaliyetine katılarak değerlendirmektedir (Kozak , 2012, s. 8). Mardin medeniyetinin özeti sorulursa muhakkak taş ve kil akla gelmektedir. Mardin, diğer medeniyetlerde bulunmayan kil mührünü elinde taşımaktadır. Mardin'i önemli bir turistik destinasyon yapan sebeplerin başında birçok medeniyetin bir arada yaşıyor olması gelmektedir.

Camii, kilise ve manastırları bir arada görmek mümkündür. Farklı inançları yansıtan bu merkezleri ziyaret etmek mümkündür (Kaya, 2019, s. 55). Birçok medeniyete ev sahipliği yapan kent, önemli mimari, etnografik, tarihi ve arkeolojik varlıklar açısından zengindir. Son yıllarda kenti ilgi artmış ve gerekli tanıtım çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bu tanıtımlar, güvenlik ve ulaşım sorunlarının çözülmesi ile birlikte kentte turist akımı başlatmıştır (Doğan, 2019, s. 43). Mardin ilinde tescilli sit alanları bulunmaktadır. Bunlar Tablo 23'te aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 23: Tescilli Sit Alanları (Şanlı Urfa Kültür Varlıkları Koruma Müdürlüğü, 2021)

İl ve İlçe Adı	Arkeolojik Sit	Kentsel Sit	Tescilli Yapı
Artuklu	30	1	773
Kızıltepe	41		33
Mazıdağı	7		13
Midyat	51	1	407
Nusaybin	32		21
Ömerli	4		6
Savur	8	1	113
Derik	30		13
Dargeçit	30		17
Yeşilli	5		7
TOPLAM	238	3	1403

Arkeolojik sit alanı, kentsel arkeolojik sit alanı ve kentsel sit alanı açısından oldukça zengin olan Mardin kenti turizm potansiyeli yüksektir. Türkiye Turizm Stratejileri Eylem Planı çerçevesinde Mardin marka kentler arasında sayılmıştır. 2023 Türkiye Turizm Strateji belgesinde kent, Mezopotamya ile birlikte anılmış ve taşıdığı önem itibarı ile önemli ziyaret noktası olarak vurgulanmıştır. Strateji belgesinde kentin marka haline getirilmesi ve önemli turist çekim merkezi olması hedeflenmektedir. 2019 yılında Mardin'e 410.376 ziyaretçi gelerek 607.592 geceleme yapmıştır (Mardin Yatırım Portalı, 2021).

Tablo 24:Konaklama ve Geceleme Verileri (Mardin İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2021)

2020 YILI OTELLERDE MARDİN İLİ KONAKLAMA VERİLERİ						
	Konaklama Verileri			Geceleme Verileri		
	Yerli	Yabancı	Aylık Toplam	Yerli	Yabancı	Aylık Toplam
Ocak	19.940	1.178	21.118	30.539	1.705	32.244
Şubat	15.329	1003	16332	23241	1237	24478
Mart	10654	240	10894	17780	381	18161
Nisan	2868	3	2871	6948	3	6951
Mayıs	3445	11	3456	9254	15	9269
Haziran	13607	105	13712	20374	110	20484
Temmuz	15696	569	16265	26893	800	27693
Ağustos	15341	848	16189	25053	1277	26330
Eylül	16750	1357	18107	29262	1703	30965
Ekim	18157	1281	19438	31645	1801	33446
Kasım	14266	973	15239	22232	1359	23591
Aralık	8255	791	9046	15588	1231	16819
Yıllık Toplam	154.308	8.359	162.667	258.809	11.622	270.431

2020 yılında ziyaretçi ve geceleme sayılarında önemli ölçüde düşüş olduğu görülmektedir. Tüm dünyada ve ülkemizde yaşanan pandemi nedeniyle otellerin kapalı olması ve sınırların kapalı olması bu sayıların düşüşlerindeki en büyük etkendir. Tablo 24 incelendiğinde hem konaklama sayılarının hem de geceleme sayılarının en yüksek olduğu aylar temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekimdir. Bölgeye gelen yerli ve yabancı turist sayıları Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Kente gelen ziyaretçi bölgeyi ziyaret ederek bölge dışına çıkmaktadırlar. İl merkezinde ve ilçelerde turizm altyapısının geliştirmesi, hizmet kalitesinin artırılması, markalaşma çalışmaları ile ziyaretçilerin kalış sürelerinin uzatılması ile ilin ekonomisine katkı sağlayacaktır (Mardin Yatırım Portalı, 2021).

Tablo 25: Mardin İlçelerinin Konaklama Verileri (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Bakanlık Belgeli Tesis Konaklama İstatistikleri							
İL	İLÇELER	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME		
		YBNC.	YERLİ	TOP.	YBNC.	YERLİ	TOP.
Mardin	Artuklu	2 681	37 702	40 383	4 220	58 582	62 802
	Dargeçit		186	186		320	320
	Kızıltepe	724	7 377	8 101	996	14 845	15 841
	Midyat	700	19 147	19 847	1 001	25 625	26 626
	Nusaybin	1 875	11 453	13 328	2 172	15 661	17 833
	Savur		324	324		682	682
	Toplam		5 980	76 189	82 169	8 389	115 715

Tablo 26: Mardin İlçelerinin Konaklama Verileri (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021)

Belediye Belgeli Tesis Konaklama İstatistikleri							
İL	İLÇELER	TESİSE GELİŞ SAYISI			GECELEME		
		YBNC.	YERLİ	TOP.	YBNC.	YERLİ	TOP.
	Artuklu	2 402	70 423	72 825	3 650	121 070	124 720
	Derik		924	924		11 849	11 849
	Kızıltepe	161	11 502	11 663	191	16 573	16 764
	Midyat	291	12 943	13 234	354	14 408	14 762
	Nusaybin	56	4 539	4 595	142	6 104	6 246
	Ömerli		544	544		6 158	6 158
	Savur		814	814		16 204	16 204
	Toplam		2 910	101 689	104 599	4 337	192 366

Tablo 25 de Bakanlık belgeli Tablo 26 ise belediye belgeli konaklama istatistikleri verilmiştir. Mardin ilinin konaklama verilerin bakıldığında en çok konaklama ve geceleme sayılarının Artuklu ilçesine ait olduğu görülmektedir. Akabinde Midyat gelmektedir. Nusaybin'deki yabancı ziyaretçi sayıları da dikkat çekmektedir.

Tablo 27:Konaklama İstatistikleri (Kültür Turizm Bakanlığı, 2021)

MARDİN İL KÜLTÜR- TURİZM ÖZET İSTATİSTİK TABLOSU			
Konaklama Tesislerinin Sınıf ve Kapasitelerine Göre Durumları			
Tesisin Türü ve Sınıfı	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm işletme belgeli 5 Yıldızlı Otel	2	347	694
Turizm İşletme belgeli 4 Yıldızlı Otel	2	203	410
Turizm İşletme Belgeli 3 Yıldızlı Otel	5	168	334
Turizm işletme belgeli 2 Yıldızlı Otel	1	22	41
Turizm işletme belgeli Özel Konaklama Tesisi	6	131	264
Turizm işletme Belgeli Butik Otel	2	81	170
Turizm İşletme Belgeli Apart Otel	2	41	82
Turizm İşletme belgeli pansiyon	1	8	18
Turizm Belgeli Oteller Toplam	21	1.001	2.013
Belediye Belgeli Otel	34	1.114	2.418
Kamu Konukevi	9	234	499
Genel Toplam	64	2.349	4.930
	Tesis Sayısı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Turizm Yatırım Belgeli Tesisler	8	623	1.323
Konaklayan Turist Sayısı	Yerli	Yabancı	Toplam
2018 TOPLAM	455.356	31.418	486.774
2019 TOPLAM	499.493	35.036	534.529
2020 TOPLAM	154.308	8.359	162.667

Konaklama istatistiklerine bakıldığında tesis sayısının 72 olduğu, oda sayısının 3.072 ve toplam yatak sayısının da 6.253 adet olduğu görülmektedir. 2020 yılının konaklama verilerine bakıldığında ise ciddi rakamlarda düşüşlerin olduğu görülmektedir. Dünyada ve ülkemizde görülen covid 19 salgını konaklama verilerinde yüzde 70'lere varan düşüğe sebep olmuştur.

Mardin Müzesi ziyaretçi sayılarına bakıldığında; 2019 yılında 44.103 kişi iken 2020 yılında bu sayı 26.661'e düşmüştür. Pandemi nedeniyle müzenin bazı aylarda kapalı sayılardaki düşüşü etkilemektedir.

Tablo 28: Mardin Müzesi Ziyaretçi Sayıları (Mardin Kültür Turizm İl Müdürlüğü, 2021)

Mardin Müzesi Ziyaretçi Sayıları (2019-2020)		
AY	ZİYARETÇİ SAYISI	
	2019	2020
Ocak	4.790	3.375
Şubat	4.865	2.300
Mart	5.678	1.618
Nisan	12.738	-
Mayıs	6.101	-
Haziran	9.931	1.578
Temmuz	-	2.387
Ağustos	-	3.285
Eylül	-	2.828
Ekim	-	5.925
Kasım	-	2.871
Aralık	-	494
TOPLAM	44.103	26.661

2019 yılında en çok ziyaretçi sayısı Nisan ayında olup 12.738 kişidir. 2020 yılında ise en çok ziyaretçi sayısı Ekim ayında olup 5.925 kişidir.

Tablo 29: Milliyetlerine Göre Kalış Süresi (TÜRSAB, 2021)

MİLLİYETLERİNE GÖRE MARDİN'DEKİ TESİSE GİRİŞ YAPAN İLK 10 PAZAR (2019 YILI)		
MİLLİYET	TESİSE GİRİŞ	GECELEME
IRAK	11.131	12.874
ALMANYA	5.989	8.949
İSVEÇ	1.031	1.913
K.K.T.C	959	1.476
HOLLANDA	675	1.136
İSVİÇRE	476	613
BELÇİKA	461	744
İNGİLTERE	455	594
ABD	437	863
FRANSA	382	543

Mardin iline milliyetlerine göre ziyaretçi sayılarına bakıldığında en çok ziyaretçi Irak ülkesinden akabinde ise Almanya'dan geldiği Tablo 29'da görülmektedir.

2.4. Arkeolojik Alanlar

Turizmin ekonomi üzerindeki etkileri sıralanırken; dış ticaret ödemeler dengesine olumlu etkisi ve istihdama olumlu etkilerinden bahsedilmektedir (Ataman & Özgür , 2020, s. 206). Turizmin hareketli olduğu alanlarda kalkınma hızlı bir şekilde gelişmektedir. Yatırımlar turizmin sayesinde gözle görülür bir şekilde artış kaydetmektedir. Turizm uluslararası bir boyut kazanmaya başlamasından bu yana gelişmiş bölgelerden az gelişmiş alanlara bir döviz akışı söz konusudur. Turizm sayesinde bölgelerin ihtiyaç duyduğu finansal destek sağlanmakta ve Kalkınma için tam bir dinamik sağlanmaktadır. Turizm yapısı gereği istihdamı doğrudan etkilemektedir. Turizm talebi arttıkça istihdam da artar. Aralarında doğru bir orantı söz konusudur. Bölgeye gelen turistlerin yapmış oldukları harcamalar sektördeki üretim faktörlerinin gelirlerini arttırmaktadır. Turizmin yapıldığı bölgede yeni iş imkânlarının oluşması, kalkınmaya olanak sağlamaktadır (Boz , 2016, s. 10-11).

Bölgeyi görmeye gelen turistler, antik şehirleri gezmenin yanında bölge ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Turizm gelirlerinin istihdamı arttırmadaki rolü yadsınamaz.

İstihdamın dar anlamdaki tanımı işgücünün çalışma imkânı bulan kesimi olarak belirtilmiştir (Akyıldız, 2006, s. 45). Tarihi yerler, sit alanları, tarihi müzeler, kiliseler, mimari yapılar ve tarihi anıtlar gibi fiziksel kültür unsurlarını ziyaret eğilimleri turistlerin satın alma kararlarına yön vermektedir. Farklı deneyimler yaşamak, aynı zamanda farklı tarihi ve kültürel değerleri öğrenmek için turistler kültür turizmine katılmaktadırlar (Huh, 2002, s. 7-8).

2.4.1. Dara/Oğuz Köyü

Mardin’de antik kent deyince akla ilk gelen yerleşim yeri olan Dara gelmektedir. Dara, Mardin ilinin 30 km güney doğusunda yer alan Oğuz Köyü’nün sınırları içerisinde yer almaktadır. Kent, imparator Anastasius’un (491-518) girişimiyle 505 yılında, Doğu Roma İmparatorluğunun Doğu Sınırının Sasanilere karşı korunması amacıyla bir garnizon kenti olarak inşa edilmiştir. 4 kilometrelik bir alana yayılan kent, kaya içine oyulan yapılardan oluşmaktadır. Kentin içerisinde; kilise, zindan, saray ve su bentleri bulunmakla birlikte geç roma dönemine ait mağara evlere de rastlanmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2021). Kentin tahinin çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Kent isminin Pers Kralın Darab’tan türediği bilinmektedir. Bizanslılar. Sasanilere karşı bir savunma kenti kurmak istediler. Sasanilerin elinde bulunduğu Nusaybin’e yakın bir askeri kent kurmak istediler. Anastasius, Sasanilere karşı yürüttüğü mücadeleyi daha aktif hale getirmek için tepe üzerin kurulan Dara Antik şehri kurdu (Kütük, 2013, s. 72).

Foto 12: Dara Köyü (Kaynak : Baki Ateş) (Türkiye Kültür Portalı, 2021)

Foto 13: Dara (Türkiye Kültür Portalı, 2021)

Foto 14: Büyük Su Sarnıcı (Kaynak: Baki Ateş) (Türkiye Kültür Portalı, 2021)

Foto 15:Zindan (Kaynak: Baki Ateş) (Türkiye Kültür Portalı, 2021)

Foto 16:Saray Yolu (Agora) (Kaynak: Baki Ateş) (Türkiye Kültür Portalı, 2021)

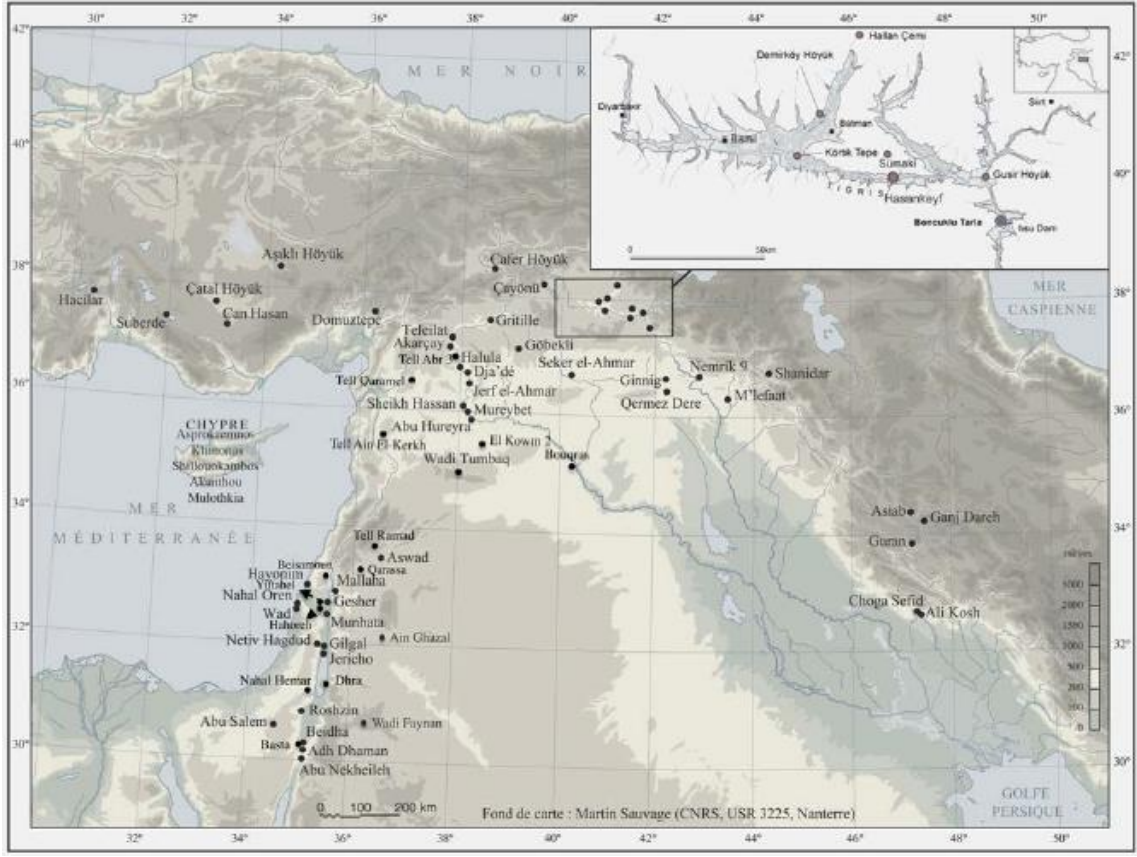
Dara Antik yerleşimi Bizanslılar tarafından kuruluş bir antik yerleşimdir. Fotoğraflarda da görüldüğü üzere kent; zindan, su bentleri saray ve zindan gibi tarihi yerleşimlere sahiptir.

Dara antik kenti Sasaniler için çok önemli bir merkez konumundaydı. Mezopotamya'ya açılmak için adeta bir kapı hükmünde idi. Bu nedenle Sasaniler tarafından sık sık istilaya maruz kalmış ve 574 yılında I. Hüsrev Anuşirvan, 604 yılında da II. Hüsrev tarafından ele geçirilmesine rağmen çok kısa bir süre zarfında Romalı'larca ele geçirilmiştir (Kütük , 2016, s. 56). Pers ordusu Dara'nın önemini farkında idi ve 606 yılında yine Dara kapısına dayandılar. 18 aylık süren kuşatmanın ardından şehir Pers kontrolüne geçti. İmparator Heraclius'un zaferi sonucu 620 yılında dara bir kez daha Romalı'ların hâkimiyetine girdi. İslam ordusu tarafından 639 yılında İyad B. Ganem komutasındaki Arap ordusu tüm Mezopotamya'daki tüm Roma toprakları Dara ile birlikte ele geçirildi (Kütük, 2013, s. 81). 7. Yüzyılın sonunda Emevilerin sonrasında Abbasilerin hâkimiyeti altındaki kent, 15. Yüzyıldan itibaren de Türklerin hâkimiyetine girmiştir (TÜRSAB, 2021).

2.4.2. Boncuklu Tarla

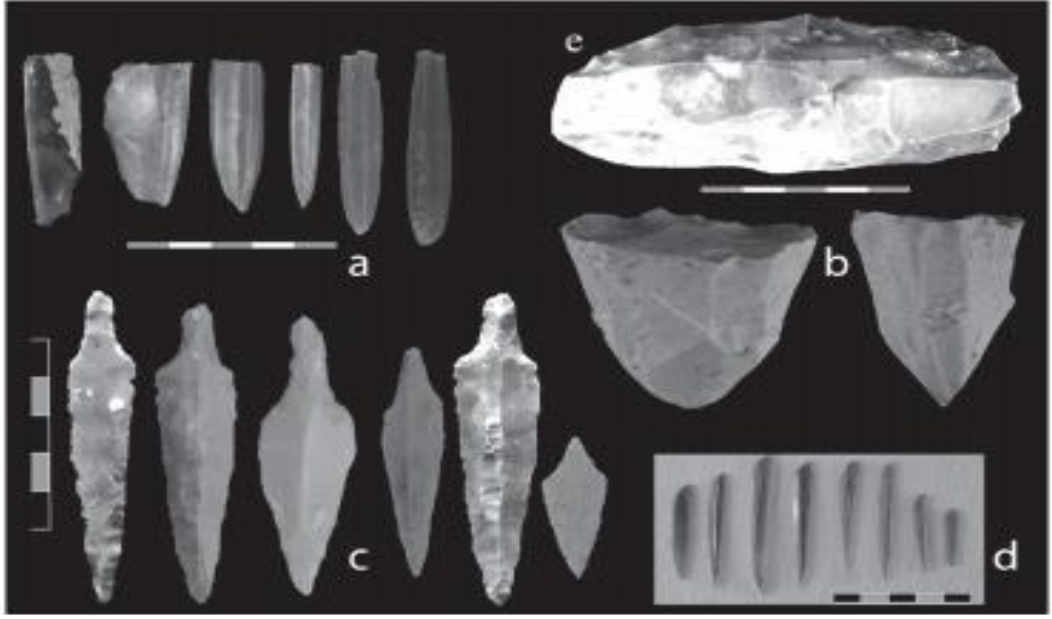
Boncuklu Tarla, Mardin ili Dargeçit ilçesinin sınırları içerisinde yer almaktadır (Kodas, 2019). Ilısu Barajı kapağının 3 km güney batısında, Dicle Nehrinin 2 km batısında ve Nevala Maherk Çayı'nın güneyinde yer almaktadır. Ilısu Barajı ve Hes Projesi Etkileşim alanında kalan kültür varlıklarını korumak adına yapılan araştırmalar neticesinde ilk kez 2008 yılında Prof. Dr. Tuba Ökse, Boncuklu Tarlayı Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi temsil eden yerleşim yeri olarak nitelendirmiştir (İpek & Çiftçi, 2020, s. 216).

Harita 4: Boncuklu Tarla Konumu (İpek & Çiftçi, 2020, s. 229)

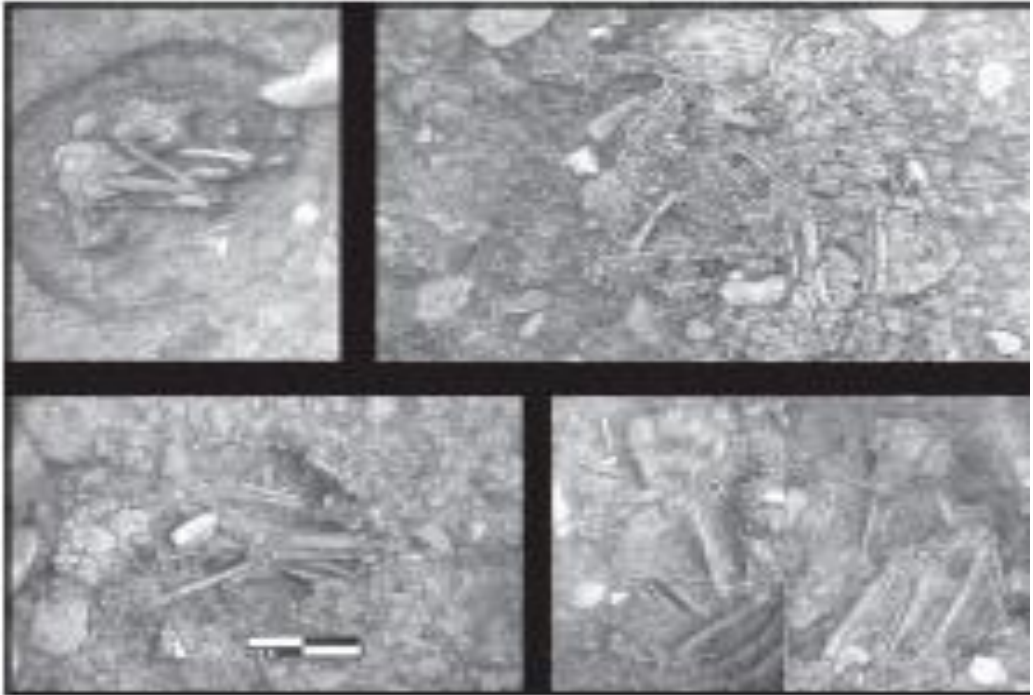

Mardin Müze Müdürlüğü tarafından 2012 ve 2017 yılları arasında yapılan kazılar neticesinde M.Ö 12 binlerden M.Ö 7 binlere kadara yerleşim olduğunu gösteren bulgulara ulaşılmıştır. Yapılan kazılar neticesinde serpantin, kireçtaşı, çakmaktaşı, klorit, kumtaşı, kemik, obsidiyen, bakır, bakırtaşı, malakit ve değişik çay taşlarından yapılmış boncuklar öne çıkmaktadır. Mezarlar içerisinde bulunan boğa başı, yaban keçisi, kuş ve akrep pendentifler yoğundur. Ayrıca mermerden yapılmış olan bilezik ve kemer tokalar, labret tipi küpeler ve kemik plakalar önem arz etmektedir (Kodaş, Genç, Labedan, İpek, & Erdoğan, 2019, s. 3-4).

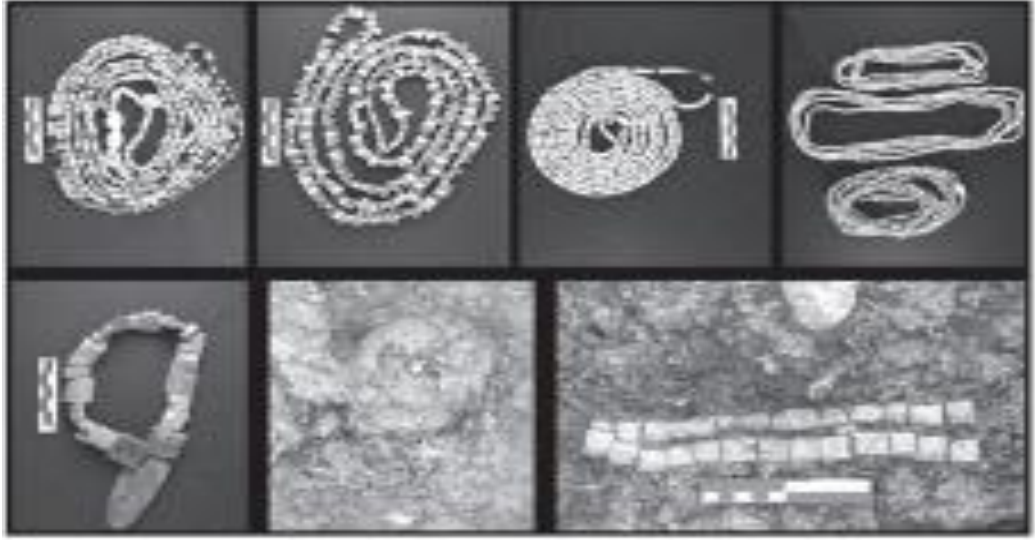
Foto 17:Farklı Evrelerden Ele Geçen Yontmataş Aletler ve Çekirdekler (Kodas, 2019)

Foto 18:2017 Yılında Açılan Bazı Mezarlar (Kodas, 2019)

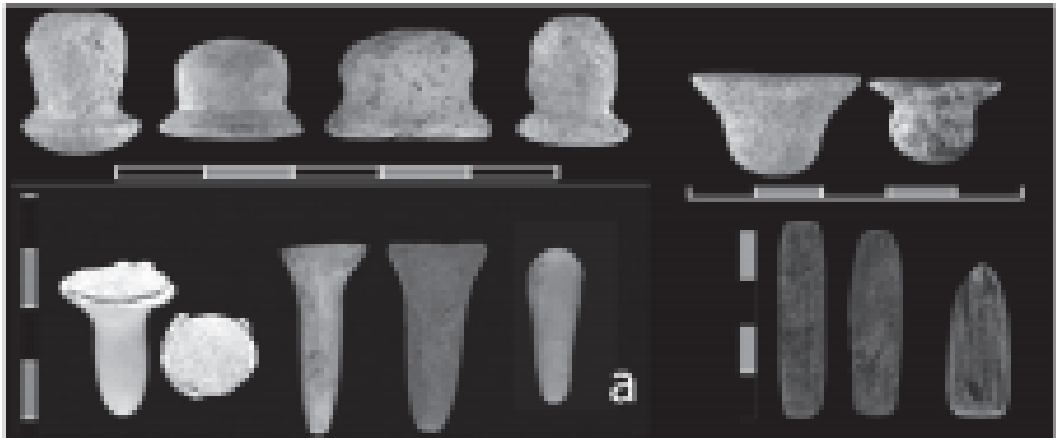
Foto 19:Farklı Mezarlardan Elde Edilen Boncuklar (Kodas, 2019)

Foto 20:Farklı Evrelerden Ele Geçen Boncuklar ve Pendantlar (Kodas, 2019)

Foto 21: 2017 Yılında Ele Geçirilen Kulak Tıkacı küpe-Düğmelere Dair Ör. (Kodas, 2019).

2.4.3. Gırnavaz Höyüğü

Arkeolojik olarak ilk kez 1918 yılında bilim dünyasına tanıtılan ve 1991 yılında kazı çalışmalarına konu olan Gırnavaz, M.Ö 4 binden M.Ö.7 yüzyıla kadar sürekli olarak yerleşim olarak kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Kazı sonucunda tespit edilen mezarlardan paha biçilmez metal silahlar, vazolar, kandiller, mühürler gibi eserlere bulunmuştur. Nusaybin’de yer alan höyük, Nusaybin’in 4 km kuzeyinde Çağ Deresi’nin doğusunda ortalama 300 m. çapında ve 24 m. yüksekliğindedir.

Foto 22: Yazar Tarafından Nusaybin Belediyesi Arşivinden alınmıştır (Erişim Tarihi:08.07.2021)

Foto 23:Gırnavaz Ortaya Çıkartılan bir kerpiç sanduka mezarı (M.Ö. 3 binin ikinci çeyreği.) yazar tarafından Nusaybin belediyesinden alınmıştır(Erişim Tarihi:08.07.2021)

2.4.4. Mardin Kalesi

Mardin, dilleri ve dinleri bilinmesinin yanında kalesiyle de birçok şehirden ayrılmaktadır (Gürhan , 2015, s. 230). Şehirlerin kuruluşunda kalelerin önemi oldukça önemlidir. Kaleler düşman taarruzlarına karşı inşa edilmiştir. Kaleler; siyasi, dini ve ekonomik alanlarda önemli işlerin yapıldığı yerlerdir (Gürhan , 2015, s. 221). Mardin Kalesi, şehrin en yüksek tepesinde kurulmuştur. Yüksekliği doğuda 1200, batıda ise 1800 metre olan tepenin zirvesinde inşa edilmiştir. Kalenin doğu batı mesafesi 800 metre olup, kuzey güney mesafesi 30 ile 150 metre arasında değişmektedir (Sevilgen, 1959, s. 269).

Foto 24:Mardin Kalesi (Habertürk, 2021)

X. Yüzyılda Hamdaniler tarafından yapılan Mardin Kalesine gelen gezginlerin verdikleri bilgiye göre kale çok sayıda yapı olduğu anlaşılmaktadır. Mardin'e hâkim bir manzaraya sahip olan kale doğal bir kaya üzerinde inşa edilmiştir (KTB, 2021).

Mardin Kalesi'nin ne zaman inşa edildiğine dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Elde edilen kale kalıntılarının İslamiyet öncesi döneme gidilemeyeceğini göstermektedir. (Gürhan , 2015, s. 222). Tarihte pek çok kez kuşatılmış olan bu kale, yüksek ve korunaklı yapısı nedeniyle ele geçirilememiştir. Evliya Çelebi; kaleyi anlatırken kalemlerin eksik, dilin yetersiz olduğunu anlatmış ve yeryüzündeki seyyahların birçok kaleyi ziyaret ettikleri halde Mardin Kalesine benzer bir kale bulmadıklarını ifade etmiştir (Şahin Öztaş,

2021, s. 10). Mardin Kalesi'nde arkeolojik çalışmalar 2014-2018 yılları arasında Mardin Müze Müdürlüğü tarafından yapılmış, yapılan bu kazılarla kültür varlıklarının gün yüzüne çıkartılması amaçlanmıştır. Ayrıca kazı çalışmaları süresince çevre düzenlemeleri yapılmış ve kalenin ziyarete açılması ve Mardin turizmine kazandırılması amaçlanmıştır (Habertürk, 2021). Mardin kalesinin 2021 yılının temmuz ayında turizme açılmamış olması büyük bir eksikliklerdir.

Foto 25:Kazı Çalışmalarında Görüntüler (Trt Haber, 2021)

Foto 26: Kazı Çalışmalarından Görüntüler (Trt Haber, 2021)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Problemi

Deniz turizm turizmi, son yıllarda yerini kültür turizmine bırakmıştır. Arkeolojik alanlara yapılan ziyaretçi sayıları artmaktadır. Örneğin Troya antik yerleşimine son yıllarda 500 bine yakın turist ziyaretçi etmiştir. Bireyler farklı kültürün yaşam tarzlarını, kaldıkları mekânları görmek amacıyla seyahatler yapmaktadırlar. Yapılan bu ziyaretler farklı sektörleri tetiklemekte ve bu sektörlerde yeni istihdam alanları oluşturmaktadır. Arkeolojik alanların gün yüzüne çıkartılarak yeterli düzeyde restorasyonların yapılması büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın temel problemi arkeolojik alanların istihdam üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Ayrıca Arkeologlar tarafından bilinen ve hala çeşitli sebeplerle gün yüzüne çıkartılmayan arkeolojik alanların olup olmadığının araştırmasıdır. Bu alanlar tespit edilip turizme kazandırılması takdirde ekonomik canlanma olacak ve ilin kalkınmasında lokomotif görevi görecektir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Mardin İlindeki Arkeolojik Alanların İlin Turizm Kalkınması Açısından Değerlendirilmesidir. Ayrıca ildeki bu arkeolojik alanların yeterli düzeyde ilgi görmesi ve bazı kişilerce bilinen antik yerleşim ve merkezlerin kayıt altına alınıp gelecek kuşakları aktarılması amaçlanmaktadır.

3.3 Araştırmanın Soruları

Mardin ilindeki Arkeolojik Alanların İlin Turizm Kalkınmasına Etkileri Nelerdir? Araştırmanın temel sorusu olmakla birlikte, bu soruya veri sağlamak amacıyla 11 adet görüşme sorusu hazırlanmış ve katılımcılara sorulmuştur. Bunlar;

1. Mardin’de bildiğiniz Arkeolojik Alanlar nelerdir?
2. Arkeolojik alanları gezme imkânınız oldu mu? Öneride bulunsaydınız, bunlar içerisinde özellikle hangilerinin gezilmesini tavsiye ederdiniz?
3. Arkeolojik alanların tanıtımının yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyor musunuz?
4. Arkeolojik alanların restorasyonlarının yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyor musunuz? (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Arkeolog ve Rehberler)
5. Arkeolojik alanlara yapılan ziyaretlerin sayısal verileri kayıt altına alınmakta mıdır? Bu alanların yıllık ziyaretçi sayısı hakkında bir bilginiz var mıdır?

6. Mardin'deki arkeolojik alanların, Mardin'e olumlu etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce olumsuz etkileri var mıdır?
7. Arkeolojik alanların son yirmi yılda (2000'den itibaren), Mardin'de turizm sektörüne katkısı (işletmelerin sayısı, oda kapasitesi, modernizasyonu vb.) hakkında ne düşünüyorsunuz? (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Türob, Türsab, Ticaret ve Sanayi Odası)
8. Sizce bu arkeolojik alanların varlığının, Mardin'deki diğer sektörler üzerinde etkisi nasıl olmuştur?
9. Mardin'de ortaya çıkarılmayı bekleyen bildiğiniz arkeolojik yerleşim yerleri var mıdır? (Sadece Arkeologlar)
10. Mardin'de turizm gelirlerinin artması için hangi sektörlerin ve faaliyetlerin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?
11. Mardin'deki turizm gelişim sürecinde arkeolojik alanların istihdam üzerindeki etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?

3.4.Araştırmanın Önemi

Arkeolojik alanlar turizm kazandırılması hayati bir önem taşımaktadır. Bu alanlarda turizm faaliyetleri gerçekleşmesi halinde ildeki birçok sektör olumlu yönde etkilenecek ve ildeki istihdam oranları artmakla birlikte işsizlik azalacaktır. Literatürde arkeolojik alanların istihdam etkisi ile ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Çalışma bu alandaki eksiklikleri de giderecektir. Ayrıca Mardin ilindeki tarihi arkeolojik alanların kayıt altına alınması ve gelecek kuşaklara aktırılması oldukça önemlidir.

3.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Mardin ilindeki arkeolojik alanlarla sınırlandırılmıştır.

3.6. Araştırmanın Yöntemi

Mardin ilindeki arkeolojik alanların ilin turizm kalkınması açısından değerlendirilmesi amacıyla yürütülen bu araştırmada nitel araştırma yöntemi belirlenmiş olup, veri toplama aracı olarak da yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi seçilmesinin temel nedenleri; verilerin birinci ağızdan toplanabilmesi, daha derinlemesine görüşmelerin yapılması gerektiği, veri toplanacak kitlenin belirli olmamasıdır. Nitel araştırmalar betimleyicidir ve veriler sayılardan çok sözlerden oluşmaktadır. Veri toplama kaynakları arasında görüşme

formları ve gözlem bulunmaktadır (Tarkun, 2000, s. 30). Çalışma kapsamında literatür taraması yapıldıktan sonra saha çalışması görüşme tekniği kullanılmıştır.

3.7. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Mardin ilini kapsamaktadır. Örneklem ise Mardin ilindeki arkeolojik alanlardır.

3.8. Veri Toplama Materyali ve Süreci

Mardin ilindeki arkeolojik alanların ilin turizm kalkınmasını açısından değerlendirilmesi amacıyla araştırmanın temel sorusuna cevap bulabilmek için toplam 11 sorudan oluşan görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu kapsamındaki sorular oluşturulurken uzman kişilerin (3 kişi) görüşüne başvurulmuş ve nihai olan görüşme formu şekillendirilmiştir. Bu kapsamda formun iç geçerliliği sağlanmıştır.

Görüşme yapılacak kişiler ve kurumlar dikkatli bir şekilde seçilmiştir. Bu kişilerin alanında uzman kişiler olmasına ve turizm ile etkileşim halinde olan bireyler olmasına dikkat edilmiştir. Tezin merkezi arkeolojik alanlar olması hasebiyle daha çok rehber ve arkeologlarla görüşme sağlanmıştır. Mardin Turizm ve Otelciler Odası, TÜRSAB, Mardin İl Kültür Müdürlüğü ve Mardin Belediyesi gibi kurumlarla görüşme sağlanmıştır.

Görüşme Formunun ilk bölümünde katılımcıların ad soyadı, yaş, cinsiyet, görevi ve Mardin'deki Kalış Süresi ile görüşmenin tarihini içermektedir. Bu sorular görüşmecilere görüşmenin başında sorulmuş olup isimlerinin kodlama sistemiyle işleneceği bilgisi verilerek, ses kaydı için tüm katılımcılardan izin alınmıştır.

3.9. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma, nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmada faydalanılan tekniklerden en sık kullanılanı doküman analizidir (Yıldırım & Şişmek, 2008, s. 89). Doküman analizi, araştırılan konu hakkında diğer kişi veya kurumlar tarafından yazılmış ya da hazırlanmış çeşitli yazılı ve görsel materyal ve belgenin toplanması ve incelenmesi belgesel kaynak derlemesidir (Seyidoğlu, 2009, s. 46). Mardin İlindeki Arkeolojik Alanların İlin Turizm Kalkınması Açısından Değerlendirilmesi amacıyla doküman analizi ile birlikte betimsel analiz uygulanmıştır. Betimsel Analiz: araştırma konusunun, daha önceden saptanan konular altında, verilerin özetlenerek yorumlanması yaklaşımına denilmektedir. Bu yöntemle ulaşılan veriler düzenlenerek yorumlanmaktadır (Mallı, 2009, s. 27).

Araştırma kapsamında toplanan veriler analiz edilmeden önce tüm görüşme formları incelenmiş, ses kayıtları dinlenmiş ve toplam 16 adet görüşme formunun analize uygunluğu gözlenmiş olup değerlendirilmeye alınmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplandıktan sonra ses kayıtları ve görüşme formları incelenmiş, değerlendirilip, yorumlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Demografik Bilgilere İlişkin Bulgular

“Arkeolojik Alanların Mardin İlinin Kalkınmasına Etkisi” ile ilgili araştırma yapılmış ve görüşme verileri değerlendirildikten sonra veriler işlenmiştir. 16 katılımcıdan 2 si kadın(%12,5)geriye kalan 14 (%87,5) kişi ise erkektir. Katılımların 7 si 30-40 yaş aralığında, 6 kişi 40-50 yaş aralığında, 2 kişi ise 50-60 ve geriye kalan 1 kişi ise 60 yaş üzeridir. Katılımcılardan 9 kişi 0-10 yıl arasında, 2 kişi 10-20 yıl aralığında ve geriye kalan 5 kişide 20 yıldan fazla Mardin’de ikamet etmiştir.

Tablo 30: Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Kodlaması	Cinsiyet	Kurumu	Yaş	Görevi	Veri Toplama Tarihi	Mardin’deki kalış Süresi
K.1	Erkek	Mardin Ticaret İl Müdürlüğü	56	Müdür	16.06.2021	35 yıl
K.2	Erkek	Mardin Müze Müdürlüğü	42	Arkeolog	16.06.2021	10 yıl
K.3	Erkek	Mardin Müze Müdürlüğü	31	Sanat Tarihçisi	16.06.2021	6 yıl
K.4	Erkek	Dicle Üniv./Öğretim Üyesi-Doç.Dr	41	Arkeolog	07.06.2021	1 hafta
K.5	Erkek	Mardin Müze Müdürlüğü	40	Arkeolog	16.06.2021	15 yıl
K.6	Erkek	Mardin Turizm ve Otelciler Derneği	42	Dernek Başkanı	17.06.2021	40 yıl
K.7	Erkek	Mardin Sanayi İl Müdürlüğü	63	Müdür	17.06.2021	40 yıl

Katılımcı Kodlaması	Cinsiyet	Kurumu	Yaş	Görevi	Veri Toplama Tarihi	Mardin'deki kalış Süresi
K.8	Erkek	Seyahat Acentası	37	Rehber	17.06.2021	3 yıl
K.9	Erkek	Mardin Müze Müdürlüğü	44	Müdür	16.06.2021	13 yıl
K.10	Erkek	Türsab	36	Rehber	16.06.2021	9 yıl
K.11	Kadın	Batman Üniv./Öğretim Üyesi-Prof.Dr.	56	Sanat Tarihçisi	01.06.2021	5 yıl
K.12	Kadın	Mardin Müze Müdürlüğü	36	Arkeolog	16.06.2021	6 yıl
K.13	Erkek	Kültür Turizm il Müdürlüğü	35	Memur	23.06.2021	3 yıl
K.14	Erkek	Şanlıurfa Bölgesel Turist Rehberleri Odası	30	Rehber	23.06.2021	5 yıl
K.15	Erkek	Mardin Ticaret ve Sanayi Odası	50	Genel Sekreter	06.07.2021	30 yıl
K.16	Erkek	Dara Muhtarlığı	48	Muhtar	08.07.2021	48

4.2. Mardin’de Bildiğiniz Arkeolojik Alanlar Nelerdir Sorusuna Dair Bulgular

Mardin ilindeki arkeolojik alanlar nelerdir? Sorusu tüm katılımcılara sorulmuş ve Tablo 31’de görüleceği üzere katılımcıların çoğunun, Dara Antik Kenti, Gırnavaz Höyüğü ve Boncuklu Tarlayı bildiği görülmektedir.

Tablo 31: Mardin İlindeki Arkeolojik Alanlara İlişkin Bulgular

Bulgular	Katılımcılar
Dara Antik Kenti	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16
Gırnavaz Höyüğü	K1, K3, K4, K7, K8, K9, K10, K12, K15
Mor Yakup Klisesi	K1, K2, K5, K8, K15
Mardin Kalesi	K1, K3, K4, K7, K12, K13, K16
Boncuklu Tepe (Tarla)	K1, K5, K8, K9, K10, K12, K14, K16
Ortaköy’deki Kazı Alanı	K1
Gola Harabeleri	K2
Savur Kalesi	K4, K5, K7, K10, K12
Midyattaki Matiate Yer Altı Şehri	K2, K5, K10
Mazıdağı’ndaki Şamra Kalesi	K5
Yağmur Kalesi	K5
Nusaybin Zeynel Abidin Yerleşkesi	K2
Rabat Kalesi (Derik)	K9, K10
Çemka Höyük (Dargeçit)	K12
Xırbe Xalila (Mardin Üniversitesi Yerleşim Alanı)	K12
Çelbira (Kırk Kuyular)	K15, K16
Mityat Meryem Ana Klisesi (Anıtlı Köyü)	K15
Kofi Harabeleri (Derik)	K10

4.3. Arkeolojik Alanları gezme imkânınız oldu mu? Öneride bulunsaydınız, bunlar içerisinde özellikle hangilerinin gezilmesini tavsiye ederiniz? Sorusuna dair bulgular

K.1, *evet, Özellikle Dara ve Mardin Kalelerinin ziyaret edilmesinin görülmesini tavsiye ederdim. Şuna Mardin Kalesi ziyarete kapalı ama ilerleyen zamanlarda açılma ihtimali vardır.*

K.2, *Nusaybinden Başlayıp Derike Kadar Uzanan Turabdin Dağlarındaki Antik Yerleşimler, Nusaybin Katetrali, Matiyat Antik Kenti,*

K.3, *evet, bütün arkeolojik alanların gezilmesi gerektiğini tavsiye ediyorum.*

K.4, *evet, Dara içerdiği kalıntılar ile etkileyici bir özelliğe sahiptir.*

K.5, *evet, Dara Antik Kenti, Derik ve Mazıdağı'ndaki arkeolojik alanlar, Kızıltepe'deki Höyükler, Savur'daki Antik Kentler,*

K.6, *evet, Dara Antik Kenti özellikle gezilmesinin için yönlendirdiğim ender yerlerden biridir.*

K.7, *evet, Dara*

K.8, *evet, Dara*

K.9, *evet, Dara ve Boncuklu Tarla,*

K.10, *evet gezdim, Turizme hazır olduğundan Dara Antik Kenti diyorum, neden diye sorulduğunda katılımcı; Cafe ve yürüyüş parkurları hazır olduğundan cevabını vermiştir.*

K.11, *evet, Dara*

K.12, *evet, Dara*

K.13, *Arkeolojik alanları gezme imkânımız çokça oldu. Özellikle Dara ve Mardin Kalesinin gezilmesini tavsiye ediyorum. Bu alanlarda kazı çalışmaları devam etmektedir.*

K.14, *Değil Mardin'de, Türkiye'deki bütün kazı alanlarını gezdim. Bütün arkeolojik alanların gezilmesini tavsiye ediyorum. Mardin ilinde özellikle hangi arkeolojik alanın gezilmesini önerirsiniz sorusuna katılımcı; özellikle Dara Antik yerleşim yerinin gezilmesini öneriyorum. Cevabını vermiştir.*

K.15, *evet oldu. Mor Yakup Klisesi. Bu klisesin yanında havra ve caminin bulunması üç dinin bir araya gelen bir yapı şeklinde bulunması.*

K.16, *evet, Dara ve Mardin Kalesi*

Yukarıdaki bulgularda görüleceği üzere katılımcıların çoğu, Dara Antik Kent'ini bildiği ve katılımcılar, Dara'nın gezilmesini önermektedir.

4.4. Arkeolojik Alanların Tanıtımının Yeterli Düzeyde Yapılıp Yapılmadığı Düşüncesine Dair Bulgular

K.1, *Hayır yapılmadığını düşünüyorum.*

K.2, *hayır yapılmıyor. Arkeolojik yerler önemli merkezlerdir. Bu alanların yeterli düzeyde tanıtılıp turizme kazandırılması önem arz etmektedir.*

K.3, *Hayır Yapılmıyor, tanıtımının yeterli düzeyde yapılması için ne yapılmalı sorusuna; Katılımcı, Arkeolojik alanlar ulusal basında daha fazla yer edinmeli, kaçak alanlarla ön plana çıkması yanlıştır. Gezilebilir alanlar olarak ön planda çıkması tanıtımına imkân sağlayacaktır. diye cevap vermiştir.*

K.4, *hayır yapılmıyor, tanıtımının yeterli düzeyde yapılması için ne yapılmalı sorusuna; Katılımcı, arkeolojik alanların tanıtımında Valilik, Büyükşehir Belediyesi, Ticaret ve Sanayi Odası, Üniversite, Kalkınma Ajansı, İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Türsab, Türob ve İlgili Stk'ların birlikte etkin bir şekilde stratejiler geliştirmesi gerekli. diye cevap vermiştir.*

K.5, *hayır yapılmadığını düşünüyorum. Tanıtımının yeterli düzeyde yapılması için ne yapılmalı sorusuna; Katılımcı, kent kimliği oluşturulmalı kentte yaşayan özellikle turizmle uğraşan çalışanların bu alanların tarihini iyi bir şekilde öğrenmesi için gerekli çalışmalar yapılmalı. Önemli arkeolojik alanlar ön plana çıkartılmalı. Örneğin Derik'teki Gola Harabeleri.*

K.6, *hayır yapılmadığını düşünüyorum.*

K.7, *son yıllarda biraz daha iyi olmaya başladı. Sinema sektörü sayesinde buralar daha iyi bir şekilde tanıtılmaya başlandı. Örneğin Berivan dizisi gibi.*

K.8, *hayır yapılmadığını düşünüyorum.* Tanıtımının yeterli düzeyde yapılması için ne yapılmalı sorusuna; Katılımcı, *ilgili kurumların yeterli düzeyde bütçe ayırıp bu alanların tanıtımını daha fazla yapması gerekir.* Diye cevap vermiştir.

K.9, *son yıllarda evet.*

K.10, *bazılarının evet. Özellikle Dara yerleşim yerinin tanıtımını yapıyor diğer yerler örneğin Savur Kalesi, Gola Harabeleri gibi yerlerin tanıtımı yapılmıyor. Gelen turist muhakkak Dara ya gitmektedir. Turistleri diğer arkeolojik alanlara yönlendirmemiz gerekmektedir.*

K.11, *evet yapılıyor. Özellikle Dara tanıtımının yapılması Darayı önemli bir turistik destinasyon yapmıştır.*

K.12, *hayır yapılmıyor.* Tanıtımının yeterli düzeyde yapılması için ne yapılmalı sorusuna; Katılımcı, *özellikle basın yayın aracılığıyla bu alanların ön plana çıkartılması ve bu alanların tamamının gün yüzüne çıkartılması için araştırmaların yoğunlaştırması gerekir.* Diye cevap vermiştir.

K.13, *yeterli olduğunu düşünüyorum.*

K.14, *belirli bölgelerde çok eksik olsa da, Ege, Akdeniz ve Avrupa'dan turist çekmek için yeterli düzeyde reklam çalışması yapılması gerekmektedir.*

K.15, *Hayır. Uzman personel, tanıtım eksikliği bunlarla beraber ilgili alt yapının yetersiz olması, yetersiz araştırma ve kazı çalışmasının olmaması da eklenebilir.*

K.16, *hayır yapıldığını düşünmüyorum.* Yeterli tanıtımı için neler yapılmalı diye sorulduğunda; katılımcı, *sosyal medya hesapları kurularak bu alanlardan iyi bir tanıtım yapılmalı, kültür bakanlığı bu alanlarda belgesel çekimleri yaparak bu alanların tanıtımına katkı sağlayabilir.* Uluslararası tanıtımında fayda getireceğini düşünüyorum. Diye cevap vermiştir.

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun, arkeolojik alanların tanıtımının yeterli düzeyde yapılmadığını dile getirmiştir.

4.5. Arkeolojik Alanların Restorasyonlarının Yeterli Düzeyde Yapılıp Yapılmadığı Sorusuna Dair Bulgular (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Arkeolog ve Rehberler)

K.2, *hayır düşünmüyorum*. Neden diye sorulduğunda katılımcı, *bütçe gerektiren işler olduğundan restorasyonlar yetersiz kalıyor. Binlerce arkeolojik alan var ama bütçe yetersiz olduğundan bu kazı alanlarında restorasyonlara başlanılamıyor*. Diye cevap vermiştir.

K.3, *hayır düşünmüyorum*. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, *Dara gibi birçok arkeolojik alanda kazı çalışmaları bitmedi ki restorasyonu yapılsın. Öncelikle bunların bitirilmesini düşünüyorum*. Diye cevap vermiştir.

K.4, *Arkeolojik alanlarda kazılar ile birlikte restorasyon çalışmalarının da eş zamanlı olarak yapılması son derece elzemdir. Ayrıca restorasyon çalışmaları için daha fazla bütçe ayrılması gerekmektedir*.

K.5, *yeterli düzeyde yapılmıyor*. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, *arkeolojik alanlarda bilinç düzeyi yetersiz. Öncelikle kurumlar, STK' lar ve tüm ortak paydaşlar bu konuyu daha fazla gündeme getirilmelidir. Ayrıca Midyat'taki ve Savur'daki alanların önemli diye düşünüyorum*. Diye cevap vermiştir.

K.8, *Hayır yapılmıyor*. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, *bütçe yetersize ve yetkilerin bu konu ile ilgili harekete geçmesi gerektiğini ifade etmiştir*. Diye cevap vermiştir.

K.9, *son yıllarda önemli çalışmalar yapıldı. Ancak henüz yeterli düzeye ulaşmadı*.

K.10, *Hayır yapılmıyor*. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, *bütçe yetersizliği ve zaman kısıtından bahsetmiştir*. Diye cevap vermiştir.

K.11, *ağır ilerliyor ama yapılıyor. Restorasyon projeleri yüksek bütçeli projeler olduğundan devletin desteği lazım*.

K.12, *Hayır yapılmıyor*. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, *bütçe yetersizliği olduğundan restorasyon çalışmaları yeterli düzeyde yapılamıyor*. Diye cevap vermiştir.

K.13, *evet çalışmaların şuna için yeterli olduğunu düşünüyorum*.

K.14, *bazı bölgelerde çok yavaş ilerliyor. Nereler diye sorulduğunda; katılımcı, Dara antik kentinde örneğini vermiştir*.

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun, arkeolojik alanların restorasyonun yeterli düzeyde yapılmadığını dile getirmiştir.

4.6. Arkeolojik Alanlara Yapılan Ziyaretlerin Verileri Kayıt Altına Alınıp Alınmamasına ve Bu Alanların Yıllık Ziyaretçi Sayıları Dair Bulgular?

K.1, *kayıt tutulmamaktadır.*

K.2, *hayır alınmamaktadır. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, bir arkeolojik alanın ören yeri vasfı kazanmadan resmi olarak kayıt tutulmaz. Dara antik kenti ören yeri vasfı kazandı. Bundan sonra kayıt altına alınacaktır. Dara için yıllık tahminim 200 ile 300 bin arası olduğunu düşünüyorum. Diye cevap vermiştir.*

K.3, *hayır kayıt tutulmuyor. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, biletsiz giriş yapıldığı için bu alanların ziyaretçi sayısını bilmek neredeyse imkânsız. Ziyaretçi sayıları içinde mardine ne kadar ziyaretçi geliyorsa özellikle darayı ziyaret ettiğini düşünüyorum. Diye cevap vermiştir.*

K.4, *tutulmuyor. Arkeolojik alanların ziyaretçi sayılarının yerli ve yabancı olarak günlük ve detaylı bir şekilde alınması, yabancı ülkelerden gelenlerin ülke bazında kayıtlarının tutulması gerekmektedir.*

K.5, *hayır tutulmuyor. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? katılımcı. özellikle dara için 200.000 olarak söyleyebilirim. Diye cevap vermiştir.*

K.6, *verilerin kayıt altına alındığını sanmıyorum. Son zamanlarda yerli ve yabancı turistlerin en çok ziyaret ettiği alanlar olduğunu biliyorum.*

K.7, *hayır kayıt altına alınmıyor. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? katılımcı. 50 bin civarı, diye cevap vermiştir.*

K.8, *hayır kayıt altına alınmıyor. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? Katılımcı 3 milyon, diye cevap vermiştir.*

K.9, *hayır kayıt altına alınmamaktadır. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? Katılımcı. 35.000 bin civarında diye söyleyebilirim. diye cevap vermiştir.*

K.10, *ziyaretçi sayısı kayıt altına alınmamaktadır. Bunu tespit etmemiz mümkün değildir. Bilet ve turnike sistemi olmadığından ziyaretçi sayıları kayıt altına alınmamaktadır.*

*Ziyaretçi sayılarının konaklama verileri ile eş tutamayız çünkü günübirlik ziyaretler var. Şanlıurfa . Gaziantep, Hatay ve Adana'dan her hafta sonu belki 20 otobüs giriş yapmaktadır. Mardin Müzesi'ne veya Deyrul Zafaran'a giden bir ziyaretçi arkeolojik alanları da ziyaret eder mi bunu kesin bir şekilde söyleyemeyiz. Bunların hiçbirinin kaydı tutulmamaktadır. En iyi yöntem turnike sisteminin olması. Diye cevap vermiştir. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? Katılımcı, *Bulamam ancak yaptığım her organizasyonda Dara'yı işlerim diye cevap vermiştir.**

K.11, *evet müze müdürlüğü ve İl Kültür Turizm Müdürlüğünden öğrenilebilir.*

K.12, hayır kayıt tutulmuyor. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? Katılımcı, *10.000'den fazla diyebilirim. Diye cevap vermiştir.*

K.13, hayır kayıt tutulmamaktadır. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? Katılımcı, *Bir tahminin yok. Diye cevap vermiştir*

K.14, kayıt altına alınmalıdır. Ne yazık ki Dara ve birçok arkeolojik alanda kayıt tutulmamaktadır. Yıllık ziyaretçi sayıları hakkında bir tahmininiz var mı sorusuna? Katılımcı, *Dara için 3 milyon diyebilirim. Diye cevap vermiştir.*

K.15, konu hakkında yeterli bilgiye sahip değilim.

K.16, *Kayıt alınmamaktadır. Neden diye sorulduğunda; katılımcı, yapılan kazılar devam ettiğinden ören yeri vasfı niteliği kazanmamıştır. Diye cevap vermiştir. Yıllık ziyaretçi sayıları 200 bin civarı olarak söyleyebilirim.*

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun verilerin kayıt altına alınmadığını dile getirmiştir.

4.7. Mardin'deki Arkeolojik Alanların, Mardin'e Olumlu Etkilerine Dair Bulgular.

K.1, *Mardin'nin tanıtılması, yöresel yemek ve ürünlerin pazarlanması turizm yatırımlarının (otel, lokanta vb.) oluşması vb. etkilerinin yanında sosyal, etnegrasyon ve toplumsal uyum oluşmasına katkı sağlar.*

K.2. *Çok önemli etkileri var. Bu etkiler daha çok arttırılabilir. Mesela Dara da karşılama merkezi yapılıyor. Orda yapılacak çeşitli etkinliklerle katkılar daha fazla arttırılabilir. Özellikle turistler konaklama yapacakları yerlerde para harcamaktadır. Bu Mardin*

merkez ve Midyat merkez gibi yerlerde konaklama yapıldığı için bu merkezlere katkılar yapılmaktadır. Özellikle Dara ve Nusayinde arkeolojik alan yöre halkına küçük çaplı katkılar yapmaktadır.

K.3, önceki turist çektiği için katkısı olduğunu söylebiliriz. Arkeolojik alanlar bölgenin tarihine ışık tutmaktadır. Olumsuz etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna; katılımcı, kazısı yapılmayan yerlerde toprak altındaki eserlere turistler zarar verebilmektedir. Bunun içinde gezi güzergahları oluşturulmalıdır. Diye cevap vermiştir.

K.4, Mardin'deki Antik Kentler turizm odaklı ekonomik kalkınmayı doğrudan etkilemektedir. Ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olan kültürel miras, yeni istihdam alanları oluşturularak yoksulluğun azaltılmasında, bölgenin kültür ve turizm odaklı gelir düzeyinin artırılmasında, kültürel ve sosyal yapının oluşmasında, kültürel bilgi ve kapasitelerinin, uluslararası ilişkilerin, kültürel etkileşimin geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

K.5, Arkeolojidir Mardin'i Mardin yapan, taş evleri, kiliseleri, camileri ile orta çağı anımsatmaktadır. Nusaybin'deki Gırnavaz Höyüğü kazı çalışmaları yapıldı. Yapılan bu kazı çalışmaları Mardin'in kent kimliğine katkı sağlamaktadır.

K.6, Mardin'e çok katkılarının olduğuna ve tanıtımına çok katkı sağladığının farkındayız. Bu çalışmaların daha geniş kapsamlı olduğundan yanayım.

K.7, Ekonomik açıdan büyük katkı sağlamaktadır. İşsizlik ve istihdamı olumlu bir şekilde etkilemektedir.

K.8, kültür tarih bilincini arttırır. Turizm açısından büyük katkı sağlar.

K.9, yerli ve yabancı ziyaretçi sayısını arttırır. Olumsuz etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna; katılımcı, tabi ki olumsuz etkileri yok. Diye cevap vermiştir.

K.10, kesinlikle etkiler. Turizmi doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Turistlik hareketle birlikte taşıma, konaklama, restoran ve yeme içme sektörünü doğrudan etkilemektedir. Dolaylı olarak etkilenen ise turizmle birebir alakası olmayan firmaların para kazanması ve onlara da bir payın düşmesi. Arkeolojik alanlarda yapılan çalışmalar ne kadar ileri giderse ve tanıtımları da hem ulusal hem de uluslararası platformlarda yeterli düzeyde yapılırsa mardin bazında alacağımız turist sayesinde ciddi katkılar sunacaktır.

K.11, *daha popüler olmasını sağlamakta. Daha iyi tanınmasını sağlamakta. Daranın Güneydoğu'nun Efesi olarak adlandırılması tanıtımına katkıda bulunuyor. Olumsuz etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna; katılımcı, olumsuz etkileri yok. Diye cevap vermiştir*

K.12, *turistik potansiyeli artırır. İstihdamı artırıyor. Mardin kültürünün daha çok tanınmasına imkân sağlamaktadır.*

K.13, *maddi ve manevi birçok açıdan olumludur. İlimizin tanıtımına katkı sağlayıp, yerli ve yabancı ziyaretçilerin döviz girdisi açıdan olumlu katkıları olmaktadır.*

K.14, *Mardin turizmi açısından kazılar devam ederse kent tam anlamı ile ortaya çıkartılırsa daha iyi olacaktır. Olumsuz etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna; katılımcı, olumsuz etkileri yok. Diye cevap vermiştir.*

K.15, *Kültür ve inanç turizmi açısından olumlu etki olduğunu düşünüyorum. Yapılan araştırmaların yetersiz olması çeşitli rivayetlerle yanlış bilgi verilmesi olumsuz bir etki yaratmaktadır.*

K.16, *ekonomik olarak esnafın gelir düzeyini artırmaktadır. Otel, restoran, cafe gibi işletmelere canlılık kazandırmaktadır.*

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun arkeolojik alanların, ilin kalkınmasına olumlu katkı sağladığını dile getirmiştir.

4.8. Arkeolojik Alanların Son Yirmi Yılda (2000 'Den İtibaren), Mardin'de Turizm Sektörüne Katkısına (İşletmelerin Sayısı, Oda Kapasitesi, Modernizasyonu Vb.) Dair Bulgular (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Türob, Türsab, Ticaret ve Sanayi Odası)

K.6, *Mardin antik bir şehir olduğundan, mardin turizmine katkısı çok yüksektir. Arkeolojik alanlarda yapılan çalışmalar gelen turistlerin gezme ve lokasyon açısından çok önemli.*

K.10, *kesinlikle olumlu etkilerinin olduğunu düşünüyorum. Taşıma kapasitesini artırmakta birlikte acenta sayılarında ciddi bir artış söz konusudur. Yatak kapasitelerinin artmasına katkı sağlamaktadır.*

K.13, *bu tarz arkeolojik alanların günümüzde ortaya çıkartılması ilimizin turistik açıdan bir cazibe merkezi haline gelmesini sağlayacaktır. Ayrıca otellerimizin doluluk oranlarına faydası bulunmaktadır.*

K.15, *Mevcut olarak otel sayıları ve restoranlar vb. gibi işletmelerin kapasitesinin artmış olması arkeolojik kazılarla birlikte ilin antik bir yapıya sahip olması etki yaratmıştır.*

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun arkeolojik alanların ilin turizm sektörüne katkı sağladığını dile getirmiştir.

4.9. Arkeolojik Alanların Varlığının, Mardin'deki Diğer Sektörler Üzerinde Etkisine Dair Bulgular

K.1, *Ticaret, Turizm, Güvenlik ve Ulaşım açısından daha duyarlı ve öncelikli yaklaşım yatırımlara vesile olmuştur.*

K.2, *Hediyelik Eşya, Kuruyemiş sektörüne hareketlilik getirmiştir. Sanat atölyelerinin sayılarında son yıllarda artış yaşanmıştır. Kuyumculuk sektörü ön plana çıkmaya başladı özellikle gümüş ile yapılan takılar revaçta. Ayrıca turistik hareket sağladığı için yeme içme sektörü ve konaklama sektörünü de doğrudan harekete geçirmektedir.*

K.3, *gelen ziyaretçiler esnaftan alışveriş yaptıkları için doğrudan küçük esnafı etkilemektedir. Turizm ve hizmet sektörünü ayakta tutuyor diyebiliriz. Hizmet sektörünün kasit nedir diye sorulduğunda; katılımcı, konaklama ve yeme içme sektörünü diye cevap vermiştir.*

K.4, *Arkeolojik alanların etkili tanıtılması ile ziyaretçi sayısında gözle görülür önemli bir artış olacaktır. Söz konusu durum özellikle Mardin'de birçok yeni istihdam alanının oluşmasını sağlayacak, yerel halkın yaşam kalitesini yükseltecektir. Turizmin gelişmesiyle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel aktivitelerin artması; eğitim, sağlık, ticari hayat ve sosyal yaşam alanında birçok imkâna erişim kolaylığı, ulaşım ve altyapının geliştirilmesi sağlanacaktır.*

K.5, *Gümüştüculük, Telkaicilik, Dokumacılık, Sabunculuk, Şarapçılık, yeme içme sektörü, arkeolojik alanların nasıl etkisi olmuş diye sorulduğunda; katılımcı, yeni yapılan projemizle el sanatlarının çıkış noktası boncuklu tarladan çıkan ikonlara dayanmaktadır. ve süslemeler bunlara göre yapılmaktadır. Diye cevap vermiştir.*

K.6, *konaklama sektörünü etkilemektedir.*

K.7, *Ticaret, Tarım ve Ulaşım sektörüne katkısı olmuştur. Hatta arkeolojik alanların artmasıyla birlikte rehberlerin sayısında artış olması bekliyoruz.*

K.8, *hizmet sektörünü doğrudan etkilemektedir. Tarım sektörünün olumsuz etkisi olabilmektedir. İnsanlar arkeolojik alanların üzerinde tarımsal faaliyet yaptığında bu alanlardaki arkeolojik kalıntılara zarar verebilmektedir.*

K.9, *turizm işletmelerinin varlığı doğrudan arkeolojik alanların varlığı ile doğru orantılıdır.*

K.10, *özellikle Dargeçit'teki Boncuklu Tarla'nın turizme kazandırılması diğer bütün sektörleri doğrudan etkileyecektir. Konaklama kapasitesi artacak. Ayrıca bölgeye yerleşecek rehber ve acenta sayılarında muazzam bir artış olacaktır.*

K.11, *Ekonomik döngüde katkı sağlayacaktır. Kazılarda çalışan işçi sayılarda artış olacağı için hizmet sektörünü etkilemektedir.*

K.12, *Ekonomik anlamda canlılık sağlayacaktır. Somut olarak sektörleri sayabilir misiniz sorusuna; katılımcı, Konaklama sektörü, gümüşçülük eski Mardin'deki işletmeler doğrudan etkilemektedir. Diye cevap vermiştir.*

K.13, *Olumlu açıdan birçok etkisi bulunmaktadır. Hemen hemen ilimizde bulunan tüm iş sektörlerini özellikle gümüş ve bakırcılık sektörünün etkilemektedir.*

K.14, *Bütün ticari alanları olumlu yönde etkilemektedir. Turizm her konuda değişime sebep olmaktadır.*

K.15, *Turizm sektörü açısından olumlu etki yaratmıştır. Bunlarla beraber hizmet sektörüne gelişmesi yönünde etki yaratmıştır.*

K.16, *Mardine has telkarıcılık, sabunculuk, kuruyemiş gibi sektörlerle canlılık kazandırmıştır.*

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun arkeolojik alanların diğer sektörleri etkilediğini dile getirmiş olup özellikle ulaşım, konaklama, cafe-restaurant gibi emek yoğun sektörleri etkilediğini dile getirmiştir.

4.10. Mardin’de Ortaya Çıkarılmayı Bekleyen Antik Yerleşim Yerlerine Dair Bulgular (Sadece Arkeologlar)

Mardin’de ortaya çıkarılmayı bekleyen Antik Yerleşimler nelerdir? Sorusu sadece arkeologlara sorulmuş ve Tablo 32’de görüleceği üzere katılımcıların çoğunun Gırnavaz Höyüğü ve Derik’teki Kofi Harabeleri’nin ortaya çıkarılmayı bekleyen arkeolojik alanlar arasında sayıldığı görülmüştür.

Tablo 32: Mardin’de Ortaya Çıkarılmayı Bekleyen Antik Yerleşim Yerlerine Dair Bulgular (Sadece Arkeologlar)

Bulgular	Katılımcılar
Dara Antik Kenti	K2,
Gırnavaz Höyüğü	K2, K3, K4, K12
Mardin Kalesi	K4
Savur Kalesi	K4
Bazıne Xaka (Nusaybin Mevkiinde)	K11
Gola Harabeleri	K2, K12
Kofi Harabeleri (Derik)	K2, K3, K4, K12
Midyattaki Matiate Yer Altı Şehri	K2, K5
Kemaliye Höyük	K2,
Düzce Harabeleri	K11

4.11. Mardin’de turizm gelirlerinin artması için hangi sektörlerin ve faaliyetlerin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz? Sorusuna İlişkin Bulgular

K.1, *Eğitim, ulaşım, güvenlik ve turizm yatırımcılarının artması gerekmektedir.*

K.2, *konaklama iyi bir şekilde yapılmalı, güzel yemeklerin yenilebileceği yerler olmalı. Kültürel yerleri gösteren yer işaretleri olmalı, alt yapı ve ulaşım hizmetleri iyileştirilmelidir.*

K.3, gelen ziyaretçiye daha samimi olunmalı, ziyaretçinin bir daha bu alanlara gelmesi için dürüst bir şekilde davranılmalı, tanıtım ve reklam faaliyetleri ön plana çıkartılmalıdır.

K.4, Valilik, Büyükşehir Belediyesi, Ticaret ve Sanayi Odası, Üniversite, Kalkınma Ajansı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, TÜRSAB, TÜROB ve ilgili STK'lar işbirliği halinde çalışmalıdır.

K.5, hizmet sektörünün gelişmesi gerekmektedir. Ticaret ve Esnaf Odaları'nın kendini geliştirmesi, turizm sektöründe çalışan kişilerin eğitilmesi, her önüne gelen işyeri açmasını. Örneğin kuruyemişçi. Gelirlerin artması için başta devlet kurumları olmak üzere diğer tüm kurumları kendini yenilemelidir. Turizm polisi veya turizm zabıtası gibi güvenlik elemanlı ilde istihdam edilirse daha farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Otel ve pansiyonların hizmet kalitesinin denetiminin yapılmasında fayda görüyorum.

K.6, Gastronomi ve Eğlence sektörü aktif hale getirilmesinde fayda görüyorum.

K.7, hizmet sektörü kapsamında Oteller, restoranlar gibi yerler daha kalitesi arttırılmalı. Gümüş sektörü, sabunculuk ve doğal gıdalar ön plana çıkartılırsa gelirlerin artması olasıdır.

K.8, Reklam ve tanıtımın yapılması gerekmektedir. Hizmet kalitesinin artması ve hizmet sektöründe çalışacak netilikli personel istihdamı sağlanırsa fayda sağlanır.

K.9, Kültürel varlıkların korunması iyi bir şekilde yapılırsa turizm gelirleri artacaktır.

K.10, Konaklama tesislerinin kalitesinin arttırılması, hizmet sektöründü çalışacak personeli bilinçlendirilmesi, iç ve dış pazarlarda reklam va pazarlama hizmetlerinin yapılması gelirleri arttıracaktır. Yeme-içme, acenta, taşıma hizmetleri, konaklama, cafe, hediyelik eşya gibi sektörlerin gelişmesi gerekmektedir.

K.11, Konaklama, yeme içme sektörünün kaliteli ve temiz yerlerin açılması turizm gelirlerini arttıracaktır.

K.12, Turizm Sektörü, Ulaşım, Gümüşçülük, gibi sektörlerin geliştirmesi ve kültürel mirasın canlandırılması etkileyecektir.

K.13, *Öncelikle Belediye aracılığıyla altyapı sorunlarının tamamen giderilmesi gerektiği ayrıca turizm sektör çalışanlarının da kalifiye eleman ve ekiplerce yürütülmesi gerekmektedir.*

K.14, *Safari, Yamaç paraşütü, Atv turları, balon jeep safari turları geliştirilmeli.*

K.15, *Hizmet sektörü (otel ve restoranlar) , kısa tanıtım filmleri, özellikle ulaşım alanının dahayaygın hale gelmesi gerekmektedir.*

K.16, *Özellikle darada kamulaştırma yapıлып, alanların turizme kazandırılması gerekir. Arkeolojik alanlarda çevre düzenlemesinin yapılması, gezi parkurlarının oluşturulması gerekmektedir.*

Yukarıdaki bulgulardan da görüleceği üzere katılımcıların çoğunun turizm gelirlerini arttırmak için özellikle ulaşım, konaklama, Cafe Restorant gibi emek yoğun sektörlerin geliştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

4.12. Mardin'deki Turizm Gelişim Sürecinde Arkeolojik Alanların İstihdam Üzerindeki Etkilerine Dair Bulgular

Mardin ilindeki arkeolojik alanların istihdam üzerindeki etkisi nedir? Sorusu tüm katılımcılara sorulmuş ve Tablo 33'de görüleceği üzere katılımcıların çoğunun, genellikle yöre halkından talep edilen ve kazı alanında çalışmak üzere işçi çalıştırıldığı ve bu alanda istihdam sağlandığı görülmektedir.

Tablo 33: Mardin'deki Turizm Gelişim Sürecinde Arkeolojik Alanların İstihdam Üzerindeki Etkilerine Dair Bulgular

Bulgular	Katılımcılar
Kazı Alanında Yapılan İşçilik (Yöre Halkı)	K1, K2, K3, K5, K8, K10, K12, K16
Güvenlik Elemanı/Bekçiler	K1, K2 K16,
Arkeolog	K10, K13
Cafe-Restorant Çalışanı	K10
Gümüş İşçiliği	K7, K12
Otel İşletmesi Çalışanı	K7, K8,
Ulaşım Sektörü Çalışanı/Şoför	K7, K11, K16
Hediyelik Eşya/ Arkeolojik Alan Girişindeki Çalışan	K2, K8, K10, K11

4.13. Kazı yapılması gereken arkeolojik alanlara görsel ve bilgiler:

- **Bazme Taka**

Bazme taka, beyaz su yerleşkesinin içinde Mardin'e iline giderken Nusaybin ilçesine 20 km kala sol tarafta yer almaktadır. Bu alanın yöre halkının söylediği ifadelerle göre; Mor Şemun Kilisesi ve kaya mezarlıklarının olduğu ifade edilmiştir (kaynak: Daniel Çepe görüşme tarihi:08.07.2021).

Foto 27: Bazme Taka (Kaynak: Yasir Ak, Çekim Tarihi: 08.07.2021)

- **Mor Yakup Kilisesi (Nusaybin)**

Mor Yakup Kilisesi, üniversite olduğu bu yerleşkede 1000 öğrenci ile yatılı olarak kalındığı ve Mantık, Teloji, Süryanice, Tıp, Hukuk, Felsefe, Edebiyat, Geometri ve Astronomi derslerinin verildiği bilinmektedir (kaynak: Daniel Çepe görüşme tarihi: 08.07.2021).

Foto 28: Mor Yakup Kilisesi Bahçesi (Kaynak: Yasir Ak, Çekim Tarihi: 08.07.2021)

Foto 29: Mor Yakup Kilisesi ve Bahçe (Kaynak: Yasir Ak, Çekim Tarihi: 08.07.2021)

Foto 30:Mor Yakup Kilisesi Bahçesi (Kaynak: Yasir Ak, Çekim Tarihi: 08.07.2021)

- **Ambar köyünde** Dara'nın 2 km güneyinde yer alan silolar bulunmaktadır. Bu alanlarda kazı çalışmaları yapılması gerekmektedir (K.16).
- **Nusaybine bağlı Xarabe Baba** (Koru Köyü) da kazı çalışmalarının yapılması gerekmektedir (K.16)

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI VE ÖNERİLER

5.1. Araştırmanın Sonuçları

Mardin İlindeki Arkeolojik Alanların İlin Turizm Kalkınması Açısından Değerlendirilmesi adlı araştırmada arkeolojik alanların ilin kalkınmasına nasıl bir etki bıraktığına dair Mardin'in Turizm ile etkileşim halinde olan kurum ve kişiler ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Toplam 16 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında; 3 Rehber, 4 Arkeolog, 2 Sanat Tarihcisi, Ticaret ve Sanayi Odası Yetkilisi, İl Kültür Müdürlüğü, Müze Müdürlüğü, Ticaret İl Müdürlüğü, Sanayi İl Müdürlüğü, Mardin Turizm ve Otelciler Derneği, Türkiye Seyahat Acentalar Birliği Mardin Temsilciliği ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle, yüz yüze görüşme yapılmış olup, görüşmeler hem yazılı hem de ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Mardin'deki arkeolojik alanlar aşağıda sıralanmıştır:

- Dara Antik Kenti
- Gırnavaç Höyüğü (Nusaybin)
- Mor Yakup Kilisesi (Nusaybin)
- Mardin Kalesi,
- Boncuklu Tepe (Dargeçit)
- Ortaköy'deki Kazı alanı.
- Gola Harabeleri (Derik)
- Savur Kalesi
- Mityatta Matiate Yer Altı Şehri (Estel'de)
- Mazıdağında Şamra Kalesi, Yağmur Köyü Kalesi
- Nusaybin Zeynelabidin Yerleşkesindeki Yerleşim Alanı
- Rabat kalesi (Derik)
- Çemka Höyük (Dargeçit)
- Xırbe Helale (Mardin Artuklu Üniversitesi Yerleşkesi İçerisinde)

Katılımcılara en çok hangi arkeolojik alanını gezilmesinin tavsiye edersiniz sorusunun cevabı Dara antik kenti çıkmıştır. Nedeni ise turizme açık olması ile birlikte yürüyüş parkurlarının olmasıdır. Mardin'deki arkeolojik alanların tanıtımının yeterli düzeyde yapılmadığı tespit edilmiştir. Tanıtım yapılırken sadece dara antik kentinin değil diğer arkeolojik alanların tanıtımının yapılmasının turizm açısından hayati öneme sahip

olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında arkeolojik alanların restorasyonlarının yeterli düzeyde yapılıp yapılmadığı arkeolog, rehber ve il kültür müdürlüğüne sorulmuş ve yeterli düzeyde restorasyon yapılmadığı sonucuna varmıştır. Restorasyon işleminin yeterli düzeyde yapılmamasının gerekçesi ise bütçe yetersizliği olarak tespit edilmiştir. Türkiye'deki arkeolojik alanlara bakıldığında; örneğin Troya antik yerleşimin ziyaretçi sayıları mevcut iken Dara Antik kentinin ziyaretçi sayıları kayıt altına alınmadığı tespit edilmiştir. En sık gündemde olan dara antik yerleşiminin ziyaretçi sayısı katılımcılar verdiği cevaplar doğrultusunda tahmini 10.000 ile 300.000 arasında olduğu saptanmıştır. Turizme açık olan dara antik yerleşimine yıllık ziyaretçi sayıları önümüzdeki yıllardan itibaren kayıt altına alınacaktır. Ören yeri vasfı kazanan Dara'ya kayıt sistemi veya turnike kurulacaktır(K.2). Arkeolojik alanların Mardin'e olumlu etkilerini şu şekilde sıralayabilir:

- Mardin'nin tanıtılması, yöresel yemek ve ürünlerin pazarlanması turizm yatırımlarının (otel, lokanta vb.) oluşmasına katkı sağlar.
- Özellikle Dara ve Nusaybin'de arkeolojik alanlar, yöre halkına küçük çaplı katkılar yapmaktadır.
- Mardin'deki arkeolojik alanlar turizm odaklı ekonomik kalkınmayı doğrudan etkilemektedir. Ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olan kültürel miras, yeni istihdam alanları oluşturularak yoksulluğun azaltılmasında, bölgenin kültür ve turizm odaklı gelir düzeyinin artırılmasında, kültürel ve sosyal yapının oluşmasında, kültürel bilgi ve kapasitelerinin, uluslararası ilişkilerin, kültürel etkileşimin geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.
- Arkeolojidir Mardin'i Mardin yapan, taş evleri, kiliseleri, camileri ile Orta Çağ anımsatmaktadır. Nusaybin'deki Gırnava Höyüğünde kazı çalışmaları yapıldı. Yapılan bu kazı çalışmaları Mardin'in kent kimliğine katkı sağlamaktadır.
- Kültür tarih bilincini arttırır. Turizm açısından büyük katkı sağlar.
- Yerli ve yabancı ziyaretçi sayısını arttırır.
- Maddi ve manevi birçok açıdan olumludur. İlimizin tanıtımına katkı sağlayıp, Yerli ve yabancı ziyaretçilerin döviz girdisi açısından olumlu katkıları olmaktadır.

Arkeolojik alanların turizm açısından olumsuz etkileri ise gelen ziyaretçilerin arkeolojik alanlara yapılan ziyaretlerde katınlara zarar vermesi olarak ifade edilebilir. Ayrıca yöre halkının bu alanlarda yapmış olduğu tarımsal faaliyetler nedeniyle tarımsal aletlerin yine arkeolojik kalıntılara zarar vermesi olarak söylenebilir. Arkeolojik alanların

tam anlamıyla ortaya çıkarılması otellerin doluluk oranlarını arttırabileceği gibi turizm kapasitesini arttıracaktır. Yapılan araştırma neticesinde arkeolojik alanlara yapılacak ziyaret aşağıdaki sektörleri etkilediği tespit edilmiştir:

- Ticaret; Kuyumculuk, Kuruyemiş, Sabunculuk, Telkaricilik, Şarapçılık,
- Turizm; tur acenteler, rehberlerin sayısında artış,
- Ulaşım,
- Güvenlik,
- Hizmet; Yeme-İçme, Cafe, Otel İşletmeleri, Sanat Atölyeleri, Dokumacılık gibi sektörleri etkilemektedir.

Arkeolojik alanlarda yapılan kazılar neticesinde bazı mesleklere hareketlilik ve canlılık getirmektedir. Örneğin K.5 *el sanatlarının çıkış noktası boncuklu tarladan çıkan ikonlara dayanmaktadır. Süslemeler bunlara göre yapılmaktadır.* İfadesi bunu doğrulamaktadır. Ayrıca gelen ziyaretçilerin sayılarındaki artış neticesinde Mardin iline yerleşen tur rehberleri sayısında da artış sağlanmıştır (K.10).

Araştırma kapsamında henüz ortaya çıkarılmayı bekleyen arkeolojik yerleşimlerine dair soru sadece arkeologlara ve sanat tarihçilerine sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Dara'nın tamamı gün yüzüne çıkmadı.
- Mardin Kalesi,
- Savur Kalesi,
- Gırnavaz Höyük (Nusaybin),
- Matiyat Antik Kenti (Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Estel beldesinde yer almakta olup, şu an kazı çalışmaları yapıldığı için alanın resimlerinin çekimlerine izin verilmemiştir. Erişim Tarihi: 08.07.2021),
- Gola Harabeleri (Derik),
- Derikte Kevin Harabeleri,
- Midyatta Acırlı yerleşim yeri,
- Kemaliye Höyük,
- Bozok Dağlarındaki antik yerleşimler,
- Dirim Harabeleri (Nusaybin),
- Düzce Harabeleri (Nusaybin),
- Bazıne Xaka (Beyaz Su Mevkiinde),
- Xakas Harabeleri (Beyaz Su Mevkiinde),

Ayrıca Midyat-Estel'de yer alan Matiate Antik Kenti, Cumhurbaşkanlığı kazısına dönüştürülerek bütçesi arttırıldı ve 5 yıl içerisinde de turizme kazandırılması planlanmaktadır (K.2.). Turizm gelirlerinin artması için;

- Konaklama Hizmetleri iyi bir şekilde yapılmalı ve iyi yemek yenebilecek merkezlerin olması gerekmektedir.
- Alt yapı ve ulaşım hizmetleri iyileştirilmeli.
- Gelen ziyaretçilere dürüst olunmalı, ziyaretçinin bir daha bu alanlara gelmesi için tüm kurumlar iş birliği içinde olmalıdır.
- Reklam ve tanıtım faaliyetleri ön plana çıkartılmalıdır.
- Valilik, Büyükşehir Belediyesi, Ticaret ve Sanayi Odası, Üniversite, Kalkınma Ajansı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, TÜRSAB, TÜROB ve ilgili STK'lar işbirliği halinde çalışmalıdır.
- Turizm sektöründe çalışan kişilerin eğitilmesi gerekmektedir. Turizm ile doğrudan ilişkili işyerlerinin denetimi arttırılmalıdır.
- Turizm polisi veya turizm zabıtası gibi güvenlik elemanı ilde istihdam edilirse daha farklı sonuçlar ortaya çıkabilir.
- Gastronomi sektörü canlandırılması gerekmektedir.
- Safari, Yamaç paraşütü, Atv Turları, Balon, Jeep Safari turları geliştirilmelidir.

Arkeolojik alanların yeterli düzeyde tanıtılması hem yurt içinden hem yurt dışından Mardin'e turist çekeceğinden birçok iş kolunu etkileyecektir. Gelen ziyaretçiler otel işletmelerinin kapasitesi arttıracak ve personel sayısındaki artış da istihdama yol açacaktır. Arkeolojik alanlarda yapılan kazılar neticesinde yöre halkından bireyler istihdam edilmektedir. Ayrıca arkeolojik alanlarda yapılan kazılar uzun süreli olduğundan güvenlik ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu alanlarda güvenlik görevlileri istihdam edilmektedir. Mardin Müze Müdürlüğü de arkeolojik alanlarda çalışacak arkeolog istihdam etmektedir. Yöre halkının kazı alanları girişlerinde hediyelik eşya satması da yöre halkına kazanç sağlamaktadır.

5.2. Öneriler

Mardin İlindeki Arkeolojik Alanların İlin Turizm Kalkınması Açısından Değerlendirilmesi adlı araştırma kapsamında arkeolojik alanlara yapılacak ziyaretlerin arttırılması ve istihdam edilecek kişi sayısının arttırılması için geliştirilen, ilgili kurum, kuruluş, kişiler ve sektöre yönelik tüm öneriler şu şekildedir;

- Arkeolojik alanların kazıları hızlandırılmalıdır. Restorasyon çalışmaları hızlanmalı ve yeterli bütçe ayrılmalıdır.
- Bu alanların yeterli düzeyde tanıtılması için hem yerel hem de ulusal basında tanıtılmalıdır. Tanıtım yapılırken sadece bir alan değil tüm alanlar ön plana çıkartılmalıdır.
- Dara gibi yerlere turnike yapılmalı ve yıllık ziyaretçi sayıları tespit edilmelidir.
- Arkeolojik alanların tanımı için Valilik, Büyükşehir Belediyesi, Ticaret ve Sanayi Odası, Üniversite, Kalkınma Ajansı, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, TÜRSAB, TÜROB ve ilgili STK'lar iş birliği halinde çalışmalıdır.
- Mardin kalesinin ziyaret açılması,
- Kent kimliği oluşturulmalı. Turizmle doğrudan etkileşim halinde olan personelin eğitilmesi.
- Arkeolojik alanların, sinema sektöründe daha fazla işlenmesi tanıtıma olanak sağlayabilir. Arkeolojik alanların belgesel çekiminin yapılması tanıtıma katkı sağlayabilir.
- Tanıtım için sosyal medya hesaplarının kullanması yarar sağlayacaktır. Bu hesaplar aktif olarak kullanılmalıdır.
- Yöresel yemeklerin tanıtımına önem verilmelidir.
- Özellikle kültür turizmi yapacak ziyaretçiler için arkeolojik gezi rotası çizilmelidir.
- Otellerdeki geceleme sayılarını arttırmak için tanıtım faaliyetleri sıklıkla yapılmalıdır.
- Turizm gelirlerini arttırmak için antik yerleşim çevresinde yapılacak faaliyetlere ilişkin çalıştaylar yapılmalıdır.
- Antik yerleşimleri ön plana çıkarmak için billboard etkinlikleri yapılmalı.

- Belediye antik yerleşimlerin alt yapı sorunlarını gidermelidir. Ulaşım, kanalizasyon vb.
- Arkeolojik Alanlardaki kalıntıların yok olmaması için, kaçak kazılarla mücadele devam edilmelidir.
- Arkeolojik alanlara yakın köylerde yaşayan yöre halkı bilinçlendirilmeli.
- Yöre halkının bu alanları benimseyip sahiplenmesi için bu alanlarda yöre halkından istihdamlar sağlanmalıdır.
- Turizm polisi veya turizm zabıtası istihdam edilmeli.
- Boncuklu Tarla'daki çalışmaları hızlanmalı ve turizme bir an evvel kazandırılmalıdır.
- Gümüştülük, Sabunculuk ve doğal yiyecekler ön plana çıkartılsa turizm gelirlerinde artış olması beklenmektedir.
- El sanatlarında çalışan kişilerin, arkeolojik alanlarda çıkan figürlere göre desen çizimleri için çalışmalar yapılmalıdır.
- Mor Yakup Kilisesi çevresinin detaylı bir şekilde kazı çalışmalarının yapılması ve kilisenin bulunduğu çevrede kamulaştırma yapılmalıdır.
- Dara antik yerleşiminin yer aldığı Oğuz Köyü'nde kamulaştırma iş ve işlemleri hızlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- (2017). DİKA: <https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/istatistiklerle-mardin.pdf> adresinden alındı
- 2019 HDI verileri. (2021, Ocak 08). Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_Human_Development_Index adresinden alındı
- (2021, 04 05). Çanakkale İl Kültür Turizm Müdürlüğü: <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70511/troia-oren-yeri.html> adresinden alındı
- (2021, 04 06). Troya Tarihi Ören Yeri: <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70511/troia-oren-yeri.html> adresinden alındı
- (2021, 04 06). Troya Müzesi: <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70510/troya-muzesi.html> adresinden alındı
- (2021, 04 06). Çanakkale İl Kültür Turizm Müdürlüğü: <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70505/muze-ve-orenyerleri-istatistikleri.html> adresinden alındı
- (2021, 04 15). Dicle Kalkınma Ajansı: <https://www.dika.org.tr/mardin> adresinden alındı
- (2021, 04 15). TÜİK: <https://cip.tuik.gov.tr/?il=47#> adresinden alındı
- (2021, 15 04). Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44974/illere-gore-sit-alanlari-istatistigi.html> adresinden alındı
- (2021, 04 15). Mardin Yatırım Portalı: <https://www.investinmardin.com/yatirim-ortami/konum> adresinden alındı
- (2021, 04 15). Mardin Yatırım Portalı: <https://www.investinmardin.com/sectorler/turizm> adresinden alındı
- (2021, 04 15). Mardin Valiliği: <http://www.mardin.gov.tr/yeni-cografi-bilgiler> adresinden alındı
- (2021, 04 18). Mardin Yatırım Portalı: <https://www.investinmardin.com/sectorler/hayvancilik> adresinden alındı
- (2021, 04 17). Antalya Ticaret ve Sanayi Odası : <https://www.atso.org.tr/icerik/3/46/kapasite-raporu.html#:~:text=Kapasite%20Raporu%3B%20bir%20firman%C4%B1n%20C%20mevcut,raporunun%20ge%C3%A7erlilik%20s%C3%BCresi%202%20y%C4%B1ld%C4%B1r.> adresinden alındı
- (2021, 04 17). TOOB: <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php> adresinden alındı

- (2021, 04 18). Mardin Yatırım Portalı:
<https://www.investinmardin.com/sectorler/sanayi> adresinden alındı
- (2021, 04 18). Mardin OSB:
<http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=735#> adresinden alındı
- (2021, 04 18). T.C. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı: <https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu2603011657> adresinden alındı
- (2021, 04 20). Mardin Ticaret ve Sanayi Odası: <https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> adresinden alındı
- (2021, 04 20). TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ekim-2020-33858> adresinden alındı
- (2021, 04 20). Mardin Yatırım Portalı: <https://www.investinmardin.com/sectorler/ticaret> adresinden alındı
- (2021, 014 20). Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- (2021, 04 20). TOBB:
<https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketi-statistikleri.php> adresinden alındı
- (2021, 04 22). Şanlı Urfa Kültür Varlıkları Koruma Müdürlüğü:
<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-246356/tasinmaz-kultur-varliklari-ve-sit-alanlari-verileri.html> adresinden alındı
- (2021, 04 22). Mardin Yatırım Portalı:
<https://www.investinmardin.com/sectorler/turizm> adresinden alındı
- (2021, 04 22). Mardin İl Kültür Turizm Müdürlüğü: <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-284613/2020-yili-istatistikleri.html> adresinden alındı
- (2021, 04 22). Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> adresinden alındı
- (2021, 04 22). Mardin Kültür Turizm İl Müdürlüğü:
<https://mardin.ktb.gov.tr/Eklenti/80492,2020-muze-mudurlugu-istatistikleri-donusturuldupdf.pdf?0> adresinden alındı
- (2021, 04 28). Türkiye Kültür Portalı:
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/dara-antik-kenti> adresinden alındı
- (2021, 04 28). Kültür Turizm Bakanlığı: <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-273395/mardin-2019-yili-turizm-otel-verileri.html> adresinden alındı

- (2021, 29 04). TÜRSAB: file:///C:/Users/win8/Downloads/mardin.pdf adresinden alındı
- (2021, 07 18). Habertürk: <https://www.haberturk.com/mardin-haberleri/78472579-mardin-kalesi-artuklu-universitesinin-de-destegiyle-gun-yuzune-cikiyor> adresinden alındı
- (2021, 07 18). Trt Haber: <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/mardin-kalesi-sehrin-gecmisine-isik-tutacak-400296.html> adresinden alındı
- Ahmet, B. (2016). *Bölgesel Kalkınmada turizmin Rolü: Mardin Örneği*. Gaziantep: Hasan Kalyonci üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akat, Ö. (2000). *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Aksoy, A. (2012). *Kültürel Miras Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aksoy, R., & Kiyici, Ş. (2011). A Destination Image As a Type of Image and Measuring Destination Image in Tourism (Amasra Case). *European Journal of Social Sciences*, 478-788.
- Akşit , İ. (2008). *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akyıldız, H. (2006). *Türkiye 'de istihdamın analitik dinamiği*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Akyıldız, H. (2006). *Türkiyede İstihdamın Analitik Dinamiği*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Akyol , A. A., Kadioğlu, Y. K., & Demirci, Ş. (2011). Zeugma(Gaziantep) Antik Kenti Duvar Resimleri Arkeometrik Çalışmaları. *Anadolu Üniversite Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 38-56.
- Akyurt, H. (2008). *Turizm Bölgesine Yönelik Talebi Etkileyen Faktörlerden İmaj ve Çeşme Örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albuz, N. (2020). Zeugma, Roma'nın Barış Yolu. T. F. Çakmak içinde, *Turist Rehberler İçin Antik Kent ve Merkezler* (s. 749). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (2021, Ocak 24). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı
- Arpacı, Ö., Zengin, B., & Batman, O. (2012). Karamanın Mağara Turizmi Potansiyeli ve Turizm Açısından Kullanılabilirliği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 60-62.

- Aslan Harman, E., & Can, C. (2017). Arkeolojik ve Kırsal Mimarı Miras Birikmeliğinin Korunabilirliği:Oğuz/Dara Antik Kent Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2.
- Atalay, S. (2009). *Turizm ve Arkeoloji Kazı İlişkisi:Troya Örneği*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı.
- Ataman, D., & Özgür , Ö. (2020). Mardin Yerel Halkının Turizm Algısının Turizmi Destekleme Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 203-2015.
- Avcı, M. C. (2019). *Dünyanın ilk Anıtsal İnanç Merkezi: Göbekli tepe*. Şanlıurfa: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı.
- Aydın , A. (2011). *A brief introduction to the camel wrestling events*.
- Aydın, A. (2008). İktisadi Açından Dengesizlik: Mardin İli Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 304-312.
- Aydın, O. (2012). Türkiye’de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi . *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 92.
- Bahar O., K. M. (2012). *Turizm ve Rekabet*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2012). *Turizm ve Rekabet*. Ankara: 2012.
- Bal, F. (2021). *Yerel Halkın Kültürel Mirasa Farkındalık Düzeyi:Diyarbakır Örneği*. Batman: Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baratov, K. (1999). *Türkiye’de İktisat Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayın Evi.
- Barutçugil, İ. (1984). *Turizm İşletmeciliği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basım Evi.
- Baş, M. (2017). *Bölgesel Farklılıkları Gidermede Kalkınma Ajanslarının Rolü:Dika Örneği*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Today.
- Batman, O., Türkay, O., & Uluma, Ş. (2018). *Turizmde Politikalar ve Stratejiler*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bayer, M. (1992). *Turizme Giriş*. İstanbul.
- Bayşu, İ. (2018). *Mardin İlinin Kalkınmasın Coğrafi Faktörlerin Etkisi*. Çanakkale: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (2021, Ocak 24). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci->

Be% C5% 9F- Y% C4% B1l% C4% B1k- Kalk% C4% B1nma- Plan% C4% B1- 1985- 1989.pdf adresinden alındı

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları. (2021, Ocak 23). sbb. gov.tr:

<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be% C5% 9F- Y% C4% B1l% C4% B1k- Kalk% C4% B1nma- Plan% C4% B1- 1963- 1967%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı

Birinci, S., Kaymaz, Ç. K., & Aykut, C. (2018). Göbekli Tepe'nin Arkeolojik Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi (Şanlıurfa). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1351-1367.

Boz, A. (2016). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Mardin Örneği*. Gaziantep: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Boz, M. (2004). *Turizmin Gelişmesinde Alternatif Turizm Pazarlamasının Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bozgeyik, Y., & Yoloğlu, Y. (2015). Kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1-2.

Bumin, K. (1998). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Buruldağ, E. (2009). *Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (M.Ö. 7.-M.Ö. 1. Yüzyıl)*. Çanakkale: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

C.Comer, D., & J.H.Willems, W. (2011). *Douglas C. Comer*. Paris: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi.

Ceylan, S., Çetin, A., & Özdiçiner, N. (2019). Alternatif Turizm Türleri İle İlgili Bir Literatür Taraması. *Uluslar Arası Yenilikçi Yaklaşımlar Sempozyumu* (s. 227-230). SAMSUN: SETSCI Konferansı.

Ceylan, S. (2011). Destinasyon Marka İmajı ve Pamukkale Yöresinde Bir Uygulama. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 89-102.

Çakır, P. (2002). Turizm Sektörünün İstihdam Yapısı ve Sorunları. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 195-202.

Çanakkalle İKTM. (2021, 03 25). Assos Ören Yeri: <https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70512/assos-oren-yeri.html> adresinden alındı

Çelebi, S. K. (2020). Göbeklitepe. T. F. Çakmak içinde, *Turist Rehberler İçin Anadolu'da Antik Kent ve Merkezler* (s. 749). Ankara: Detay Yayıncılık.

Çelik, A. (2017). Hüzün Turizmi Üzerin Bir Derleme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 41-55.

- Çetinarslan, A. (2001). *Uygarlık Tarihi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- ÇİKTİM, Ç. (2021, Mart 23). *İl Kültür Turizm Müdürlüğü*.
<https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70505/muze-ve-orenyerleri-istatistikleri.html>
adresinden alındı
- Çilem Soylu, B. (2019). *Destinasyon Özelliklerinin Ve Algılanan Destinasyon Kişiliğinin Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi: Şirince Örneği*. Balıkkesir: Balıkkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Davutoğlu, E. (2019). *Kültürel Turizmin Bir Yerel Kalkınma Aracı Olarak Sürdürülebilirliğinin Mardin Kenti Örneği Üzerinden İncelenmesi*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Davutoğlu, E. (tarih yok). *Kültürel Turizmin Bir Yerel Kalkınma Aracı Olarak*.
- Değirmencioğlu , Ö., & Ahipaşaoglu , S. (2011). *Anadolu'da Turizm Rehberliği Temel Bilgileri*. Ankara : Gazi Kitapevi.
- Deighton, H. (2012). *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Dinçer, Z. M., & Çetin, G. (2015). Kalkınma Planlarında Turizm. D. Küçükaltan, H. Çeken , & Ş. O. Mercan içinde, *Değişik Perspektifiyle Turizm Politikası ve Planlanması* (s. 171). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Doğan , A., & Özer, Ö. (2020). Mardin Yerel Halkının Turizm Algısının Turizmi Destekleme Niyeti Üzerindeki Etkisi. *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 203-215.
- Doğan, A. (2019). *Mardin Halkının Turizm Etkilerine Yönelik Algıları*. Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversite Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitap Evi.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı*. (2021, Ocak 27). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı
- Dülğaroğlu, O., & Atay, L. (2019). Troya Ören Yerinin Destinasyo Kişiliği. *Gastroia: Gastronomi ve Seyahat Araştırmaları Dergisi*, 147-161.
- Emekli, G. (2005). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 103.
- Emekli, G. (2014). Öğrenen Turizm Bölgeleri, Kentler ve Kent Turizmine Kuramsal Yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27-39.

- Erbil, K., & Yılmaz, G. (2018). Kültürel miras bağlamında Sakarya ilinde yaşayan etnik grupların Türk mutfağına katkıları. *Turizm Akademik Dergisi*, 276-285.
- Erşen, D. (2015). *Değer Biçilemeyen Hazineseler Türkiyenin Antik Kentleri Ege*. İstanbul: Ekin Grubu.
- Gates, C. (2021). *Antik Kentler Antik Yakınoğ, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gaziantep İl Kültür Müdürlüğü. (2021, Mart 31). <https://gaziantep.ktb.gov.tr/TR-131688/antik-kentler.html> adresinden alındı
- Göler, M. E. (2016). *Anadolu'nun İlk Tapınağı: Göbekli tepe*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Görkay, K. (2016). *Geçmişten Günümüze Bir Geçit Zeugma*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gry, U. (2010, 01 16). *Turizm Tarihi: Modernliğe Giden Yoldaki Yapılar*. <https://d-nb.info/1020543884/34> Erişim Tarihi: 16 Ocak 2021. d-nb.info: <https://d-nb.info/1020543884/34> adresinden alındı
- Gül, K., & Gül, M. (2019). Etnik Kültürel Mirasın Turizmde Değerlendirilmesi: Küçükköy Boşnak Göçmenleri Örneği. *Turizm ve Gastronomi Dergisi*, 1236-1251.
- Günel, V. (2005). Mardin İlindeki Kültürel Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 91-122.
- Gür, S. (2007). *İlk İnsandan Selçukluya Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler*. İstanbul : Alfa Yayınları.
- Gürbüz, A., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürhan, V. (2015). XVIII. Yüzyılda Mardin Kalesi Üzerine Bazı Tesbitler. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 219-233.
- Habertürk. (2021). <https://www.haberturk.com/mardin-haberleri/78472579-mardin-kalesi-artuklu-universitesinin-de-destegiyle-gun-yuzune-cikiyor> adresinden alındı
- Han, E., & Kaya, A. A. (2013). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politikalar* (s. 2). içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Henderson, J. V., Storgard, A., & Weil, D. N. (2009). *Measuring Economic Growth From Outer Space*. ABD: Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu.

- Huh, J. (2002). *Tourist Satisfaction With Cultural/Heritage Sites*. Blacksburg, Virginia.: The Virginia Historic Triangle, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Virginia Polytechnic Institute and State University, .
- Hussein Mustafa, M., & Abu Tayeh, S. (2011). *The Impacts of Tourism Development on the Archaeological Site of Petra and Local Communities in Surrounding Villages*. Asian Social Science.
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları*. (2021, Ocak 23). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı
- İKTM*. (2021, 03 19). <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-255166/2020-yili-muze-istatistikleri.html> adresinden alındı
- İpek, B., & Çiftçi, Y. (2020). Boncuklu Tarla Doğu Alanı Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Mimarisi ve Köy-Mekan Organizasyonu. *Mukaddime*, 212-234.
- İslamoğlu, A. H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Başım A.Ş.
- Jomantaite, K. (2015). *Etnik Turizmin Bir Turistik Ürün Olarak İncelenmesi: Litvanya Karay Türkleri Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kahraman, E. (2010). *Assos Agorası*. Çanakkale: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Karaca, Ö. (2017). Anadolunun Antik Kentleri. *Uluslararası Amisos Dergisi*, 90.
- Karasu, T. (2020, 12 27). *Anatolia*. Dergipark: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1001396> adresinden alındı
- Kavacık, M., Zafer, S., & İnal, M. (2012). Turizm Destinasyon Markalaması:Alanya Örneği. *Erciyes Ünivesitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 169-192.
- Kaya, E. (2019). *Terörün Türk Turizmine Örnekleri: Mardin ve Diyarbakır Örnekleri*. Düzce: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeceliği Ana Bilim Dalı.
- Kershaw, S. P. (2009). *Yunan Mitolojisi ve Atlantis Tarihi Çev. Şefiki Turan*. Konya : Salon Yayınları.
- Kılıç, B., & Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 209-232.

- Kılıç, B., & Sop, S. (2011). Katarsis ve Alternatif Katarsistik Bir Destinasyon. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 6-22.
- Kodas, E. (2019). *40. kazı sonuçları toplantısı*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Kodaş, E., Genç, B., Labedan, C., İpek, B., & Erdoğan, N. (2019). Boncuklu Tarla Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e Tarihlenen Bir Grup. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 1-6.
- Kozak, N. (2012). *Genel Turizm Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset Yayınları.
- Kozak, N., Kozak, M., & Kozak, M. (2011). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozan, G. Y., Özdemir, S. S., & Günlü, E. (2014). Turizm Alanında Deniz Turizminin Olgusal Gelişimi. *Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 116.
- KTB. (2021). <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-56508/kaleler.html> adresinden alındı
- Kurnaz, H. A. (2020). Troya. T. F. Çakmak içinde, *Turist Rehberler için Antik Kent ve Merkezler* (s. 749). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Küçük , M. (2013). Aidiyetin Mekânı: Mardin'de Kimlik ve Mekânın Değişimi. *İdealKent*, 114-137.
- Kütük , A. (2016). 19. Yüzyıl Batılı Seyyahlarının Antik Dara (Anastasiopolis) Şehri ile İlgili Gözlemleri. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 55-63.
- Kütük, A. (2013). Bizans İmparatorluğunun Alternatif İstihkam Şehri:Dara(Anastasiopolis) Kuruluşu ve Günümüze Kadarki Durumu. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Dergisi*, 69-85.
- M. A. Magablih, K., & Mustafa, M. (2011). The Perceptions of Local Community about Tourism in the New World Wonders: The Case of Petra in Jordan., (s. 5. Uluslararası Hizmet Yönetimi Konferansı).
- Mallı, S. (2009). *TÜRKİYE'DE FEN EĞİTİMİNDE ARGÜMANTASYON ALANINDA SON ON YILDA YAPILAN AKADEMİK YAYINLARIN BETİMSSEL ANALİZ*. İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Mardin Sürdürülebilir Turizm Projesi*. (2021, 04 14). https://rekabetcisektorler.sanayi.gov.tr/media/dokumanlar/Mardin_Turizm_Stratejik_Plan%C4%B1_2014-2023.pdf adresinden alındı
- McIntosh, R., & Goldner, C. (1990). *Tourism Principles, Practices, Philosophies*. Canada: John Wiley&Sons Inc.

- Meydan Uygur, S., & Baykan, E. (2007). Kùltür Turizmi Ve Turizmin Kùltürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret Turizm Eğitim Fakùltesi*, 32.
- Nasuhoglu, K. A. (2014). *Efes Antik Kenti ve St.Jean Kilisesi(Selçuk-İzmir)'nin Florstik Yönden Araştırılması*. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Olalı, H., & Timur, A. (1986). *Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.
- Onuncu Kalkınma Planı*. (2021, Ocak 27). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf> adresinden alındı
- Ön Esen, F. (2020). Assos. T. F. Çakmak içinde, *Turist Rehberler için Anadolu'da Antik Kent ve Merkezler* (s. 749). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Önal, M. (2006). *Zeugma mühür baskılarında krallar, imparatorlar, imparatoriçeler, filozoflar ve semboller*. Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bilim Dalı.
- Özgüç, N. (2017). *Turizm Coğrafyası / Özellikler-Bölgeler*. İstanbul : Çantay Kitabevi.
- Patton, M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, S. (2016). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Türkiye'nin Turizm Politikalarının Beş Yıllık Kalkınma Planları Ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Kapsamında İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent"Antik Site'den Dünya Kentine. *Sayıştay Dergisi*, 129-151.
- R.Larson, L., & C.Poudyal, N. (2012). Developing sustainable tourism through adaptive resource management:a case study of Machu Picchu. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-23.
- Reglado, P. O., & Arias, J. (2006). Sustainable development intourism: a proposition for Machupicchu. A. Fyall, & A. Leask içinde, *Managing World Heritage Sites* (s. 195-204). Valencia.
- Salcan, E. (2017). *Troya Tarihi Milli Parkı Sınırları İçinde Yer alan Taşınmaz Kùltür Varlıkların Belgelenmesi ve Sürdürülebilirliklerinin Sağlanması Doğrultusunda Bir Araştırma*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Samırkaş , M., & Bahar, O. (2013). *Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Sarkamış, M., & Bahar, O. (2013). *Turizm, Yoksunluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (2021, Ocak 24). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf> adresinden alındı
- Sevilgen, N. (1959). *Anadolu Kentleri*. Ankara.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SGB. (2021, Ocak 09). Strateji Geliştirme Başkanlığı: <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> adresinden alındı
- Soykan, F. (2000). Turizm Coğrafyası ve Turizm Planlaması. *Ege Coğrafya Dergisi*, 39-57.
- Sönmez , A. (2020). Anadolu'dan Kaçırılan Hazine:Troya. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 14-40.
- Sümer , G. (2007). *Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça*. İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ege Üniversitesi Arkeoloji Ana Bilim Dalı.
- Şahin Öztaş, E. (2021). Mahremî'nin Şehnâme'sinde Mardin Kalesi. *International Journal of Mardin Studies*, 7-25.
- Şahin, Y. D., & Altunkasa, M. (2020). Antik Kentlerin Oluşum Kurgularının Analiz Edilmesinde Kullanılan Coğrafi, Sosyo-Kültürel Ve Tarihsel Belirleyiciler: Anavarza Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 68-83.
- Şarkaya İçerlioğlu, C. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler:Turizm Potansiyeye Açısından İstanbul'un SWOT Analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37-55.
- Şit, M. (2016). Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 103.
- Tandoğan, E. (2011). *Kütahya - Çavdarhisar Aizanoi Arkeolojik Sit Alanının Peyzaj Mimarlığı ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi*. Kütahya: Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Tanrısever, C. (2020). Turist Rehberler İçin Anadolu'da Antik Kent ve Merkezler. F. T. Çakmak içinde, *Efes Antik Kenti* (s. 329). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tarkun, E. T. (2000). Nitel Araştırmalar. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 29-34.

- TDK. (2021, 01 16). Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Tekerek, A. (2019). Turizm Sektörünün Kahramanmaraş Ekonomisine Etkisi. 17.
- Timur, N., Çevik, S., & Kıyık Kıcıır , G. (2014). Etkinlik Turizmi: Kültür Başkenti Etkinliklerin Başarı Unsurları Üzerinde Bir Değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 56-83.
- Tombul, M. (2015). *Çanakkale Kültür Envanteri Arkeolojik Yerleşim Alanları ve Sanat Tarihi Yapıları*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Toprak, B. (2019). *Din Arkeolojisinin İmkani ve Göbeklitepe*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı.
- Toskay, T. (1989). *Turizm Olayına Genel Yaklaşım*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tosun, C., & Jenkins, C. L. (1996). Regional Planning Approaches To Tourism Development: In Case of Turkey. *Tourism Management*, 519-531.
- TTMP. (2021, 04 04). <http://troya.tabiat.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkoğlu , S. (1971). *Efes Tarih Arkeoloji*. İzmir: Ticaret Matbacılık.
- UNWTO. (2022, 06 05). UNWTO. UNWTO: <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> adresinden alındı
- Usta, Ö. (2009). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uysal, T., & Bulgan, F. (2016). *Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Üçüncü Kalkınma Planları. (2021, Ocak 23). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1I%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı
- Ünal, C. (2015). *Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Yeterliliklerinin Turistlerin Destinasyon İmaj Algısı ve Genel Memnuniyeti Üzerine Etkisi (Alman Turistlere Yönelik Antalya Şehir Turunda Bir Uygulama)*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünlönen, K., Tayfun, A., & Kılıçlar, A. (2011). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yağmurlu , A. (2020). Dünya Mirası ve Kamu Diplomasisi: Göbekli Tepe Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46-64.

Yanar, R. (2014). *Farklı Boyutlarıyla Türkiye'de Kalkınma*. Ankara: Elif Yayıncılık.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2021, Ocak 24). <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şişmek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız , S. (2014, 02 Nisan). *Göbeklitepe*. <https://sanliurfa.ktb.gov.tr/Eklenti/48667,gobeklitepe-tapinagipdf.pdf?0> adresinden alındı

Yıldız, Z. (2011). Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 54-71.

Yüksel, A. (1993). *Uygarlık Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yüksel, A. (1993). *Uygarlık Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70511/troia-oren-yeri.html> adresinden alındı- (2021, 04 05).

<https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70511/troia-oren-yeri.html> adresinden alındı(2021, 04 06).

<https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70510/troya-muzesi.html> adresinden alındı. (2021, 04 06).

<https://canakkale.ktb.gov.tr/TR-70505/muze-ve-orenyerleri-istatistikleri.html> adresinden alındı(2021, 04 06).

<https://www.dika.org.tr/mardin> adresinden alındı. (2021, 04 15).

<https://cip.tuik.gov.tr/?il=47#> adresinden alındı. (2021, 04 15).

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44974/illere-gore-sit-alanlari-istatistigi.html> adresinden alındı. (2021, 15 04).

<https://www.investinmardin.com/yatirim-ortami/konum> adresinden alındı. (2021, 04 15).

<https://www.investinmardin.com/sectorler/turizm> adresinden alındı. (2021, 04 15).

<http://www.mardin.gov.tr/yeni-cografi-bilgiler> adresinden alındı. (2021, 04 15).

<https://www.investinmardin.com/sectorler/hayvancilik> adresinden alındı. (2021, 04 18).

<https://www.atso.org.tr/icerik/3/46/kapasite-raporu.html> (2021, 04 17).

<https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/sanayi-kapasite-raporu-istatistikleri.php> adresinden alındı. (2021, 04 17).

<https://www.investinmardin.com/sectorler/sanayi> adresinden alındı. (2021, 04 18).

<http://www.mardinosb.org.tr/web/Detay.php?DetayGoster=735#> adresinden alındı. (2021, 04 18).

<https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/81-il-sanayi-durum-raporlari/mu2603011657> adresinden alındı. (2021, 04 18).

<https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> adresinden alındı. (2021, 04 20).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ekim-2020-33858> adresinden alındı. (2021, 04 20).

<https://www.investinmardin.com/sectorler/ticaret> adresinden alındı. (2021, 04 20).

<https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı. (2021, 014 20).

<https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php> adresinden alındı. (2021, 04 20).

<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-246356/tasinmaz-kultur-varliklari-ve-sit-alanlari-verileri.html> adresinden alındı. (2021, 04 22).

<https://www.investinmardin.com/sectorler/turizm> adresinden alındı. (2021, 04 22).

<https://mardin.ktb.gov.tr/TR-284613/2020-yili-istatistikleri.html> adresinden alındı. (2021, 04 22).

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> adresinden alındı. (2021, 04 22).

<https://mardin.ktb.gov.tr/Eklenti/80492,2020-muze-mudurlugu-istatistikleri-donusturuldupdf.pdf?0> adresinden alındı. (2021, 04 22).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/dara-antik-kenti> adresinden alındı. (2021, 04 28).

<https://mardin.ktb.gov.tr/TR-273395/mardin-2019-yili-turizm-otel-verileri.html> adresinden alındı. (2021, 04 28).

<https://C:/Users/win8/Downloads/mardin.pdf> adresinden alındı. (2021, 29 04).

<https://www.haberturk.com/mardin-haberleri/78472579-mardin-kalesi-artuklu-universitesinin-de-destegiyle-gun-yuzune-cikiyor> adresinden alındı. (2021, 07 18).

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/mardin-kalesi-sehrin-gecmisine-isik-tutacak-400296.html> adresinden alındı. (2021, 07 18).

<https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/istatistiklerle-mardin.pdf> adresinden alındı(2017).

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_Human_Development_Index adresinden alındı(2021, Ocak 08).

EKLER

Görüşme Formu

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

MARDİN İLİNDEKİ ARKEOLOJİK ALANLARIN İLİN TURİZM KALKINMASINA ETKİSİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞME FORMU

Katılımcının Adı Soyadı:

Görüşme Tarihi :

Kurum Adı veya Görevi	Yaş	Cinsiyeti	Mardin’de Kalış Süresi

1. Mardin’de bildiğiniz Arkeolojik Alanlar nelerdir?

2. Arkeolojik Alanları gezme imkânınız oldu mu? Öneride bulunsaydınız, bunlar içerisinde özellikle hangilerinin gezilmesini tavsiye ederiniz?

3. Arkeolojik Alanların tanıtımının yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyor musunuz?

4. Arkeolojik Alanların restorasyonlarının yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyor musunuz? (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Arkeolog ve Rehberler)
5. Arkeolojik Alanlara yapılan ziyaretlerin sayısal verileri kayıt altına alınmakta mıdır? Bu Alanların yıllık ziyaretçi sayısı hakkında bir bilginiz var mıdır?
6. Mardin'deki Arkeolojik Alanların, Mardin'e olumlu etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce olumsuz etkileri var mıdır?
7. Arkeolojik Alanların son yirmi yılda (2000 'den itibaren), Mardin'de turizm sektörüne katkısı (işletmelerin sayısı, oda kapasitesi, modernizasyonu vb.) hakkında ne düşünüyorsunuz? (İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Türob, Türsab, Ticaret ve Sanayi Odası)
8. Sizce bu Arkeolojik Alanların varlığının, Mardin'deki diğer sektörler üzerinde etkisi nasıl olmuştur?
9. Mardin'de ortaya çıkarılmayı bekleyen bildiğiniz arkeolojik yerleşim yerleri var mıdır? (Sadece Arkeologlar)
10. Mardin'de turizm gelirlerinin artması için hangi sektörlerin ve faaliyetlerin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?
11. Mardin'deki turizm gelişim sürecinde Arkeolojik Alanların istihdam üzerindeki etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Yasir AK
Uyruğu : T.C.

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Üniversite	: Gazi Üniversitesi, Ticaret Turizm ve Eğitim Fakültesi	2010

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2011	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

UZMANLIK ALANI

Muhasebe ve Finansman